8-9

МАЛАДНЯК

1930

МЕНСК

БЕЛАПП

ЗЬМЕСТ

Бал.

Цішка Гартны. Сьмерць Гэрмана Васэрмана (*апавяданьне*) 3
М. Хведаровіч. Па ўсім фронце (*верш*) 26
Іл. Барашка. Настаўніца (*апавяданьне*) 29
С. Шушкевіч. Дэмонстрацыя, Ад „А" да „Я" (*вершы*) 36
Лявон-Паэгле. Нечаканае спатканьне (*апавяданьне*) 43
Прыбытак Лад. Марш колектывізацыі (*верш*) 55
Борыс Мікуліч. Цагельня (*апавяданьне*) 57
Беліна-Падгаецкі. Забастоўка (*аповесьць. канец*) 76
З. Бандарына. П'ер Бязногі (*верш*) 100
Х. Шынклер. Блёк (апавяданьне) 106

Крытыка

А. Гурштэйн. Проблема пролетарскае літаратуры 117
Рэзолюцыі сэкратарыяту ВоАПП'а 127
А. Кучар. Памяці Беларускага пролетарскага поэты Паўлюка Труса 132

Мастацтва

А. Пэўзнэр. Аб творчасьці мастака Ю Пэна. 139

Бібліографія

Ул. Сядура. Р. Мурашка. „Прыгранічны манастыр" 142
Хв. Шынклер. А. Головко. „Бур'ян" 144
Хв. Шынклер. „Наши достижения" 145
Б. Мікуліч. В. Саянов. „Современные літературные группировки" 146
С. Кунцікі. Т. Кляшторны. „Ветразі" 147

Вокладка работы мастака Б. Малкіна.

ПРОЛЕТАРЫ ЎСІХ КРАЁЎ, ЗЛУЧАЙЦЕСЯ!

Зок-1
6382

ЦЕНТР. ГОСБИБЛИОТЕКА Б.С.С.Р.
№ 67

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ і ГРАМАДЗКА-ПАЛІТЫЧНАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ АСОЦЫЯЦЫІ
■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

Б 05
1254

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ
ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ,
А. СЯНЬКЕВІЧА

ГОД ВЫДАНЬНЯ ВОСЬМЫ

КНІЖКА
ВОСЬМАЯ-ДЗЕВЯТАЯ

ЖНІВЕНЬ-ВЕРАСЕНЬ

МЕНСК ■ ВЫДАВЕЦТВА „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“ ■ 1930

Надрукавана ў друкарні
„ПАЛЕСДРУК“, Гомель.
Зак. № 3461—2000 экз.
Галоўлітбел № 2958.

Цішка Гартны

Сьмерць Гэрмана Васэрмана

Гэрман Васэрман выцягнуў апошні глыток кавы і паглядзеў на гадзіньнік.

— Маю дзесяць хвілін у загоне... Ага, я не дапісаў лісту...

Ён разгарнуў складанае крэсла і ўзяўся за асадку.

...„Твая краіна вышла на шырокую дарогу соцыялістычнага будаўніцтва. Кожны рабочы, кожны бядняк-селянін маюць акрэсьленае заданьне ў справе вялікай адноўчай працы... Наперадзе вызначаюцца празрыстыя мэты... Я зайздрошчу вам, дарагі Зьмітро, і мучуся бязвольлем апынуцца ў шэрагах вольных рабочых вашага Саюзу... Мая радзіма, ахваленая цівілізаванай, стогне ў ціскох капіталістычнае рацыяналізацыі. Тры мільёны беспрацоўных заліваюць сваёю скаргаю векавыя назьбіраньні буржуазнай культуры... Ты-б паглядзеў зараз на нашу сталіцу: нордэн і остэн—заліты сьлязьмі, вэстэн заліваецца віном... Ярмо пляну Юнга абракло на мукі тры пакаленьні нашых рабочых“...

Гэрман падняўся, злажыў крэсла, адсунуўшы яго на вызначанае месца, і вышаў на вуліцу.

На трамвайнай станцыі, дзе ён хутка ачуўся, грамадзілася да сотні чалавек. Павольна рухаючы, трамвай ня мог падабраць людзей, што падыходзілі.

— І тут рацыяналізацыя... Муныцыпалітэт у руках соцыял-дэмакратаў, а толку ніякага... А яшчэ залічаюць сябе сябрамі працоўных... Ха-ха-ха! Соцыялістыя!

На Гэрмана паглядзела пара кашачых шэрых вачэй.

У левым стрыфлю драпастае жакеткі мігнулася чорная свасьціка.

Гакен-крэйцэр[1] — Граміла ..

Гэрман ускочыў на трамвай № 91 і паехаў у горад.

„Ці пасьпею? усумніўся ён, паглядзеўшы на гадзіньнік.

Гэрман меў у сваім распараджэньні роўна дзесяць хвілін. Але ён да таго ўмеў іх выкарыстаць, што нізваньня не баяўся спазьніцца.

---

[1] Усечаныя крыжы фашыстых.

Каральштрассэ, Вагнэрпляц і чорная куфэрковая будыніна фінансамту... На ператоч—Вольфгассэ, гезэльшафтбанк, кіно „Rote Meuse“—і на месцы. Ці ж тут навіна? Дзень-у-дзень, вытаптаная дарога... Але хада бяз возіркаў, частым паскораным тэмпам...

Ён паглядзеў на шэры гадзіньнік ратгаўскай башты і схаваўся за дубовымі варотамі чорнае будыніны.

Швайцар прывітаў яго знаёмым аднастайным, мэханічным „моен“ і павярнуўся правым плячом наперад...

Абтэйлюнг[1]) быў у поўным зборы! Эрыка Мээр стукала па рэмінгтону, Гэнрых Кульбах вярцеў ручку арытмомэтру, Вільгэльм Эрых Эске падпісваў учарашнія паперы...

Пяты раз убягаў выкліканы з пярэдняе гезэльле[2]) Отто Шнэлер.

— Гут моен!

— Моен!

Гэрман адамкнуў шыфоньерку бюро і выцягнуў штойербух[3]).

Тоўстыя і тонкія рысы лініяў замігалі ў яго вачу... заскакалі зялёныя і чырвоныя лічбы...

„Марта Бокс... сто дваццаць марак...“

— Можна?

З дзьвярэй выглянула пажылая жанчына. Старая пэлярына на плячох паглыбляла і без таго глыбокую скаргу на худым твары.

— Вам што, пані?—запытаў Гэрман, ужо ведаючы прычыну зьяўленьня жанчыны.

— Я прышла прасіць вас, ці ня можна хоць на месяц адтэрмінаваць узнос штойеру... я праз месяц...

Гэрман яе бачыў учора.. Што ёй сказаць...

— Зьвярнецеся да гегаймрата[4]) гэр Люд..

— Вас кліча гэр Людвік да сябе... вас, гэр Васэрман...

— Папрашу вас, гэр Кульбах, займеце гэту паню,—папрасіў Гэрман і выбег з пакою.

За дзьвярыма Гэрман пачуў у баку страшную кольку. Ажно спыніўся на момант і хапіў рукою за балючае месца. На ілбе, вузкім і вострым, бліснулі каплі поту...

„Напэўна гегаймрат казацьме пра маю заяву... Адкажа, паган...“

— Вы да мяне, гэр Васэрман?

Узьнятая, каб саступіць на ніжэйшую сходку, гегаймратава нага апусьцілася на месца.

— Моен, гэр фон гегаймрат. Вы мяне клікалі?

— Прашу зайсьці...

---

[1]) Абтэйлюнг—аддзел.
[2]) Гезэльле—пасыльны.
[3]) Штойербух—падатковая кніга.
[4]) Гегаймрат—тайны савевнік.

Гегаймрат працягнуў наперад сябе рукі, паказваючы Гэрману дарогу, пасьля апусьціў іх і ўвайшоў у габінэт першым...

— Я вас здавальняю на палову... Добра?.. Болей ніяк нельга... Скарачэньне апарату... Павяліченьне выдаткаў...

Гегаймратавы вочы пранізвалі Гэрманаў твар. Начальнік фінансамту прогся высачыць яго настрой, з якім Гэрман мае выказаць яму—гэр фон Людвіку Гогенпіу—падзяку.

— Філе данке1), гэр гегаймрат!—адказаў Гэрман і далікатна схіліўся.

Сьледам за гэтым Гэрман вышаў з гегаймратавага пакою і накіраваўся ў свой абтэйлюнг.

Калі ён адчыніў дзьверы, то зразу скмеціў, што Вільгэльм Эрых Эске нешта нашэптваў Гэнрыху Кульбаху...

Але Гэрман не зьвярнуў на гэта ўвагі і сеў за непарушаную штойербух...

Пасьля абедзенага перапынку Гэрман адчуў, што ў яго нутру яшчэ больш неспакойна... Колькі пачасьціліся, і да горла падступілі ўдушлівыя спазмы...

„Мне ня трэба было есьці маргарынавага штульле2)...“

Ён хапіўся за бок і сьціснуў зубы...

„Але-ж на масла ўсёроўна ня выстарчыць.

Дваццаць марак падбавіў, а ўсе ўздаражала мо‘ ўтроя“...

Гэрман цішком, каб ніхто ня бачыў, выняў з існодняе кішэні распачаты ліст і, адгарадзіўшыся рукою ад Эске, пачаў выкладаць складзеныя ў галаве сказы.

„Наша краіна вочавідкі нясецца ў бездань. Ліцамерная, згодніцкая палітыка ўраду нямецкіх соцыял-дэмакратаў вядзе яе да поўнага разору... Адна надзея на прыход комуністычнае рэволюцыі...

Дарагі Зьмітро! Я ўспамінаю той час, калі Чырвоная армія набліжалася да Варшавы. З якім нецерпам чакаў я яе ў Бэрліне!.. Ды ці я адзін? Тысячы рабочых зьбіраліся каля вітрын газэтных рэдакцыяў і прагна лавілі кожную вестку з вашай рэспублікі... Я плакаў вашай часовай няўдачы... Прыдзі-б тады Чырвоная армія ў Бэрлін, мы-б даўно ўжо забыліся-б і пра Вэрсаль, і пра Даўэса і пра Юнга... А зараз...

Вільгэльм-Эрык Эске падняўся з месца і закруціў свае вільгэльмаўскія вусікі. Датыркаючы іх ражкоў, яго вострыя ўзрокі перакінуліся на Гэрманаў стол.

— Вы скора падлічыце недаімкі першага падраёну?

— Я выбачаюся, гэр Эске... Ці не дазволіце мне сёньня пакінуць працу да часу?

---

1) Філе данке—многа дзякуй.

2) Штульле—бутэрброд.

— А ў чым справа? Вам цяжка працаваць? Ці вы адвыкаеце ад работы? наводна і з прыкметным хваляваньнем скорамоўна насыпаў шэфабтэйлюнг[1]).

Яго шэрыя кашачыя вочы засьвяціліся злымі агеньчыкамі.

Гэрман апусьціў узрокі да стала, абураны тонам начальніка, і пасунуў наперад сябе тоўстую штойербух.

Недапісаны ліст схаваўся пад яе пераплётам, забыты Гэрманам...

Эрыка кінула адбіваць на машынцы і вавёркаю прашмыгнула ў дзьверы. Толькі мільганулі яе крэмавыя панчохі і маркоўна-жоўтая галоўка.

Гэрман сьціснуў зубы і запоўніў пустую графу ў кнізе.

Але ён адчуваў, што працаваць далей яму ўсёроўна нельга. Ён мусіць зноў зьвярнуцца з просьбаю да шэфа.

Калі Вільгэльм-Эрых адвярнуўся да вакна, Гэрман спакойліва ўдвойчы праказаў да яго:

— Гэр Эске, згодзьцеся самі, што я не дарэмна вас непакою... Я літаральна валюся на стол... У маім ваччу лётаюць мухі... Сярэдзіна кроіцца на часткі... Гэр Эске, я завяраю вас, што недапрацованы час я наганю з процантам...

Шэф падняўся з месца, адвярнуўся да Эрыкі, што ўбегла з дзьвярэй, і ціха адказаў:

— Гэр Васэрман няхай зьвернецца да гэра гегаймрата... Я без яго не компэтэнтны дазваляць яму датэрміновую адлучку са службы...

— Гэр Эске, дазвольце прасіць вас зьвярнуцца да яго самім...

Праз некалькі хвілін нэрвовага маўчаньня Вільгэльм-Эрых Эске паказна хапіўся за тэлефон, патрымаўся хвіліну другую за трубку і, даючы выгляд, што перадумаў званіць, сказаў да Гэрмана:

— На гэты раз я бяру на сябе адказнасьць... Але ў другім разе я пашлю вас да гэра гегаймрата... Можаце пакідаць абтэйлюнг.

Яхідлівая міна на твары шэфа і яго жорсткія, надменныя сказы прайшлі паміж вушы Гэрмана.

Абвостраныя болі ў баку прытупілі яго ўвагу да ўсяго акаляючага. Гэрман нават забыў злажыць штойербух і зачыніць бюро... Ціхімі няўпэўнымі крокамі, кінуўшы ледзьве пачутую „аўфвідэрзейн“[2]), ён вышаў з абтэйлюнгу.

— Аўфвідэрзейн!—праказаў Гэрману Отто Шнэллер, адчыняючы яму дзьверы на сходы:—Сёньня будзеце на маніфэстацыі ў Люстгартане?—цішэй запытаў ён удагонкі.

— Ня ведаю... Не змагу, напэўна...

— А наш юнгштурм пryме поўны ўдзел... Мы выедам з карнавальным грузавіком...

---

[1]) Шэфабтэйлюнг—загадчык аддзелу.

[2]) Аўфвідэрзейн—дасьвіданьня.

Отто не дасказаў і раптам адскочыў ад Гэрмана.

Прыслухоўваючыся да іх гутаркі, з-заду падыходзіў да іх гэр гегаймрат, Людвіг Мээр фон-Гогэнпіу.

Гэрман збочыў і прапусьціў яго наперад сябе.

Швайцар спрытна падскочыў да дзьвярэй і выпусьціў Людвіга Мээра фон Гогэнпіу.

Ахоплены пакорнаю пашанаю да начальства, швайцар, раздумоўваючы, неахвотна заварушыўся каля вешалкі, але ў яго не хапіла сьмеласьці не падаць Гэрману паліта.

— Бітэ шэн, гэр Васэрман!—праказаў ён і зачыніў за Гэрманам дзьверы.

На двары Гэрман Васэрман пачуў сябе крыху лягіей. Вострыя колькі зьмяніліся глухою больлю.

Гэта заставіла яго перадумаць іці да трамваю, і ён рашыў прайсьціся да спынкі унтэргрундбану на Кэзестрассэ.

Зьвярнуўшы направа, ён вышаў на гандлёвую Мільхштрассэ.

На вуліцах пачынаўся пасьляабедзены рух. Шырокая Мільхштрассэ ня магла ўмясьціць сотняў фраераў, ламавых рамізьнікаў, пасыльных на двух-і трохкалёсных вэлёсыпэдах, двух павярховых жоўтых крафтаў, мэрам бы зьвязаных адзін з другім дзесяткаў трамвайных вагонаў.

Усё гэта ціснулася адно да другога, трубіла і шыпела, званіла і траскацела, шаломячы чалавека.

Наперадзе, дзе крыжаваліся вуліцы, на цёмназялёным слупе глядзела зялёнае вока сыгнальнага ліхтару. Яно концэнтравала на сабе сотні людзкіх узрокаў, гаворачы пра адчыненую дарогу наперад.

Але цесната паслабляла магчымасьці разагнаць рух і вёрткія вэлёсыпэдыстыя, пралазячы вузкімі шчылінамі між таксі, упіраліся ў сьцены крафтаў, вазоў, трамваю.

Людзкі натоўп, абапал вуліцы, панэлямі, нясьціхана пераліваўся ў абудва бакі.

Кепы, капялюхі, цыліндры мігаліся ў Гэрманавым ваччу, як буйныя каплі дажджу.

Гэта тлумная карціна вялікага гораду была яму бясьцікаўна і нават надаедліва. Дзень-у-дзень яна паўтараецца да дробязі, аднака нэрвуючы чалавека, аднака робячы яго бязвольнаю трэскаю на хвалях...

Лавіруючы між лавіны людзей, ён раптам заўважыў мэбэльны магазын і завярнуў у ператоч людзкое плыні.

Якісьці велікан, разагнаўшыся ў хадзе, зьнянацку моцна стукнуў яму цьвёрдым пакункам у плячо.

Гэрман ажно схіліўся і, каб ня людзі, кінуўся-б на панэль.

Утаймаваная боль ізноў адгукнулася востраю колькаю. Сьціснуўшы зубы, ён падышоў да вакна магазыну і хапіўся рукамі за круглую жоўтую парэнчу.

З сыгнальнага слупа яму ў вочы глядзела чырвонае вока агню.

Паводка таксі, аўтобусаў, рамізьнікаў, трамваяў і два густых струмені людзей абапал вуліцы замерлі ў чаканьні.

Але гэта ня сьведчыла, што замёр і ўвесь рух.

У момант, калі па Мільхштрассэ сьвяціла чырвоным, ператочная вуліца сыгналізавалася зялёным ліхтаром.

І тыя ж, аднакава тлумныя, аднакава густыя і віруючыя струмені людзей і машын пераходзілі Мільхштрассэ.

Гэрман раптам успомніў свайго далёкага таварыша і падумаў сабе:

„Зьмітро любіў гэту бязглуздую нашу таўкатню, гэта шаломнае віраваньне тысячнага натоўпу... Бліскучую, коўзкую сцэмянтованасьць вуліц... Бляск ліхтароў і ігру рэклямных эфэктаў..

А ці думаў, Зьмітро, што ўсё гэта знадворнае, бутафорнае служыць політурай, пад якою схаваны глыбокія трагэдыі галоднае сталіцы. Рабочы Нойкельн, бецыркі[1]) Шлезішбангофа, Моабітштрассэ, гэты раён беднаты, галечы зусім недатычны... Шкода, вельмі шкода, што я не павадзіў яго па ваколіцах паўгалоднага нордэну, па вузкіх вуліцах цёмнага і бруднага остэну... Тады-б ён вынес зусім іншае ўражаньне ад нашае „культурнае“ гугенбэргаўскае і вэстарпаўскае вотчыны... Зьмітро...“

Яго кранула чыясьці рука.

Гэрман нэрвова ўздрыгнуў і паглядзеў направа.

Каля яго стаяла Вераніка Штраль.

— Што з табою, Гэрман? Ты бледны, як сьмерць і ледзьве стаіш... На тваім твары адбітак нейкае мукі—... з мацярынаю спагадаю ў голасе запытала Вераніка.

— Хварэю, мілая... Напэўна апэрацыя няўдалася. Унутры мэрам бы нешта разрываецца... Сёньня раніцаю ня ўтрымаўся і зьеў штуле з маргарынам. Маргарын, напэўна... Ну дзе-ж нашаму брату выстачыш на масла... тры маркі фунт—гэта толькі майму гегаймрату па кішэні.

— Чаго-ж ты стаіш пры вакне? Можа цябе адвезьці да хаты?— клапацілася Вераніка.

Гэрман выдавіў на твары абыякавую ўхмылку і адказаў:

— Дзякую, мілая... Мне ўжо крыху лепей. Я прайду да „Y“[2]) і адтуль паеду.

— Ну, ты ж...

---

[1]) Бецыркі—раёны

[2]) Літарам „Y“ адзначаюцца станцыі падземкі.

— Пачакай, Вераніка... Глядзі, во,—перабіў Гэрман, тыкаючы пальцам у вакно.

Дзяўчына падалася да шырокага, бліскучага палатна шауфэнстэр1).

— Вунь там... паглядзі, надзвычай практычная рэч—фотэль... канапа і ложак у аднэй рэчы. Сапраўды, мудра і экономна. Набыўшы, можна будзе зьмяніць мой пакой на меншы і гэтым нагнаць месячную экономію..»

Дзяўчына завідліва паглядзела на паказаны ў вакне прадмет і спагадліва адказала:

— Гэта экономія не для нас; яна дзеля таго, хто можа купіць масла, а мы...

Гутарачы з Веранікай, Гэрман не заўважыў таварышку, якая яе чакала. І калі ён намерыўся адказаць на апошні сказ, тая падышла да Веранікі і падагнала яе пасьпяшаць...

— Будзь знаёма— парэкамэндавала таварышку Веранікa.

Але знаёмства абмежавалася маўклівым поціскам рукі. Гэрман незаўважліва прапусьціў узрокам досыць цікавую стройную чорнавокую баварку.

— Куды вы сьпяшаецеся?

— На абед, а там на дэмонстрацыю..

Пасьпяшай, Гэрман, на кватэру, ты вельмі страшна выглядзіш ..

Дзяўчаты разьвіталіся з Гэрманам і зьніклі ў бурлівай паводцы людзей.

Гэрман прайшоў квартал і спыніўся на рагу вядомай Эгэрштрассэ. Чырвоная вока сыгнальнай ліхтарні не дазваляла пераходзіць вуліцу. Ён абярнуўся і паглядзеў у бок замігаўшых markup рознакалёрных агнёў. Уся вуліца трапятала ў іх, як у галёне. Рознастайныя надпісы, сьветлавыя фігуры і электрычныя паведамленьні мітусіліся ў яскравай бліскучасьці.Шэры змрок туліўся па кутках і за дубовымі варотамі двароў. На вуліцы зіяла празрыстае сьвятло, манлівае, завабнае, дурманнае... Выразнымі абрысамі тупалі сылуэты жанчын і падазроных мужчын. Яны прагліва ганяліся ўзрокамі і нахабнымі сказамі за кожным праходжым.

Пад яскравым бляскам рэклям хаваліся адкрытыя вяртэпы распусты. У сярэдзіне гораду, аслаўленага мяшчанскаю добрачыннасьцю, яны выяўлялі сабою прыклады буржуазнае, заняпаднае культуры... Утомленыя ад перасычэньня жыцьцём гандляры, пралазы-шыберы, мяшчанскае балота, жулікі і сутэнёры—накіроўваліся сюды з усіх канцоў чатырохмільённае сталіцы. На цёмным фоне вялічэзнага беспрацоўя, на спрутлівых сотках рэпарацыйных плянаў, пад воклічы

---

1) Шауфэнстэр—вокенная вітрына.

разьюшанай гакенкрэйцараўшчыны Эгэрштрассэ весялілася п‘янымі джазбанднымі і шансонэтнымі прыпеўкамі і living рознастайнымі вычварствамі распусты.

„Вось яскравы прыклад росквіту буржуазнае дзяржавы ў руках соцыял-фашыстаўскага ўраду,“ яхідна праказаў Гэрман і паплыў у густым натоўпе ў бок зялёнае ліхтарні.

Праз некалькі хвілін ён спускаўся па сходах на станцыю унтэргрундбану. Сьветлая перакінутая ўгору канцамі дуга літары „Y“ мігнула ў яго вачу і асталася на паверхні зямлі.

Гэрман не пасьпеў купіць білету, як засьпеты на станцыі цягнік рушыў з месца. Ён вылаяўся, што давядзецца прастаяць лішніх пяць хвілін, і падышоў да кіёску. Пярэсты букэт часопісных вокладак замігаў у яго вачу бульварнымі малюнкамі... Але з-пад зялёнага поля „Юнггезэлле“, „Ды-Вохе“, „Дагэйм“ выглядалі роўныя выразныя літары А. І. Z. Ён прыглядзеўся і накіраваў руку ў кішэню за пфэнінгам.

Загудзеўшы поезд адцягнуў яго ад кіёску. Гэрман на момант спыніўся на кідкіх у вочы рэклямах, прымацаваных у кафэльную сьцяну станцыі, пасьля людзкі натоўп піхнуў яго ў вагон поезду.

Падымаючыся да сябе, на чацьвёрты паверх, Гэрман на ўсходах напаткаў гаспадыню кватэры. Жанчына спускалася з вязанаю карзінкаю, завучы кудлатага жоўтага мопса.

— А, гэр Васэрман! Адну хвіліну, я спушчуся ў краму і хутка дам вам абедаць...

Гэрман моцна соп, і па яго твару бегала балючая ўтома.

Ён паўшэптам адказаў гаспадыні:

— Данке¹), фрау²) Гепнэр!

— Што з вамі, Гэрман?

— Хварэю, фрау.

— Бедны, вы бы...

На вуліцы пачулася рэволюцыйнае пяяньне і моцныя гукі: „Нідэр!. Нідэр!“. — „Гох! Гох!“.

Гэрман паглядзеў у вакно на сходах.

Два поўных людзьмі грузавікі прамчаліся ў бок Бель Аліянцштрассэ. Мільганула да дзесяці чырвоных сьцягаў.

„Ах, гэта ж ў нядзелю выбары ў муніцыпалітэт“...

Калі ён ачуўся пры дзьверах у кватэру, паштовая скрынка паглядзела на яго шмакам друкаваных адозваў.

Гэрман апаражніў скрынку і разабраў надрукаваныя лісты...

Добры дзесятак розных партыяў ня кідалі надзеі атрымаць для сябе Гэрманаў голас. Але ўсе яны, за выключэньнем КПН, абмыляліся.

---

¹) Данке—дзякуй.

²) Фрау—паня.

Гэрман з агідай скамячыў пак адозваў і кінуў іх у прыдзьверны кашэль. Нянавісныя яму, фальшывыя лямантацыі СПН1), ДПН2), ННП3) і ПЦ4)абуралі яго да злосьці. У Гэрманавых руках засталіся толькі дзьве проклямацыі КПН5).

Вайшоўшы ў пакой, Гэрман засьвяціў электрыку, не распранаючыся прысеў на крэсьле і праглядзеў адозвы.

„Так, я пераканаы ў тое, што толькі адна комуністычная партыя выведзе працаўніка з яго цяперашняга стану. Усе іншыя партыі, незалежна ад іх адценьняў, роўна мазаны прадажніцкім мірам...“

І перад ім ізноў паўстаў вобраз сябры:

„Праўду ты казаў, Зьмітро... Мне і дагэтуль чуюцца твае завяральныя словы ў перамогу комунізму. Нямеччыне адзінае выйсьце— гэта ў социяльнай рэволюцыі, у дыктатуры пролетарыяту. Іначай яна будзе булдыхацца прадзіраўленым вядром у бруднай лужы нацыянал-фашыстаўскага рэжыму... Я зайздрошчу табе, калі ўспамінаю, як ты разрываешся на часткі ў разгойданай чыннасьці социялістычнага будаўніцтва свае краіны. А я тут?.. Я тут мушу сядзець і пакорліва выпрашваць у надменных фонаў нячэмных падачак у выглядзе справядлівае аплаты працы. І калі чалавек ..“ Гэрман раптам успомніў пра недапісаны сябру ліст і падняўся з месца. Яго скаланула ня то ўкора ня то сполах. Ён схапіўся за галаў.

„Гэта-ж я забыў ліст у абтэйлюнгу!... Так... Забыў... Гэта сабака няйначай яго прачытае.. Ах, што я зрабіў... Як я мог забыць яго на стале?“...

Ён нэрвова абмацваў кішэні, паціскаў плячыма і спраўляўся ў портфэлі. Пасьля пачаў разьдзявацца.

Думкі лыгаліся ў несастойныя пляны і намеры наконт забытага ліста і магчымае быць няпрыемнасьці...

Але безнадзейнасьць паправіць справу крыху ўтаймоўвала яго неспакой...

Стук гаспадыні на некі час зусім адцягнуў Гэрманаву ўвагу ад выпадку з лістом.

— Выбачайце, што я запазьнілася з абедам.

— Нічога, нічога. Што вы, фраў Гэпнэр. Я зусім не хачу есьці.

— Сёньня вельмі ўдачлівы абед, паспрабуйце. Такі моцны бульён.. Цёплы і тлусты... Вам карысна на балючы жывот. Выпіце кубак, гэр Васэрман.

Фраў Гэпнэр з гэтым пакінула Гэрмана.

---

1) СПН—социял-дэмократычная партыя Нямеччыны.

2) ДПН—дэмократычная партыя Нямеччыны.

3) ННП—нямецкая нацыянальная партыя.

4) ПЦ—партыя цэнтру.

5) КПН—комуністычная партыя Нямеччыны.

Ён падышоў да маленькага круглага століка, паглядзеў на паданую яду і зноў задумаўся пра ліст. Есьці не хацелася. Гэрман баяўся, каб, паеўшы, не раскапрызіць балючага нутра. Аднак, праз некалькі хвілін яму здалося, што пад ложачкаю пачынае казытаць.

Тады Гэрман узяў кубак з бульёнам, пасмакаваў губою і, патрошку сёрбаючы, апаражніў увесь...

Другое ўжо не спакушала, і ён адышоў да канапкі.

Прылёгшы, ён на момант уздрамнуў, утомлены больлю і думкамі пра забыты ў абтэйлюнгу ліст.

Але ўзмоцненая боль хутка разагнала Гэрманаў сон. Яна заглушыла сабою і прыкрасьць з лістом. Ён ня мог знайсьці сабе месца, варочаючыся і зацяжна войкаючы.

У яго нутры мэрам бы нешта адрывалася і падала ў ніжнюю частку жывата, ціснучы на ыркі. Вострыя рэзі кроілі на часткі сэрца і адбіваліся калючымі стрэламі ў правай палове галавы.

Гэрману прыстаўлялася шырокая белая камора опэрацыйнага пакою ў бальніцы Шарытэ. Мігаў абраз барадатага, бясчуйнага хірурга Тыфлянда і спачувальных пары сясьцёр...

Увесь жах перадопэрацыйнага чаканьня...

Гэта было ў другі раз, спусьціўшы тры гады пасьля страшнае опэрацыі ў правым вуху.

Няўжо перанесеныя ім мукі не аплацяць яго надзей?

Жахлівая думка пра няўдачу опэрацыі ў кішках адгукнулася востраю больлю ў левым паху.

Ён губляў апошнюю спадзяванку на поўнае выздараўленьне і дапушчаў розныя нядобрыя думкі...

Раптам выразны, адзначаны плян замахаў на жыцьцё усьміхнуўся Гэрману салодкасьцю выбаўленьня ад пякельнай болі, і нейкім цудоўным чынам перадаў яго суцесе і ўздрому.

— Гэрман, а Гэрман, ты сьпіш?.. Можа, табе доктара выклікаць? То казала Ізольда, Гэрманава сястра, затрывожана гледзячы брату ў падзёрганы мукамі твар.

Яна ўвайшла ў пакой незамечанай Гэрманам, нясучы яму весткі пра арышт Мікалая Альтмана і жадаючы пачуць яго думкі пра сваё рашэньне выйсьці замуж за доктара Мічэка.

Угледзеўшы Гэрмана ляжачым на канапе, Ізольда скмеціла, у чым справа, і кінулася будзіць брата.

Яна будзіла з натужнай асьцярожлівасьцю, шкадуючы яго трывожыць, і ажно ўзьнялася на крэсьле, калі Гэрман адплюшчыў вочы ды заўважыў яе прысутнасьць.

— Ізольда, гэта ты? Маеш навіны?

— Так, маю... але, вось ты, браце, ня можаш нічым добрым пахваліцца.

Чуць прыкметная ўхмылка каўзанула па сухіх Гэрманавых губах.

— Думаў... што-а... канец-эц... прышоў-а... як узяло—дык і жывот і галава—выказаць цяжка...

— Ну, а цяпер?

— Крыху лягчэй... Але я ўпэўнены, што опэрацыя не ўдалася... Болей...

— Што?!

— Чарговае опэрацыі я не перажыву, ды не пайду на яе...

— Кінь, Гэрман. Можа сёньняшні прыступ выпадковы... А можа табе доктара пазваць?..

— Будзе, Ізольда, клапаціцца пра мяне... Я адчуваю сябе лепш. Кажы, што ў цябе новага... Як твае справы з гэтым Мічэкам?

Ізольда памаўчала.

— Кажы...

— Запіс мы адлажылі яшчэ на два тыдні... Ну, вось, арыштавалі Мікалая Альтмана...

— Калі?—нэрвова павярнуўся на канапе Гэрман,—і завошта?

— Мікалай кідаўся каменьнямі ў паліцэйскіх... На маім ваччу яго схапілі... Толькі што...

— Была сутычка?

— Груны стралялі ў комуністычную маніфэстацыю.

— Сабакі!.. Крывавыя сабакі!.. Няўжо буржуазія спадзяецца гэтым спыніць надыход соцыяльнае рэволюцыі?

Бачачы павышальную раздражняльнасьць Гэрмана, Ізольда перапыніла гутарку і ўзялася праглядаць перадвыбарныя адозвы комуністычнай партыі.

Прачакаўшы хвілін пяць, Гэрман аднавіў размову:

— Ведаеш, Ізольда... у мяне трапіўся прыкры выпадак...

— Які?

Ізольда спалохана павярнулася да брата.

— Пісаў свайму сябру ў СССР ліст... І калі хапіла боль—я забыў яго прыняць з сталу... Шэф, напэўна, прачытае, і тады...

— Што ж ты пісаў у лісьце?—захвалявалася Ізольда...

— Пісаў... Гэты фашыст да ўсяго прыдзярэцца... Тым болей, што ён на мяне даўно мае вока...

— Ах, Гэрман, які ты нядбайны...

— Папрашу цябе, Ізольда, ці не наведала-б ты заўтра фінансамт і не апытала-б... машыністку ці Отта, пасыльнага.

— Ты думаеш, трэба гэта?

— На кожны выпадак...

— Ах, ах... няхай бы ты...

— А якраз сёньня гегаймрат фон-Гогенпіу мне паведаміў пра надбаўку дваццаці марак у месяц...

Вось бачыш... Гэрман... які ты неасьцярожлівы.

Пакідаючы Гэрмана, Ізольда папрасіла фраў Гэпнэр пасачыць за хворым. Дабрадушная і спагадлівая гаспадыня з ахвотай узяла на сябе гэты абавязак.

І на працягу ночы яна некалькі разоў прачыньвала дзьверы ў Гэрманаў пакой, услухоўваючыся... Але Гэрман, скора пакінула яго сястра, суцешыўся і амаль ня праз усю ноч спакойліва спаў. Новы прыступ хапіў яго ўжо а восьмай гадзіне раніцы, калі гаспадыня пастукала з кавай.

— Можа ў вас, гнэдыге [1]) фраў, знойдзецца каліва морфія?

— Вам ізноў ня добра, гэр Васэрман?.. Што за прымха... А ноч вы так добра спалі... Я даглядала і думала...

— Дзякую вельмі!.. Зараз боль цішэй учарайшага, але ўсё-ж яшчэ моцная...

Фраў Гэпнэр зьбегала да сябе і прынесла Гэрману морфі. Ён прыняў яго і скора супакоіўся...

Гадзін праз дзьве, калі сонца падарыла яго пакой вузкім касьнічком праменю, лёгшага на круглы столік, Гэрман прыўстаў і са смакам выпіў халодную гаркаватую каву...

Яму хацелася яшчэ чаго выпіць, але клікаць гаспадыню з-за гэтага ён палічыў залішнім...

Не пакідаўшая рупасьць пра ліст заставіла яго перанесьціся думкамі на месца службы, наведаць Ізольду і выявіць перад сабою агіднае аблічча шэфабтэйлюнга Эске.

„Сапраўды, і трэба-ж было здарыцца так..“

Гэты свой сказ Гэрман правёў упічлівым кіўком галавы, але адчуў, што зараз ужо выпадак з лістом яго меней непакоіць...

„Ну, а калі ды гэтая зараза прачытае.. Калі нават ён давядзе да ведама гегаймрата, а той захоча... пляваць на ўсё...“

Да яго пастукалі. Стук быў раптоўны, як з зямлі, бо папярэдняе яму размовы Гэрман не дачуў.

— Вайдзеце, прашу вас!

Яшчэ з-за парогу Отто пачаў цішком казаць:

— Моен, гэр Васэрман... Геноссэ[2]), вы ўчора забыліся на сваім бюро недапісаны ліст...

Гэрман прыўстаў і зарадавана паглядзеў на Отто.

— Моен, геноссэ!.. Многа дзякую... І вы яго знайшлі на маім бюро, кажаце?.. Вельмі ўдзячан вам...

Отто падаў Гэрману заклеены конвэрцік і павярнуў да выхаду. Але, адступіўшы пару крокаў, хлопец хапіўся рукою за лоб і стаў... Пасьля павярнуў голаў да Гэрмана, які адпячатваў конвэрт і, ня гледзячы на яго, сказаў:

---

[1]) Гнэдыге—міласьцівая.

[2]) Геноссэ—таварыш.

— Геноссэ Васэрман... Ну, гэты ліст, мне думаецца, гэр Эске праглядзеў...

— Што, вы? Чаму так думаеце?—менш з неспакоем, а больш з цікавасьцю запытаў Гэрман...

— Я падслухаў, як ён нешта пераказваў Гэнрыху... Некалькі раз успамінаў Саветуніён... [1]

— Вы нашлі яго зразу пасьля майго ўходу?— паінфармаваўся Гэрман...

— Я падглядзеў яго пры ўборцы, гэр Васэрман... У абтэйлюнгу аставалася адна фройлейн[2] Эрыка... І я перш хацеў яе спытаць, а пасьля думаю... ці варта ..

— А было-б добра, геноссэ Отто... Можа-б вы зрабілі гэта, калі ласка, сёньня... І калі туды зайдзе мая сястра...

— Добра... я запытаю фройлейн Эрыку... Ауфвідэрзейн, геноссэ Васэрман!.. Папраўляйцеся хутчэй...

Отто матнуў беляваю галавою і цішком вышаў з Гэрманавага пакою...

Гэрман ня чуў ні стука дзьвярэй, ні справоднае Отто гутаркі гаспадыні. Ён зацяжна, упёрыўшыся вачыма ў вяржовы лісток паперы, перачытваў накіданыя на яго думкі ў выглядзе пісьма да свайго таварыша ў далёкай UdSSR.

Адвячоркам, крыху раней учарайшай пары, да Гэрмана прышла Ізольда.

— Не папраўляешся?

— Абедаў сёньня і са смакам... Хоць раніцаю збаўляўся морфіем... Дзякуй ёй, фрау Гэпнэр...

— Я прасіла яе паглядзець за табою...

— Дзякуй, Ізольда... Я столькі табе, сястра, раблю клопату сваім існаваньнем, замест таго, каб...

— Гэрман, ты мяне крыўдзіш... Што табе прышло ў голаў?..

Сястрын тон пацягнуў за сабою дзесяціхвілінную маўчанку...

Яе знарушыў Гэрман.

— Мой ліст апынуўся ў мяне...

— Што ты кажаш?

— Пасыльны Отто прынёс...

— А я заходзіла, пытала якогасьці мужчыну, але той толькі яхідна ўсьміхнуўся і адмахаўся рукамі.. Для далікатнасьці апытаў машыністку і выбег за дзьверы, каб пазваць пасыльнага... Ды таго не знайшоў... Я баюся, Гэрман, каб яны толькі ня чыталі...

— Гэта бязумоўна... Прачыталі і скопіявалі...

— Няўжо можа тое быць?

---

[1] Саветуніён—Савецкі саюз.

[2] Фройлейн—барышня.

— Якая ты, Ізольда, наіўная...

— Тады будзе дрэнна, братка...

— Усё-ж, на, вось, гэты адказны ліст і вышлі яго, прашу цябе.

Ізольда, мэрам бы баючыся, узяла з Гэрманавых рук пісьмо, тут жа запакавала яго ў конвэрт і апусьціла ў рэдыкюль...

— Ці варта пасылаць, калі ты ў ім кратаеш каразьлівых пытаньняў?

— Пляваць на ўсё: і на шэфабтэйлюнг, і на гегаймрата, і на ўсіх, хто зараз плодзіць гэту каросту на целе змучанае краіны...

Ізольда зьдзіўленымі ўзрокамі глядзела на заліты абурэньнем твар Гэрмана і толькі магла яму адказаць:

— Супакойся, братка, табе шкодна хваляваццa... Супакойся, Гэрман, прашу цябе...

Гэрман Васэрман, бухгальтар штойерабтэйлюнгу бэцыркавага фінансамту, праляжаў хворым яшчэ некалькі дзён. Яго сястра Ізольда наведвала брата штодня...

І кожны дзень, выходзячы ад Гэрмана, яна прасіла гаспадыню паглядзець за хворым.

Паправа, на якую ішоў Гэрман, супакойвала Ізольду, але не давала ўпэўненасьці на поўнае выздараўленьне брата.

У апошнія два месяцы Гэрман раставаў на яе ваччу, як сьвечка. Складаная опэрацыя ў кішках канчаткова падарвала слабы ўжо перажыўшы трэпанацыю чэрапа організм Гэрмана За ім трэба было наглядаць, як за малым дзіцём.

Ізольда старалася бываць у брата і, бываючы, кожны раз прасіла чулую і добрую гаспадыню, фраў Гэпнэр, дагаджаць яму ядою. Але гэта ня было надзейным сродкам сталага падтрыманьня Гэрманавага здароўя.

Яно далёка не апавядала яго паказьлівай старэннай службовасьці і падавалася пад націскам нагрузнае працы ў фінансамце.

Траплены прыпадак сеяў вострую трывогу ў Ізольдзіным нутры за наступнае Гэрмана. Яна, як і ў часе опэрацыі, была ня чужа дапушчаць усялікія нечаканасьці. Балючая нэрвовасьць Гэрмана наводзіла яе на чорныя думкі.

Гэрман часта загараўся рызыкоўнымі плянамі... Яго надарванае да рэшты здароўе атуманьвала густым смуткам прагляды ў наступнае. І толькі трывожлівая сучаснасьць, нарастаньне вялікіх падзей у краіне, сеялі лёгкія пробліскі трапяткіх чаканьняў... Бліжэйшыя муніцыпальныя выбары абяцалі шмат нечаканасьцяй. Абвостраная клясавая барацьба несла багата жданых здарэньняў. Комуністычная партыя ўзмоцнена гатовілася даць бойку бюргерскім і соцыял-фашыстаўскім партыям. Панамы ў самаўрадзе, якіх багата начаўплося бацькамі гораду, расчынялі вочы на політычнае шахрайства.

Растуць сымпатыі да комуністычнай партыі. Гэта відаць па тым спачуваньні, якое пасылаецца з боку насельніцтва комуністычным маніфэстацыям па перапоўненых комуністычных мітынгах...

Ня гледзячы на болі і ўтому, Гэрман з захапленьнем перачытваў багатую перадвыбарную літаратуру КПН. Ён цешыўся з вострае, руйнуючае крытыкі буржуазна-фашыстаўскага ладу і горача жадаў яго разбурэньня...

— Галасуй, Ізольда, за сьпісак КПН...—угаварваў ён сястру, калі яна пакідала яго пакой перад днём выбараў.

— Ці-ж табе невядома, што я ўжо двое выбараў аддаю свой голас комуністым?

— А гэр Мічэк?.. Арнольд?.. Ты скажы яму, Ізольда, няхай ён таксама...

— Мы сёньня выяжджаем з ім у Фюрстэнвальд... І гэта перашкодзіць нам выкарыстаць свае выбарчыя правы...

— Чаму-ж якраз сёньня насьпела вам ехаць?—занедаволена праказаў Гэрман і роспачна матнуў рукою.

— Арнольда запрашваюць па экстраных справах... Ну, а ён бярэ і мяне... Ну, як бы... ауф люфт[1]).

— Не разумею гэтага, Ізольда.. За пусьцяковы гэшэфт нядбаць правам голасу... якое дробнае гэшэфтмахерства!

Па Гэрманавым твары прабеглі конвульсіі нэўрастэніі, ён пабялеў, як мел, толькі распаленыя злосьцю вочы разгойдана забегалі ў глыбокіх западзінах.

— Супакойся, Гэрман... Табе ізноў ня добра? Братка мой!... Ты ўсё так блізка прымаеш да сэрца.

Гэрман маўчаў, адале дэмонстратыўна адвярнуўся да сьцяны.

Ізольда прытоенымі крокамі вышла з братавага пакою, не забыўшы зазірнуць з просьбаю да гнэдыгэ фрау Гэпнэр.

На пяты дзень, у нядзелю, Гэрман падняўся з пасьцелі і прайшоў па пакоі. Ён чуў сябе дужа слаба, але не дазваляў і думаць, каб не пайсьці на выбары. На вуліцы гудзела жыцьцё, і ў пяць хвілін, якія ён прастаяў каля вакна, прамчалася некалькі агітацыйных грузавікоў, бітком напоўненых людзьмі... У дзьвярох, куды ён абярнуўся, тырчэў шмат прасунутых гаспадыняю сьвежых адозваў. Гэрман дастаў іх, паразгортаў на століку і прачытаў угаворныя зазывы да выбараў.. Наяўныя кламнікі з буржуазных і соцыял-фашыстаўскай партый абяцалі горы дабра за галасаваньне за іх сьпіскі... Ліцамерна і бессаромна яны затойвалі балючыя прыгожасьці свайго мінулага гаспадараньня і ўпарта не хацелі з'ім расставацца на будучае.

Гэрман востра вылаяўся па адрасе буржуазных баламутаў і па звычаю з агідлівасьцю парваў да дзесятку рознамерных адозваў.

---

[1]) Ауф люфт—на свежае паветра.

Туркменская государственная библиотека

Сваю ўвагу ён цалком аддаў проклямацыям комуністычнае партыі Нямеччычы, старэнна праглядзеўшы іх ад загалоўкаў да рэдакцыйных подпісаў.

У яго было акрэсьленае рашэньне, катораму не патрабавалася падмацунку, галасаваць за сьпісак КПН.

Гэрман завінуўся каля туалету. Ныцьцё ў баку і агульная слабасьць не перашкодзілі яму рупліва спраўляцца з уборамі, адсутнасьць апэтыту не клапаціла пра каву.

Але ён не пасьпеў зашпіліць камызэлькі, як да яго пастукала гаспадыня. Яна нясла яму фрыштык і зьдзіўлена спынілася ў парозе, угледзеўшы Гэрмана на пакоі.

— Гэр Васэрман, што вы задумалі сабе? Вы ледзьве стаіце на нагах і ў вашым ваччу ходзяць балючыя вогнікі... Няхай бы вы ляжалі, пакуль...

Гэрман ня даўся на ўгаворы. Ён халодна паглядзеў на ўдзячлівую гаспадыню і нават не падумаў зьмяніць свайго намеру.

Надпіўшы з кубку кавы і паспрабаваўшы румянае хрусткае зэмэлле [1]), ён ужо здымаў з вешалкі паліто, калі за дзьвярыма яго пакою раздаўся голас Міколы Альтмана.

Гэрман прачыніў дзьверы і зазваў да сябе таварыша

— Ты, я бачу, ні ў агні не гарыш, ні ў вадзе ня тонеш...—з натужанаю жартлівасьцю праказаў ён.

— Чаму так?

— Мне сястра казала...

— Пра арышт?

— Ізольда прыбегла надовечы ўся зьбялеўшы і павядамляе мне... А я, ведаеш, не магу сабрацца з думкамі—бо-аль, со...

Мікола Альтман паглядзеў на непрыбраную пасьцель, на ашматкі расьцярушанай паперы і адвярнуўся да Гэрмана.

— Так, ты выглядаеш, Гэрман, ня цікава! Нездаровіцца? Ізноў з кішкамі?

— Сягоньня ўжо—сьвяціся... Вось надовечы ня думаў, ці перажыву... Рука, каб хапіла сілы, зграбяшчыла-б браўнінг і... Цяжка, браце Мікола...

— Кінь, Гэрман... Шануйся, і ўсё пройдзе. Што-ж дактары кажуць? Наведваеш, мо', іх?

— Ачамярэла... Ды што яны добрае скажуць? Суцяшаюць, іх абавязак. Але які з таго толк?.. Мажа-б, каб супакоіўся на які час... дык не магу... Стаў гэткім нэрвовым, што муха-заваруха, як увесь калачуся... Прачытаю газэту, сустрэнуся з гэтымі паганымі сабакамі гакенкрэйцарамі, зайду ў фінансамт на службу—роўна бярэ злосьць і абурэньне...

---

1) Зэмэлле.—булачкі

— Праклён!... Так, Мікола, наша надзея толькі на КПН. . Адна гэта партыя нясе Нямеччыне збаўленьне ад загубы... І я, Мікола, дзень атадню набліжаюся да яе шчыльней... Зараз, во, падняўся з пасьцелі зусім хворым, але панясу за яе свой голас... Але даруй мне, браце, я ўсё пра сябе... Скажы-ж хаця, як і за што цябе былі арыштавалі?

Мікола Альтман перагарнуў стосік комуністычных адозваў, прачытаў назву аднае з іх і паведаміў:

— Тая-ж усе гакенкрэйцараўская хэўра... Перад гэтым у друкарні выразаў гузікі з арламі ў жакетцы аднаго дойтчнацыянала, а к вечару якраз вазьмі і стрэнь яго ў гуртку маніфэстуючых фашыстых... Я асьвістаў маніфэстацыю і за гэта атрымаў рэзынавае палкі ад свайго знаёмага друкара нацыянала... Ну, зразумела, яму гэта задарма не абышлося, мая трысьцінка правяла па яго мазгаўні ёмкую палоску... Ажно бедны ваяка пластам лёг на брук... І жаласьць да яго з боку зялёнага кончылася маім арыштам... Гадзін чатыры адседзеў у паліцэйабтэйлюнгу Нойкельну... А сёньня, во, ізноў чуць не папаў...

— Як гэта?—пацікавіўся Гэрман, увесь запаліўшыся злосьцю

— Напаў на сутычку паміж комсамольцамі і гакенкрэйцарамі... Не сьцярпеў і кінуўся ў тузаніну... У адзін момант гакенкрэйцараўскі сьцяг ачуўся ў маіх руках і яго дзяржаньне адбіла не адну свастыку на плячох гэтых фашыстаўскіх сабак... Ну, зялёныя, аднае пароды з гакенкрэйцарамі—заўсёды гатовы на падмогу сваім сябрам... Я ўцёк, а чалавек дзесяць комсамольцаў апынуліся ў аўтамабіле.

Гэрман у голас разрагатаўся... Але яго сьмех раптам абарваўся зацяжным, хрыплівым кашлем. Ён апранаў жакетку і хвілін праз дзесяць аставаўся з усунутым адным рукавом, трымаючыся за бок неадзетаю ў жакетку рукою.

— Добра, паганцам... Хадзем, і я хоць чым спаганю злосьць...

— Чакай, Гэрман, — пераняў яго Мікола Альтман,—можа, сапраўды, табе ня варта ісьці. Ты зусім хістаешся на нагах...

— Ні за што не змарную свайго голасу. Комуністычная партыя..

Ён не дасказаў і балюча вагнуў левы бок, скрывіўшы плакучую міну на твары.

— Ідзеш?

Калі яны спускаліся па сходах, фраў Гэпмэр моўчкі правяла іх узрокамі скрозь прачынятыя дзьверы свайго пакою.

Пакуль яны апынуліся на бліжэйшым пляцы, Гэрман пасьпеў расказаць Міколу Альтману пра выпадак з яго лістом у фінансамце. Мікола Альтман зацікавіўся гэтым, але разуважыў таварыша.

— Плюй... Ты думаеш завядуць справу?

— Ды я махнуў рукою... А калі і завядуць...

— Не пасьмеюць...

— Чаму ты думаеш?

— Памойму, так..

— Мыляешся... Толькі я парашыў. .

Іх гутарка абарвалася ў той момант, калі яны пераходзілі ператочную вуліцу. З яе накіроўваліся некалькі грузавікоў з маніфэстантамі прасьцяком на шырокую Газэнхайдэ. Гучныя выгукі „нідрыг“ [1]) і „гох“ [2]) агаланшалі надворак. Хмара адозваў белымі пташкамі насілася над многалікім натоўпам, над якім крыху ніжэй рэялі і чырвоныя палотнішчы сьцягаў.

То была перадвыбарчая агітацыя, маніфэстацыя комуністычнай моладзі.

Гэрман першы зьняў з галавы капялюш і заматаў прывітаньне маніфэстантам. За ім пасьледвала некалькі дзесяткаў чалавек, зьліўшы прывітальныя выгукі ў адзін зьліўны, зычны гук...—„Гох! Рот фронт!“. Адзін з грузавікоў раптам спыніўся і ў момант стаў трыбунаю для оратора.

Насустрач прагным узрокам усё ўзрастаючай грамады несьліся баявыя прызыўныя словы маладога прамоўцы...

„Геноссэ унд геноссін! Панаваньне буржуазіі ў саюзе з соцыял-фашыстымі прывяло краіну на край разору... Яна пакорліва сагнула шыю перад вэрсальскімі разбойнікамі, надзяваючы цяжкае ярмо на нямецкіх рабочых. Плян Даўэса запрыгоніў мільёны нямецкіх працаўнікоў... Але ён не абыходзіць прадпрыемцаў і абшарнікаў. Наадварот. Побач з бядотаю мільёнаў яны спраўляюць вясельле нячуванай нажывы на нячуванай эксплёатацыі пролетарскіх гушчаў... Авантурная хэўра склярэкаў не адстае ад сваіх таварышоў. Панама з дастаўкамі абутку яскрава характарызуе гаспадараньне буржуазна-фашыстаўскага самаўраду. Мы не павінны дапусьціць гэтага на далей... Гаспадарка чырвонае сталіцы павінна застацца ў руках рабочае клясы—сапраўднага гаспадара...“

Гучлівае „гох“ пранеслася далёка ўсьцяж запоўненай публікаю незьмярымае Газэнхайдэ. І цёмнаю кучаю голак занасіліся ў паветры капялюхі...

Ахопленыя баявым настроем, Гэрман з Міколам і не заўважылі, як з процілежнага канца ператочнай вуліцы выбегла густая калёна дойч-нацыяналаў з песьняю „Вахт ам Рэйн“ [3]). Яны спынілі адзін з комсамольскіх грузавікоў і кінуліся ў напад на маніфэстантаў. Пачуліся частыя стрэлы. Частка публікі пачала расьсявацца па дварох...

Мігам Гэрман быў адціснуты ад Міколы Альтмана і астаўся стаяць на аголеным скрыжаваньні вуліц. Адзіноцтва яго не спалохала, ён хутка сарваўся з месца і праз некалькі хвілін апынуўся ў асяродку разьюшанай мятусіны комсамольцаў з гакенкрэйцарамі.

---

[1]) Нідрыг—далоў.

[2]) Гох—гура.

[3]) Вахт ам Рэйн—Стража на Рейне.

Пры першай стрэчы некалькі важкіх удараў упалі на яго плечы, але ён не патураў на гэта, пралазячы да варожага сьцягу гакенкрэйцараў.

Ён ужо ачуўся пад яго разгорнутым палатном, працягаючы руку да агіднага белага круга з чорным адсечаным крыжам, калі моцны ўдар у бок зваліў яго на сьлізкі асфальт. Амаль ня ў тую-ж хвіліну па ім прайшлося некалькі ног, узмацняючы аднаўленую ва ўсім целе колкую боль...

Гэрман апамятаваўся ў белым сьветлым пакоі бальніцы Марылі Магдалены. Ён быў апрануты ў бальнічны халат, а на балючым баку цiснула тугая компрэсавая павязка. Ён адчуваў сябе разьбітым да званьня. Мэрам бы на ём ляжала дзесяціпудовая цяжар, давячы яго к мулкім спружынам ложку. Прагло піць, але не знаходзілася сілы павярнуць язык, каб пазваць сястру...

А тая, маладая і вёрткая, але бесклапотная, абыякавая да мук дзесяткаў хворых, стаяла пры вакне і глядзела ў сад. У яе руках тырчэлі нязгорнутая кніжка і сьвежая белая ружа.

Па бакох, на суседніх ложках, ляжалі невядомыя Герману хворыя. Правы нясьціхана ойкаў, левы спакойліва дрымаў...

— Сястра-а! — натужыўся і ледзьва чутна праказаў Гэрман і безнадзейна адвярнуў галаву тварам у падушку.

Але сястра пачула яго зоў і хутка апынулася пры ложку.

— Чым услужыць, гэр Васэрман?

— Піць, сястра... піць, гнэдігэ швэстэр...

Праз хвіліну Гэрман адчуў, як халодная, ласкаючая і асьвяжаючая вільгаць прабегла па яго істоце...

Яна ўліла яму з сабою салодкую здрому.

Гэрман Васэрман думаў пра ўчарайшае, стараючыся занядбаць крыху прыўціхшыя, але ўсё яшчэ вострыя колькі ў баку.

На яго змучаным твары і ў глыбока заўпалых вачох глядзеўся адбітак перажытых мук. Шкляны ўзрок упіраўся ў матавую лямпу на чыстай белай столі бальнічнае палаты. Прыцішаныя стогны хворых дазвалялі яму вольна сачыць за адрыўнымі эпізодамі перажытых здарэньняў. Гэрмана моцна раздражнялі іх вынікі, ён астаўся ў цалку пераможаным, — нават не адамсьціў паданьнем голасу за комуністычную партыю. Апошняя акалічнасьць затуляла сабой ўсе варыацыі ўчарайшага выпадку. Не разьбіраючыся ў незалежным ад яго павароце падзей, Гэрман упікаў сябе за нечаканае змарнаваньне сваіх выбарчых праў...

„Няхай бы я... пасьля галасаваньня ўвязаўся ў сутычку“, але бязвольнасьць адшукаць сёньня іншае выйсьце з учарайшых здарэньняў зводзілася да фатальнай нямінучасьці трапленага. Гэта злавала Гэрмана і міжвольна зацягала яго ў гушчу разгойданых думак...

Прыход Ізольды адцягнуў Германаву ўвагу да сястры. Але яе жахлівасьць і спачуваньне ня далі яму супакою.

— Іншага, сястра, нельга было чакаць... Астаючыся ворагам сучаснага ладу, я павінен быў стаць яго ахвяраю, як і другія... Клясавае змаганьне не абмінае менш дзейных... Вось толькі аднаго шкада мне—гэта страты выбарчага голасу... Паганыя заправілы...

Ізольда растапырыла над яго вачмі абедзьве далоні рук і ціха прасыкала... Правабокі хворы пільна прыслухоўваўся да Гэрманавае гутаркі...

— Кінь, сястра... я нідзе і ні перад кім не ўтаю сваіх думак...

— Але-ж, братка мой, як жа ты не абмінуў такі ўчарайшай сутычкі... Табе-ж за яе так дорага даводзіцца адплачвацца. Каб ты паглядзеў на сябе...

— Я адчуваю, Ізольда...

— Табе вельмі дрэнна, Гэрман?

— Цяжка, сястра, але... скажы мне, ты калі вярнулася з Фюрстэнвальду?

— Учора а дзесятай гадзіне ўвечары...

— Чытала бюлетэнь аб скутках выбараў?

— Арнольд чытаў у кіёску на Унтэр-дэн-Ліндэн... Комуністы выгралі вялікую колькасьць галасоў.

— Ты ня прынесла мне „Вельт ам Монтаг“?

— Забыла... Ды табе шкодна чытаць, Гэрман... Супакойся... Ты еў што?

— Жаднага апэтыту, Ізольда... Але скажы мне, і твой з Арнольдавым галасы прапалі дарам? Падумай, Ізольда, тры галасы! Ай-яй-яй! Ну, то-ж са мною, але чаму вы... з-за нейкіх дробных гэшэфтаў...

Па Гэрманавым твары прайшла балючая сударга; ён зацяжна ўздыхнуў і аблізаў абсохшыя губы...

— Ты піць хочаш?

— Не... Чуеш, Ізольда... Ты ня думаеш, што комуністыя выгралі большасьць галасоў?

— Арнольд казаў...

Да іх падышоў ардынатор у справоджаньні сястры.

— Як адчуваеце сябе, гэр Васэрман?

— Дрэнна.

— Пакажэце язык... Болей... яшчэ... Папраўляйцеся...

Ён прытуліў руку да Гэрманавага чала, адкрыў коўдру і, паглядзеўшы на компрэс, абярнуўся да сястры і крыху падумаўшы казаў:

— Вы паўтарэце яму ўчарайшую мікстуру і перавяжэце компрэс... Папраўляйцеся, гэр Васэрман... Выбары ўжо скончыліся...—дадаў ардынатор і пашоў да суседняга хворага.

Афіцыяльна-казённая гутарка ордынатора павеяла на Гэрмана агідным лібамер'ем. У ёй не знаходзілася ні каліва спагады да хворага, ніякага хаценьня выказаць яму дапамогу. Ці мо' ордынатор быў бязмоцны што-кольвечы пасабіць...

— Эх, гэта казённая пэдантычнасьць...

Ізольда ізноў перасьцерагла Гэрмана кіўком рукі...

Але ён ня сьцішаўся і з яшчэ большым абурэньнем выказаў:

— Тут усё прасякласа бюргэрскаю фальшай.

— Табе ня трэба хваляваца, Гэрман...

Ён нічога не адказаў на гэта і прыплюшчыў вочы...

Ізольда пакінула брата і падышла да ордынатора.

— Гэр доктар, скажэце мне, калі ласка, яго стан вельмі сур'ёзны?

Халодная ўхмылка выблiснула ў шэрых доктарскіх вачох і мігам растала, мэрам бы зьбегла ў густыя валасы рыжае барады.

— З ім не безнадзейна, гнэдыгэ фройлейн... Сёньня ён сябе лепей чуе... Але...

— Можа ўзяць яго на кватэру?..

— Пачакайце дзень-другі... Можа часамі...

Мах доктарскае рукі адсек у Ізольдзіным адзнаньні цьвёрдасьць надзеі на ўверанае выздараўленьне яе брата.

Сьціснутая колкаю роспаччу, як абцугамі, яна вярнулася да Гэрмана. Ён ляжаў безварухна, з заплюшчанымі вачмі, як паказалася Ізольдзе, зусім бяз дыху... На пазелянелым, падобным да муміі, твары бегалі чуць прыметныя ўздрыгі...

— Зьбегай, сястра, да мяне на кватэру і прынясі пару чыстае бялізны, яна ляжыць у камодзе,—папрасіў Гэрман Ізольду.

— Дарагі мой, братка..."як табе не шанцуе. І хто надумаў, каб ты... Гэтыя выбары... Ах...

З зьмяшаным пачуцьцём крохкае надзеі і глухое няверы Ізольда з больніцы накіравалася на кватэру Гэрмана. Разгубленая ад нахлынуўшых трывожных думак, яна перш спынілася на трамвайнай астаноўцы, пасьля пабегла да Унтэргрундбану. Але пяціхвілiннае чаканьне падземкі паказалася Ізольдзе занадта доўгім і яна пехам пашла ўсьцяж вуліцы... Густы натоўп перапінаў ёй дарогу, збочваў яе на кожным кроку, застаўляў рабіць рознастойныя загібы і яшчэ болей нэрваваў дзяўчыну.

Вуліцы ня было канца. А яшчэ наперадзе ляжаў перавулак і шырокі тлумны пляц...

Ізольда яшчэ болей паскорыла хаду.

Яна заварочвала ў двор высокага шэрагу будынку з палісаднікамі ад шырокае вуліцы, калі яе пераняў якісьці хлапец.

— Выбачайце, фройлейн Васэрман?

Ізольда спынілася.

— Я самая... А вам што?

— Я пасыльны з фінансамту... Отто Шнэллер. Ваш брат, гэр Васэрман... у больніцы Марылі Магдалены?.. Ах, якое няшчасьце... Як я шкадую геноссэ Гэрмана!.. Перадайце яму ад нашага шэфа, гэр гегаймрат... Бедны!..

Хлапец падаў Ізольдзе невялічкі пакецік і, заўважаючы яе шаломную разгубленасьць, зьняў капялюш і схаваўся ў вулічным натоўпе.

Ізольда і не пацікавілася атрыманым, а з ранейшым настроем прайшла ў двор, паднялася на ўсходы і пазваніла фрау Гэпнэр.

— Даруйце мне, я хачу зайсьці ў братаў пакой... Яму трэба ўзяць пару бялізны і якую-колечы кніжку...

— Ну, як-жа адчувае сябе гэр Васэрман?—пацікавілася фрау Гэпнэр.

— Цяжка, гнэдыгэ фрау... Амаль што безнадзейна... Доктар суцяшае, але відаць...

Яна жаласьліва пакруціла галавою.

— Няўжо? Што вы кажаце?!. Што за народ, што за людзі-ы. Займа здароў прыбіць чалавека. Ой, што ўжо робіцца зараз!.. Фройлейн Ізольда, ці ня перавясьці-б брата дамоў?

Ізольда, як прыбітая, стаяла перад ёю з распячатаным пакецікам, трымаючы ў руках пісульку з наступным паведамленьнем:

„Гэр Васэрман!

Фэрвальтунг 1) фінансамту паведамляе Вас, што Вы з гэтага, 20, чысла звальняецеся з займанай вамі пасады бухгальтара.

Гегаймрат фон Гогенпіу.

Лейтэр 2) штойерабтэйлюнгу Эске“.

— У чым справа?—хапіла за руку Ізольду фрау Гэпнэр.

— Э-эх! Во-а! Глядзеце! Аддзяка за старанную і адданую службу,—толькі і праказала яна, падаючы фрау Гэппэр паведамленьне фінансамту і хаваючыся ў Гэрманавым пакоі.

На другі дзень пасьля гэтага, а поўдні, фрау Гепнэр прылягла адпачыць і ўздрамнула. Прарэзьлівы званок, раздаўшыся ў калідоры, падняў яе з канапкі. Яна выбегла з пакою і пачула чыюсьці трывожлівую гутарку.

„Што за праява?“

У момант яе зьдзіўленьне ўперлася ў Гэрмана Васэрмана.

„Напэўна!..“

Фрау Гэпнэр не пасьпела крануць напіраўшай у галаў страшнай думкі пра Гэрманаў лёс, калі перад адчыненымі дзьвярыма паказаліся Ізольда і Мікалай Альтман.

Апошні трымаў у руках толькі што атрыманы ад разносчыка ліст да Гэрмана Васэрмана.

---

1) Фэрвальтунг—упраўленьне.

2) Лейтер—кіраўнік.

На сіняватым конвэрце выразна выдзялялася пячатка Маскоўскага пачтамту...

— Толькі на некалькі гадзін не засьпела... Так... Ужо Гэрмана ня стала... Няма...

— Братка мой, ты-ж, закрываючы вочы пытаў мяне пра гэты ліст...

Ізольда скрала канчатак сказу ў балючай нэрвовай горнасьці...

Ня ў моцы стрымаць плачу, яна моўчкі паказала на дзьверы ў братаў пакой і хутка схавалася ў ім...

— Мы прышлі па Гэрманаў гарнітур,— паведаміў Мікола Альтман і выцер прасьлежаныя вочы.

— Ці-ж хто думаў, фрау Гэпнэр, што ўсё так хутка зробіцца?

Фрау Гэпнэр спачувальна паківала галавою.

— Памятаеце, я перасьцярагала Гэрмана ад выхаду з кватэры, але ён не паслухаў... А маё сэрца...

— Ён, уміраючы, нават, шкадаваў, што яму не ўдалося падаць свой голас за комуністых... Дзе-ж бы вы яго ўтрымалі?! Я і сам адгаварваў яго, ды ані кажы... І, вось... суджана!

— А які-ж харошы чалавек!..

Яны не пасьпелі вайсьці да Ізольды ў пакой, як яна вышла ім насустрач з чорным Гэрманавым гарнітурам на руцэ...

Фрау Гэпнэр моўчкі зьбегала да сябе і вынесла Ізольдзе два шырокіх лісты пакуначнай паперы.

— Завярнеце, фройлен Ізольда.

Шапаценьне паперы на момант прыцягнула да сябе іхную ўвагу.

Праз хвіліну гаспадыня з засьлежанымі вачыма глядзела на сходы, па якіх паскоранай хадою спускаліся фройлен Ізольда з Міколам Альтманам.

— Ах, ах і які-ж быў слаўны чалавек!—спагадліва праказала фрау Гэпнэр і зачыніла дзьверы.

14/V—30, Менск.

М. Хведаровіч

Па ўсім фронце

Монотонна вечар
Пачынае спэктакль,
І выходзіць на сцэну
Мастацтва.
Пераліцованым бокам
Становіцца ў позу
Новага натхніцеля
І організатара.
Дутыя гэроі „баявікоў“,
Надзімаючы горла—
„Ерыхонавы трубы“,
Славяць вялікую пяцігодку
Перад тостамі
гарачага пацалунку.
Афішы тэатраў
Нахабна плявузгаюць
Аб шырыні мастацкага
Рэпэртуару.
І кожны провінцыяльны
Тэатрык—
Сьмешны,
Як „Ванька-Ўстанька“,
І выцягваюць з-пад спуду
„Вечнае мастацтва“,
Сьлюнявых „Аідаў“ і „Рыголетто“,
І нахабна шлюбуюць
Словы Александровіча
З опэрнай музыкай „Аіды“.
Кожнае слова—„багаты дар“
Ў скарбонку пролетарскага мастацтва,
Высокія проблемы „жывога чалавека“
Зьдзяйсьняюцца
Без кіраўніцтва БАПП‘а.

І ляскаюць далоні,
Як крыльлі рабчыка,
Падбітага
Тургенеўскім паляўнічым,
І выцягнутыя шыі ўдотаў
Істэрычна
Пасылаюць „біс“ артыстам.
Заслона сьцягвае
Дыяфрагмы столкі,
І гэніяльнаму рэжысэру
Падносяць падзяку
За шчырую працу—
Белыя астры
І ружы.
Сцэна пачынае бойку з экранам,
І безьязыкі прамоўца
Перамагае
Тысячы глотак і оркестраў,
Мастацтва дорачы
Шырокім масам.
І выступае
З гэніяльнай велічч у „Кастрычніка“
Цэлая плойма
Абываталяў і ашуканцаў
Ў ролі эстраднікаў „Огненнага Факела“,
Бясспрэчна, у новым рэпэртуары.
І плывуць па экране
Сытыя хары
Усялякіх Толмэджаў,
            Піляў
            І Маклінаў.
Вечная барацьба за міліярды
Падфарбована сьлюнявай романтыкай.
Радыёхвалі ловяць антэны,
І захліпаюцца рупары ў зьнямозе,
Гнусавячы праклёны і маленьні
Бяздольнага князя каханка.
І гэтая няспынная
Псыхолёгічная атака
Гучыць дысонансам магутнай песьні,
Вялікаму мастацтву
Ударных заводаў,
Магутнаму імкненьню
Пролетарыята.

Тава́рышы!
На лінію мастацкага фронту
Лепшыя сілы пролетарыяту.
Творцы пролетарскага мастацтва,
Грайце паходныя маршы.
Каб кожнае слова
Гучэла ў такты
Магутнаму руху індустрыі,
Каб кожны поэт быў ударнік
Сусьветнага цэху
Социялізму.
Пролетарскае мастацтва
Рабочай клясе,
Падрываючы ў корань
        Мяшчанскі быт.
Геніяльна сказаў
Поэт Маякоўскі—
„Каб комунізм канарэйкамі
Ня быў пабіт“

4/VI—30 г.
Менск.

Іл. Барашка

Настаўніца

Цьвітуць сады.

Прыгожыя, белазорыя купавіны яблынь у маі... Мякка, квола ласкоча пачуцьці моладасьці водыр вясновай ночы маладзіцы. Хочацца жыць і адчуваць жыцьцё. А яно такое прыгожае, такое белазорае, бы прадоньне сьветлых вачэй белакурай дзяўчынкі-піонэркі Галі.

Дзеці на пляцоўцы перад школай гулялі ў валейбол. А вось цяпер, цэлым піонэрскім зьвяном, паліваюць градкі кветніку ля школы.

— Вы, дзеці, асьцярожна толькі! Не папсуйце маладзенькіх расьлінак... Ім так хочацца жыць... Ім так хочацца цьвісьці, бачыць сонца...

Дзеці слухаюць сваю настаўніцу і старанна паліваюць градкі сьвежай, прынесенай з калодзежу, вадзіцай. І, здецца, ажываюць расьлінкі, напіўшыся, абмыўшыся чыстай жыватворчай вільгацьцю. Сонца прыпякае цененькія, празрыстыя лісьцікі.

З настаўніцай Ларысай С. я пазнаёміўся ў той-жа вечар. Яна, скончыўшы сваю дзённую працу, вышла на вуліцу і, заўважыўшы новага чалавека насупроць школы, нясьмела са сваёй таварышкай падышла. Ля мяне стаялі яе знаёмыя—настаўнікі з сямігодкі, і таму гутарка распачалася—слова за словам.

— Я ня ведаю, што такое,—сказала Ларыса.—Як толькі дзе-небудзь, яшчэ далёка, чутны водгаласкі навальніцы, наш манцёр з электрастанцыі выключае дынаму... І тады сьвету няма цэлы вечар... Пачытаць чаго-небудзь нельга...

— А няўжо-ж вы па вечарох адно толькі і чытаеце?—спытаўся я, і гутарка распачалася. Я запрасіў яе наведаць маю кватэру, даць выхадны дзень кнігам і паслухаць радыё. Яна моўчкі згадзілася, і мы ў пяцярох—я, два настаўнікі і Ларыса з таварышкай—зайшлі ў маю невялічкую кватэру.

На стале стаяў рэпродуктор і разносіў па ўсяму пакою гукі мяккай клясычнай музыкі.

— Гэта, здаецца, з опэры „Кармэн“, музыка...

— Музыка Бізэ!—напомніў я ёй імя композытора.

— Так .. Бізэ... а я, бачыце, пасьпела запамятаць.

? У мяне зьявілася зьдзіўленьне—настаўніца і цікавіцца музыкай. „Музычная, відаць, настаўніца Ларыса“,—падумаў я, і паспытаў, ці не жадае яна паслухаць музыку з другой станцыі.

— Ой, не!.. Які вы ўсёткі нячулы чалавек—такая музыка, а вы яе бязьлітасна перарываеце сваімі прапановамі... Дайце даслухаць...

— Наша Ларыса—музычная натура,— абразіў гэтымі словамі Ларысу адзін з маладых настаўнікаў сямігодкі, і яна так злосна паглядзела яму ў вочы, што, здавалася, і скажа:

— Якая ты нікчэмнасьць! Якое ты маеш права гіронічна так гаварыць аба мне, калі, можа, гэтая музыка, гэтыя гукі прынесьлі мне ўспамін далёкага мінулага, успамін тых часоў, калі я, як маладзенькая расьлінка, цягнулася да сонца, і бяз догляду маладых кучаравых, рухавых піонэраў завяла, загінула і цяпер сяджу ў гэтым „Акураве“—толькі з тым, каб зарабіць сабе на харчы і адзеньне, аддаючы свае веды, здольнасьці і здабытыя манэры паводзін у жыцьці маладому, грубаму пакаленьню сялянскіх і местачковых дзяцей...

Ларыса даслухала музыку і з пашанай да гучнагаварыцеля сьцерла хустачкай пыл з яго падножкі.

Мы сядзелі і слухалі радыё позна—амаль да дванаццатай гадзіны. Сьвету ня было, і мы сядзелі ў пацёмках. Я прыглядаўся на заценены змрокам твар настаўніцы другой групы раённай сямігодкі. Я бачыў няясныя, але правільныя рысы яе твару, бачыў я абрысы стройнай жанчыны. Мне нават спадабаўся яе такі мілы тон і то сур‘ёзная дзелавая размова, то вясёлае шчабятаньне—пустая балбатня на тэму аб вясьне і моладасьці.

Яна сядзела паводдаль століка і перабірала ў руках акромкі сурвэты, вырывала паасобныя ніточкі і імі казытала свае худыя жаночыя рукі.

Некалькі разоў мы сустрэліся поглядамі. Неяк міжвольна пасьля кожнага разу мы ўсьміхаліся. Я адчуў, што яна сымпатызуе мне. Можа так быць урэшце, што чалавек можа спадабацца з аднаго разу, і той, другі, працягнуўшы сваю руку першаму, адчуе, як ён моцна пацісьне яе!..

Мы сядзелі доўга і лавілі з эфіру розныя станцыі. Настаўнікі сьпярша слухалі, але інтарэс іхні паступова згасаў, і да дванаццаці яны спалі ў прымежным пакойчыку, на адным ложку, змайстраваным з шырокіх козлаў.

А я з Ларысай сядзеў. Нарэшце, яна нібы абудзілася.

— Мне час да хаты!.. Мне час да хаты... паўтарыла Ларыса. Вы ня ведаеце колькі гадзін?

Я паглядзеў на гадзіньнік і сказаў, што цяпер адзінаццаць, ня гледзячы на тое, што стрэлкі паказвалі ля дванаццаці. Яна паверыла.

— Адзінаццаць?—час... Трэба ісьці... Вы ведаеце — я жыву ў абкружэньні... На мяне глядзяць з усіх шчэлак... І жонка сакратара райкому—мая суседка, і мая гаспадыня—старая местачковая гандлярка і ўсе, усе чыста глядзяць... Ды як глядзяць!.. Глядзяць, як на чужую, ня іхнюю, глядзяць, як на нейкае дзівоснае стварэньне, што ня можа з імі пагаварыць пра недахоп продуктаў, пра развод агронома з жонкай, пра агародзік з цыбуляй і буракамі, пра новае плацьце да сьвята... Мне хочацца пагаварыць з чалавекам, які-б зразумеў мяне, і я яго не знаходжу. Чуеш, не знаходжу, — раптам яна перайшла на „ты“, але я ўпусьціў гэта, нібы не заўважыўшы.

Яна ўстала і рэзкім гэстам падала мне руку. Я моцна сьціснуў руку Ларысы, устаўшы з крэсла. Радыё пела напевы з Будапэшту.

Яна вышла. А потым пастукала ў дзьверы.

— Выбачайце... Вы-б, можа, мне пазычылі кавалак хлеба на вячэру. Я забылася сёньня купіць у коопэрацыі, не палуднавала і толькі цяпер адчула голад...

Я прапанаваў ёй хлеба і кавалак сыру. Яна дзякавала коратка. А потым зьнікла за форткай, пераляцела вуліцу і зьнікла ў сваёй браме.

* * *

Назаўтра мы сустрэліся з Ларысай, як даўнія знаёмыя. Моцна паціснулі адзін аднаму рукі. і сёньня я ўжо сам спытаў:

— Куды вы сёньня пойдзеце вечарам? Давайце правядзем вечар разам!

— Давайце!..—адказала Ларыса. І калі на зямлю спускаўся змрок, Ларыса забарабаніла сваімі худымі пальцамі ў шыбы вакна маёй кватэры.

— Я вам хлеб і сыр прынесла!—сьмяючыся глядзела на мяне праз шыбу Ларыса.

— Дзякую, дзякую,—адказаў я і расчыніў нахлаш рамы маленькага вакна местачковага пакрою.

— Заходзьце, Ларыса, у хату,—прапанаваў я Ларысе.

— Я-б зашла... толькі нязручна,—адказала Ларыса. Бачыце, за мною, як за дзяўчынкаю, сочаць, каб заўтра пусьціць новую плётку пра мяне.

І праўда, у той браме, адкуль вышла Ларыса, стаяла тоўстая прыземістая жанчына і, паціраючы рукі аб свой фартух, скоса глядзела праз вуліцу на Ларысу.

— Тады я выйду, і мы пройдземся за мястэчка. Згодны?

Ларыса кіўком галавы дала знак згоды.

— Мне хочацца з вамі пагаварыць... Мне здалося пасьля ўчарайшай сустрэчы, што вы, прыехаўшы з шумнага гораду, зразумееце мяне, мае паводзіны, аб якіх гаворыць мястэчка, а сьледам за ім гаворыць і райінспэктар, гавораць і настаўнікі. Толькі дзеці мяне любяць, і ў гэтым я адчуваю асалоду жыцьця. Я жыву дзецьмі! Я жыву каханьнем да маладых, неаформленых істот і ў гэтым знаходжу сабе адпачынак...

Я вышаў на вузенькі местачковы тротуар, узяў пад ручку Ларысу, і мы пашлі ўздоўж мястэчка.

— Зноў новая тэма для плётак,—кажа Ларыса. Скажуць—ледзь толькі прыехаў новы чалавек,—яна ўжо з ім...

— Вы тут доўга будзеце?—спытала раптам Ларыса.

Я адказаў, што прыехаў на працу ў якасьці прараба магутнага трансьляцыйнага радыё-вузлу, які будзе абслугоўваць увесь раён суцэльнай колектывізацыі...

— Тады гэта дрэнна...—нечакана сказала Ларыса.—Я хачу спаткаць чалавека, якому расказаць усё-ўсё маё жыцьцё, каб ён узважыў яго толькі тады, калі зьвернецца ў шумны горад, у абставіны, якія выгадавалі тысячы такіх, як я, няшчасных, скалечаных людзей.

— Ну і скалечаная,—засьмяяўся я. Вам жыць і жыць, а ня ўпускацца ў філёзофскія размовы.

— Я не магу! Я не магу далей цярпець,—пачала зноў Ларыса.— Вы ведаеце. — працягвала яна, размахваючы ў руках падабраным з дарогі дубчынам, — я заўважаю, што ў кожнага чалавека ёсьць такі момант ў жыцьці, калі трэба абавязкова разрадзіцца сваім мінулым, падзяліцца сваім мінулым з другім. Пэўная разрадка для вашых акумулятораў пры новай зарадцы...

Я засьмяяўся. Мы прахадзілі ля дзяжурнага пажарніка, які заснуў на пасту ля пажарнай бочкі.

— Ну, Мэндэль, чаго сьпіш?—весела азвалася Ларыса.

— Думаю,—адказаў Мэндэль.

— Аб чым-жа ты думаеш?—мімаходам пытала Ларыса.

— Думаю, з чаго гэта: газа мокрая, а гарыць..

На твары Мэндэля было відно, што колка была кінута ім па адрэсу Ларысы. Ларыса нічога не адказала.

— Так вось,—працягвала Ларыса,—патрэбна разрадка, і я пачынаю. Адна ўмова—няхай гэта будзе сэкрэтам аднаго чалавека. Страшна ня люблю, каб пасьля судачылі... Я думаю, што ты не з такіх... Я адчуваю, што ты не з такіх! Ларыса на слове „ты“ рабіла асаблівы націск. Мне проста стала няпрыемна на яе даверлівасьць. Тут я пазнаў, як лёгка можа памыляцца жанчына, якой з надворнага выгляду спадабаўся прадстаўнік другога полу.

Ларыса пачала:

— Мне цяпер толькі дваццаць чатыры гады, а, паверыце, я ўжо два разы была замужам... Рэволюцыя застала мяне ў сям'і чыгуначніка-служачага, і я тады, у семнаццатым, вучылася ў другой клясе чыгуначнай гімназіі. Вы, відаць, ня ведаеце быту чыгуначных гімназій таго часу, і я коратка, у двух словах, раскажу вам. Нас у гімназіі рыхтавалі быць добрымі жонкамі, хатнімі гаспадынямі для чыгуначных чынуш. Рэлігія была ў асаблівай пашане, і па слову выкладчыка божага закону вызначаліся ў ведамасьцях паводзіны кожнай з гімназістак. І я вучылася. Вучылася я ў далёкім, далёкім Сібіру—у Томску... Бацька-ж мой працаваў на аднэй са станцый ля Лібавы. Фронтам сям'я была адарвана ад бацькі. Мы атрымоўвалі бацькаўскую пэнсію з банку, але рэволюцыя спыніла і гэтую апошнюю дапамогу нашай сям'і; мае браты прымушаны былі пайсьці на вуліцу гандляваць газэтамі.

Так склалася наша сям'я „газэтчыкаў", як казалі суседзі, бо я і маці страшна былі зацікаўлены газэтнымі справамі братоў, і мы часта падлічвалі іхнюю дзённую выручку ў сябе, у сутарэньні, на Астроскай вуліцы...

У галодны тысяча дзевяцьсот дваццаць першы год я ўпяршыню пакахала... Я яшчэ цяпер, успамінаючы той час, чырванею тым пунцам, які гарэў на маіх шчоках, калі мне было пятнаццаць год... Я была фізычна разьвітая дзяўчына і памятаю... ён быў наш сусед. Вечна сушыў свае шкарпэткі на вакне, а вакно знаходзілася якраз над нашым вакном. Вецер часта скідаў шкарпэткі проста пад наша вакно, і я, скамячыўшы іх, кідала яму ў вакно...

... Неяк аднойчы ён так міла паглядзеў мне ў вочы. Я апусьціла галаву. А пасьля ён прыходзіў пад былую гімназію і сустракаў мяне, як я выходзіла з дзьвярэй школы. Ён карміў нашую сям'ю, чым мог. Нёс хлеб, продукты, запалкі і селядцы, якія належалі яму, як паёк па месцы службы. Мая мама коса глядзела на гэта. Ёй ня дужа прыемна было бачыць мяне, вучаніцу, разам з дарослым мужчынай. Я, калі цяпер стараюся знайсьці прычыну адносін таго, майго першага, каго я сапраўды кахала, дык мне здаецца, што ён пільнаваў мяне з тым, каб, калі я выраслу, зрабіць мяне сваёй жонкай. І я яго кахала. Я кахала яго не як брата—не! Я хоць была тады маладая, але кахала яго, як мужа. Я чырванела, як толькі заўважала яго ўзрок на мой напалоў аголены плячук, і я саромліва папраўляла блюзку...

Але раптам усё былое, усё першае абарвалася,—яго мобілізавалі на барацьбу з бандытызмам. Я атрымлівала ад яго лісты, поўныя ласкі. Ён пісаў лісты і маёй маме, просячы пільнаваць Лару. Цяпер я дзіўлюся: як гэта магло быць, як гэта хапала часу яму, работніку Чэка, адначасова змагацца за рэволюцыю і рэгулярна на блянках опэрацыйных сводак пісаць лісты ў далёкі Томск, „слаўнай Лары", як заўжды пачынаўся ліст...

У дваццаць другім я скончыла былую чыгуначную гімназію з правам шкраба ў нізавой сетцы нарасьветы. Але я не пашла настаўнічаць. Я пашла на працу ў Чэка. Самай звычайнай, самай маленькай работніцай—дзелаводам. Там, у ячэйцы комсамолу мясцовай Чэка, я паступіла ў комсамол. Я страшна актыўнічала. Я прымала ўдзел у культпрацы і сваім звонкім голасам, расьпяваючы з клюбнай эстрады частушкі, цешыла зьняможаных цяжкай, упартай, але слаўнай удзячнай работай чэкістых...

У Чэка я сышлася з сэкратаром. Ён мяне настойліва частаваў цукеркамі і папяросамі. Ад яго настойлівасьці і салодкіх цукерак мне было страшна, прытарна, але я іх ела. На партсходах ён заўжды стараўся сесьці ля мяне, і нас тварышы пачалі лічыць мужам і жонкай. Яно так было і на самай справе. Я была яго жонкай. Мне трэба было кінуць працу ў аддзеле, і я парашыла дабівацца атрымаць музычную асьвету... мяне страшна цягнула да музыкі, да эстрады, да сьпеваў..

... Эхы-ы яб-ы-лушка, ды-ы куды-ы
коцішыся?

— Вы, між іншым, бачылі балет „Красный Мак",—нечакана спытала Ларыса.

— Бачыў, а што?

— Вы памятаеце, як страшна хораша скача гэта „ябылушка" матрасьня ў „Красным Маку"?

— Памятаю!

— Ну і вось! Праз год я ўжо вучылася ў студыі аднаго з маскоўскіх тэатраў. Кінула свой горад, кінула свайго сэкратара... у мяне былі вялікія артыстычныя здольнасьці, у мяне была напеўнасьць голасу, плястычнасьць, міміка, я займалася акрабатыкай,—і ўсе гаварылі, што я буду зьвяздою новай савецкай эстрады...

— Гаварылі... — гіронічна паўтарыла Ларыса. — Гаварылі, — а ён забыўся пра мяне і перастаў высылаць неабходныя капейкі для майго існаваньня ў Маскве. Пачаліся кулісы... Цёмныя шырмы. Рэжысэры і мастакі... Цяпер жудасна... яшчэ многа ў нас гнілога, трухлявага. Асабліва ў тэатрах. Мне пачалі даваць першыя ролі. Я зрабілася... прадажнай актрысай... Я парвала з партыяй... Правільней, мяне выключылі мэханічна... Але я хацела вучыцца... Я дамагалася як мага скончыць студыю. Я хацела дамагчыся свайго! А тут, пасьля аднэй з паездак студыі ў провінцыю, я захварэла. І захварэла надоўга, зацяжна. Я перанесла хваробу, але ў выніку хваробы—ускладненьне, і мне забаранілі карыстацца сваім голасам... Што заставалася рабіць, як ня выйсьці замуж за аднаго з профсаюзных работнікаў. І я вышла замуж. У ЗАГС'е запісалася. Калі мне было дваццаць два гады, у мяне быў дзіцёнак. Але дзіцёнак памёр... А мой другі муж—сухі чалавек, чалавек, які не зразумеў мяне, чалавек, які наносіў у хату разам з сабою сум і нудоту, чалавек, які хацеў зрабіць з мяне кветку, абсаджаную вазончыкамі і абвешаную ажурнымі фіраначкамі на вокнах, чалавек, які хацеў, каб я была тоўстацелая, падобная на сямейны самавар. Я такою ня была. І я кінула мужа пасьля двухгодняга жыцьця. Я вырвалася на волю, я пашла ў акрАНА, я аддала докумэнты, і мяне накіравалі ў гэтую глуш. Мне цяпер добра тут... я адна, вольная... Толькі мяне тут ніхто не разумее, ад таго я дзіўная ім, якім дзіўным здасца для шумнай сталіцы паляшук у зьвярыных скурах замест адзеньня...

Ларыса ўздыхнула. А потым, уздыхнуўшы, закрыла твар рукамі:

— Шалы... шалы... і пашто гэта ўсё было гаварыць чужому чалавеку...

Мы сядзелі на бярвеньнях новай пабудовы, будучага масларобчаго заводу. У паветры разносіўся пах смалы, кветак і ельніку.

Там, у двух-трох кілёмэтрах, у мястэчку цьвілі сады.

Я ж думаў аб комуністычным выхаваньні нашай моладзі, аб тых, на долю якіх прыпала пачэсная роля быць выхавацелямі новых грамадзян.

26/V—30 г.
г. Гомель.

С. Шушкевіч

Дэманстрацыя

Карабіны бліснулі,
Бліснулі штыкі...
Хто там голаў высунуў?!
... Шпік!..
Раз, два...
Ўлева!..
Раз, два...
Ўправа!..
Маршыруе полк.
Сьпіць Варшава...
Сьпіць Парыж...
Хваляваньню—крыж.
Нават вецер змоўк.
Маршыруе полк.
Раз, два...
Улева!..
Раз, два...
Ўправа!
Сьпіць Варшава,
Сьпіць Парыж..

⁂

Выяжджае соннае
Аўто...
Шэрыя вінтоўкі
Нагатоў...
Раз, два...
Ўлева!..
Раз, два...
Ўправа!
Полк чакае
Славы.

* * *

Ўзбуджаны
глухі
квартал,
Кінулі
рабочыя
варштат.
Шпік ля брам
зубы
моцна сьцяў
На ўзьняты
горда
сьцяг.
Гэй, сьмялей!..
Наперад крок.
Не зважай
На кроў і сьлёзы.
Гэй, сьмялей
Наперад кроч!
Тут ня месца
Кволым крокам.
Гэй, сьмялей!
Не зважай!
За сусьветны
Май!..

* * *

Ўзбуджаны глухі
з прадвеку
пляц.
Анямеў
урадавы
палац.
Шпік ля брамы
зубы моцна
сьцяў
На ўзьняты
горда
сьцяг

* * *

Выяжджае соннае
Аўто.
Кулямёт на ўсё
гатоў.
Тра-та-та...
Тра-та-та...
Кулямёт рабочых
прывітаў.
Енк і плач,
Крык і кроў...
Крумкае крумкач.
Горда ўецца сьцяг.
Шалясьцяць па вуліцах
Ціха клёны,
З болем, з крыўдаю
Ідуць калёны...

* * *

Каскі сьмела бліснулі,
Бліснулі штыкі.
Голаў сьмела высунуў
Шпік.
Раз, два...
Ўлева!
Раз, два...
Ўправа!..
Разбуджаецца Варшава,
Зубы сьцяў Парыж.

Менск. Май 1930 г.

С. Шушкевіч

Ад „А“ да „Я“

Ад „А“ да „Я“
далёкі шлях,
Як Менск ад пышнага
Нью-Ёрку.

Той шлях, дзе літара мая,
ня сёньня пушчаны
з іголкі.
Пад кожнай „А“—
дзесяткі, полк...

Пад кожнай „Б“—
два разы столькі.
Пад „Ш“ хоць тысячаў няма,
але ня меней анікольки.
Адным сьвяціў
Брытанскі леў,
другім арол
Кароны польскай.
Адзін гартованы меў меч,
другі быў з дзідай
Пашахонскай.
І нават быў адзін
дзівак,
які схіляўся ля „Пагоні“,
хадзіў, як сонная ўдава,
насіў, з нашыўкамі
пагоны.

Ах, колькі іх...
І кожны меў
ня толькі шаблю, пістолеты...
Былі тут нават

ад пяра
зусім засохшыя поэты.
Былі ільвы,
і нават той,
што сонца зьняць
хацеў вушамі.

Былі, як вы,
былі, як мы,
былі, як тыя,
што між намі.

Адзін за хлеб,
другі за грош,
а той за славай
крыльлі змучыў.

Адзін бяз дна
знашоў вядро,
другі згубіў свае
анучы.

Адзін еў хлеб,
другі меў хлеб,
і трэці меў,
але з мякінай.

Адзін гарэў,
другі сатлеў,
а трэці лёг
ў дамавіну.

Той нацянькі—
праз лес, праз лог,
а той шукаў
дарогі гладкай.

Той пераплыў,
той перамог,
а той хістаўся
каля кладкі.

Ах, колькі іх...
Ах, колькі іх!..
Глухіх, замучаных,
разьдзетых.

Ах, колькі іх...
Ах, колькі іх!..
Тузоў, і дамак,
і валетаў.

Той быў пад „А“,
той быў пад „Ш“,
а той ня ведаў
свой пачатак.

Адным багатая
імша,
другім пятля была
узьнятай.

Адзін узяў
ад продкаў кій
(ад продкаў нават
„homo sapiens“)

і сьлёзы горкія
праліў
за лёс народу
усюды наперш.

І ў сьвет пашоў
таптаць пяскі
бязьлюднай, высахшай
пустыні.

Крычалі радасна
гракі
над ідэаламі
пустымі.

Другі крывавым
мазалём
узяў шчарбатую сякеру
і навальнічным шумным
днём
біў першы цьвік
для новай эры.

Ад „А“ да „Я“
вялікі шлях,
як Менск ад пышнага
Нью-Ёрку.
Я рад што, дробненькая „Ш“

нядаўна толькі
з-пад іголкі.

Я рад,
што дробненькая „Ш“,
зусім ня мела
розных сьцежак
хоць мне хаўтурная
імша
была пачатай
як належыць.

Май 1930 г.

Лявон Паэгле

Нечаканае спатканьне

Апошняе апавяданьне пісьменьніка-рэвалюцыянэра

Гэта было ня ў нас, а ў суседняй дзяржаве, дзе я сядзеў у турме як палітычны эмігрант.

Пасьля турэмнай галадоўкі сядзеў некаторы час у адзіночцы. але пасьля быў пераведзены ў 19-ю камору трэцяга корпусу.

Тут былі толькі палітычныя і адміністратыўныя.

Супроць нас, на другі бок калідору, знаходзілася інтэлігенцкая камора. Там сядзелі панамістыя і хабарнікі, на чале са сьледчым і інжынэрам. На адзін нумар далей была працоўная камора, зусім іншай катэгорыі—фальшывамонэтчыкі, жулікі і гвалтаўнікі. Злодзеяў і бандытаў на гэтым калідоры, а таксама і ва ўсім корпусе ня было, гэта сьведчыла аб тым, што наша турма—установа з добрымі традыцыямі, дзе ўсе былі разьмяркованы па заслугах і па свайму сацыяльнаму становішчу.

Палітычнай каморы з другой палітычнай каморай зазвычай не дазвалялі спатыкацца. З інтэлігенцкай каморай, наадварот, можна было бачыцца два разы на дзень.

Нагляднікі на гэтую рэч глядзелі скрозь пальцы, бо былі ўпэўнены, што паміж намі ня можа быць ніякага агульнага пляну. З працоўнай каморай спаткацца было цяжэй.

Аднойчы, зраньня, калі ішлі мыцца, да нас у калідоры падышоў было сьледчы.

—„ Панове",—пачаў ён, папраўляючы сваю белую манішку і гладзячы на масьленыя валасы. Трэба зазначыць, што ў турме ён трымаўся як джэнтльмэн, а на хабарніцтва глядзеў толькі як на протэст супроць малой чыноўніцкай пэнсіі.

— „Панове", учора начальства хацела парушыць тутэйшыя звычаі, якія, як вы ведаеце, маюць такую моц, як і пісаныя законы, хацела зьмясьціць у нашай каморы нейкага суб'екта Ванцсона.

— Гэта былога начальніка асобных даручэньняў Чаравіцкага фронту? — запытаў нехта.

— Таго самага. Але мы протэстуем усе як адзін. У нашай каморы толькі пачэсная інтэлігенцыя. У нашым асяродзьдзі няма месца такім... такім...

Былы сьледчы не знаходзіў адпаведных слоў, каб выказаць сваё інтэлігенцкае абурэньне.

— Зразумела, зразумела,—далучыліся мы.

— Але дзе ён?

— Перавялі ў працоўную камору. Падумайце самі: чалавек, асуджаны на сьмерць і мы! Гэта зусім недапушчальная рэч!

— На працу!—крыкнуў вартаўнік.

— Ванцсон? заўважыў нехта.—Гэтае прозьвішча я дзесьці чуў. Відаць, вельмі компромэтуючая асоба, калі ад яго так ухіляюцца.

— Выдатны дзеяч, гэты былы Чаравіцкі інквізытор. Спэцыялісты: падазроных асоб імкнуўся прагнаць за межы гэтай зямлі і перабежчыкаў таксама добра хаваў, а з маладымі кабетамі і багатымі яўрэямі заўсёды меў асабістую справу.

— Драпежны чалавек!

— Як клоп. Абабраў, згвалціў і забіў багатую перабежчыцу з таго боку, а потым выявілася, што гэта была сястра выдатнага дзеяча. Шыла ў мяшку не схаваеш. Ваенны суд прысудзіў Ванцсона да кары сьмерцю, але, прымаючы пад увагу яго ранейшыя заслугі перад бацькаўшчынай, замяніў сьмерць дзесяцігадовай катаргай. Зараз, як чуваць, ён мае надзею на амністыю.

— За заслугі перад бацькаўшчынай. Слова гонару гэты зямляк мае. Я сам дапамагаў яму у гэтым,—гаварыў Абэрон, плячысты хлапец, з гарбатым носам, з двума завіткамі валос на ілбе. Усё гэта ў ім нагадвала сатыра. Мы пасунуліся да яго бліжэй, бо добрыя апавяданьні ў турме даражэй, чым моцная табака.

— Расказвай!

Абэрон закурыў крывую люльку, распушыў левы завіток і разьлёгся на лаўцы, якая была пастаўлена за апушчанымі нарамі, каб ня бачылі нагляднікі, бо спаць у дзень было забаронена.

— Горкія ўспаміны, як табака з палыну. Ну, калі вы хочаце, каб я цягнуў гэты дым...

І ён сапраўды пацягнуў дым са сваёй люлькі, выпусьціў яго праз нос і глядзеў, як зеленаватыя кругі паднімаліся да закапцелай столі.

— Калісь-то мне ўдалося выявіць сапраўдны твар Ванцсона, бачыць, як крывіўся яго твар ад злосьці. Але ў той час ён блішчэў сваёй магутнасьцю, у якой быў так упэўнен. Я толькі што перайшоў мяжу і знаходзіўся пад сьледзтвам. У мяне ня было ў той час ніякіх агрэсыўных імкненьняў супроць так званай сваей бацькаўшчыны. Я хацеў толькі наведаць сваю старую маці, якую ня бачыў ужо з пяці гадоў, а пасьля застацца жыць у якім-небудзь ціхім куточку, калі-ж гэта ня ўдасца, дык зноў вярнуцца назад за мяжу. Не пасьпеў я прайсьці па тэрыторыі бацькаўшчыны і сотні крокаў, як перада мной паднялася паўдзюжыны штыкоў. Рукі мімаволі падняліся ўгару. Я гэтага зусім ня спужаўся, але, калі мяне адвялі ў комэндатуру і я там убачыў каля стала Ванцсона,—імя яго тады яшчэ ня ведаў,—мне стала крыху няпрыемна.

У правай руцэ Ванцсон трымаў плётку, а левай варушыў вялікі чорны рэвольвэр, які ляжаў на стале.

— Перабежчык, пане капітане!—рапартаваў мой праважаты.—Здаецца, важная птушка.

— А!—скрозь зубы працадзіў Ванцсон і сьвіснуў плёткай у паветры.— Вельмі прыемна, вельмі прыемна! Ну, хадзеце бліжэй, пане шпегу, скажэце, як вас зваць і па якой справе мы маем гонар з вамі гаварыць?

— Выбачайце, я вас не разумею.

Плётка другі раз сьвіснула ў паветры.

— Не разумееце? Тады для вас патрэбен перакладчык. Хлопцы, запытайце, як яго зваць!

Моцныя ўдары спачатку з аднаго, а потым з другога боку выштурхнулі мяне наперад. Але я ўсе-ж такі ўтрымаўся на нагах і спакойна запытаў:

— Чаго хвалюецеся, пане капітане? Мой жа пашпарт у вас.

— Пашпарт! Ха, ха, ха! Я вам магу паказаць сотню падобных пашпартаў. Не, у меня ёсьць нешта лепшае за ваш фальшывы пашпарт: я маю фотографію з вашым сапраўдным подпісам. Можа, хочаце, каб паказаў?

Ён пачаў шукаць у тоўстым сшытку папераў, але там нічога не знайшоў і зноў павярнуўся да мяне. У гэты момант здарылася нешта нечаканае. Хутка ўвайшоў салдат прыклаў руку да шапкі і не сваім голасам выгукнуў:

— Пане капітане, Шышка ўцёк!

Як сярдзіты кот, Ванцсон кінуўся наперад.

— Хто? Што?

— Арыштант Шышка ўцёк з арыштоўні, і нідзе яго не злавілі.

— Ты быў вартаўніком?

— Я, пане капітане!

— Жывёла!

Плётка з вострым сьвістам лягла на твар жаўнера. Ён падняў руку, быццам хацеў бараніцца, але зноў апусьціў яе. На твары, ад ілба да падбародка, застаўся чырвоны шрам.

— Вон! Я зараз іду. Пасьля вывесьці гэтага ў лазьню!—крыкнуў ён майму вартаўніку.

Мяне вывелі. За дзьве сотні крокаў ад комэндатуры, якая зьмяшчалася ў старой карчме, можна было ўбачыць шэрую будку з пахіленай і закапцелай трубой на канцы. Мяне прывялі туды. Адчыніліся і зачыніліся даволі цяжкія дашчаныя дзьверы, якія, як відаць, былі зроблены са спэцыяльнай мэтай і не адпавядалі сапраўдным традыцыям лазьні, а таксама і свайму прызначэньню. Застаўся адзін.

Гэта была лазьня, як і ўсе лазьні. Палок з напалову згніўшымі сходамі, вялізная з камня складзеная печ і малое акенца. Толькі ў акенцы былі замацованы два тоўстыя зялезныя пруты.

Я хутка прызвычаіўся да змроку і мог больш дэтальна азнаёміцца са сваёй турмой. Сяброўства з плёткай капітана адымала надзею на лепшую будучыню, а таму няма дзіва, што я пачаў думаць, як бы ўцячы. Праз акенца вылезьці нельга, бо зялеза было прымацована з вонкавага боку, ды й само акенца было вузей за мае плечы. Абгніўшыя балькі сьцяны былі яшчэ даволі моцныя, каб іх можна было зламаць голымі рукамі. У шмат якіх месцах у сьцяне былі сьляды куль. Таксама на камнях і цэглах печы былі аздобы вельмі падазронай якасьці, а на камнях, што зваліліся на зямлю, можна было заўважыць рудыя плямы.

Не, у гэтай лазьні будзе ня вельмі прыемна!

Мяне ўсё-ж цікавіла печ. З вонкавага выгляду лазьня была даволі вялікая, а таму тут, акрамя гэтага, павінна быць яшчэ якое-небудзь памяшканьне. Можа, гэта жылы пакойчык, які знаходзіцца побач са старой лазьняй. Калі гэта так, дык ён павінен быць якраз за печкай, бо эканомія гэтага вымагала, каб цяпло лазьні дарэмна не разьвеялася ў паветры. Калі разабраць цэглы, ці не магчыма было-б туды трапіць. Вартаўнік напэўна-ж глядзіць толькі на дзьверы, акенца і, мабыць на страху. Зірнуў у акенца—убачыў толькі густую вярбу. Узьлез на печ, адкінуў некалькі камняў і ўбачыў цаглянную сьцяну печы, у якой была вялікая шчыліна. Знайшоў прадаўгаваты камень, заклаў у шчыліну і пачаў ламаць. Цэгла заварушылася і падалася, а за ёй і другая. У хуткім часе першая цагельная накладка, даволі значнай шырыні, была зьнята. Заставалася яшчэ другая накладка, за якой павінна было быць пустое памяшканьне. Уважліва пачаў варушыць першую цэглу другой накладкі і пацiху цягнуць яе адтуль.

Раптам за дзьвярыма пачуўся грукат. Я скокнуў з печы і пачаў падолам выціраць чорныя рукі. Адчыніліся дзьверы. Увайшоў адзін толькі Ванцсон. Плётка зараз была ў левай руцэ; правая ляжала на кабуры рэвольвэра. Дзьверы за ім зачыніліся.

— Ну, можа раздумалі і скажаце, хто вы такі і чаму тут знаходзіцеся?

Голас яго нагадваў мне гукі старой бляхі, якую рэзаў некалі яўрэй у маім родным мястэчку, і якія ў сваю чаргу рэзалі мае нэрвы.

— Мне ня было аб чым думаць, бо вам усё ўжо вядома. Мае імя ёсьць у пашпарце, а перашоў таму, што хачу жыць на бацькаўшчыне, але яны дабраахвотна мяне ня пусьцілі.

— Хлусьня! Чые гэта грошы, што я знайшоў у вас?

— Мае.

— Зноў хлусьня! Гэта грошы суседняй дзяржавы, а таму яны конфіскаваны.

— Гэта будзе зладзейства.

— Гэта вы крадзеце. Мы—не. Мы конфіскуем тое, што вы гвалтам адабралі ад чэсных людзей. Але з вамі асабіста мы пагаворым у канцы.

— Я думаў, што тут існуе справядлівасьць.

— Праўдзіва толькі тое, што я раблю, бо я раблю толькі тое, што карысна маёй бацькаўшчыне.

Ён зусім нечакана схапіў рэвальвэр і крыкнуў:

— Станавіцеся тут каля печы!

— Што гэта значыць?

— Гэта значыць, што ты праз дзьве хвіліны ўсё мне выкажаш. Станавіся да печы!

Я хутка абвёў вачыма наўколе. У двух кроках ад мяне ляжаў востры камень. Але руля рэвальвэра глядзела мне ў твар. І жыць усе-ж такі хацелася.

— Раз, два...

Я паслухаў і стаў супроць печы.

— Тваё імя...?

— Я маўчу. Прагучэў стрэл, і куля ўпілася ў цэглу над маёй галавой.

— Ты будзеш?

Кулі адрывалі кавалкі камня з аднаго і з другога боку каля майго твару. Я быў нямы і нярухомы. На ілбе выступалі буйныя кроплі поту і каціліся ўніз па твару. Ніколі ня быў трусам і ня раз глядзеў сьмерці ў вочы, але зусім іншая рэч спаткаць сьмерць у адкрытай бойцы, калі ў цябе ў руках зброя і можаш абараняцца, і зусім іншае стаяць з апушчанымі рукамі каля сьцяны. Мозг працаваў з хуткасьцю радыё, але не знаходзіў выйсьця. Ня гледзячы на страх сьмерці, мне ні разу ня прыходзіла думкаісьці на компроміс з гэтым вырадкам законнасьці. Дзіўная рэч—гэта чалавечая гордасьць і мацней за наймацнейшы інстынкт жыцьця.

— Кажы!— задыхаючыся храпеў Ванцсон.

Злосьць зуродзіла яго твар, скрывіла рот і аскаліла зубы. Руля рэвальвэра зараз глядзела якраз у тое месца, паміж маіх вачэй, дзе адчуваў халодныя кроплі поту. Я зразумеў, што Ванцсон хоча бачыць маю трусасьць, хоча, каб пакланіўся, прасіў, але я рашыў памерці, а ня даць яму гэтай радасьці.

Тут Абэрон зноў пацягнуў моцны дым са сваей крывой люлькі, паглядзеў на нас сваімі вялікімі вачамі і, быццам зьдзіўлены цішынёй, якая запанавала ў заўсёды шумнай каморы, казаў далей:

— Зараз я ведаю, што на сьвеце нічога ня мае асаблівай вартасьці, і лепш у ціхім адзіноцтве выкурыць люльку, чым ганарыцца сваёй храбрасьцю перад якім-небудзь Ванцсонам. Абодвы мы пыл і попел, больш нічога. Але тады я разважаў зусім інакш.

— Сукін сын!

— Ня стрэл зараз, а плётка зацьміла маю сьвядомасьць.

Адзін толькі ўдар плёткі. Я на хвіліну страціў магчымасьць бачыць. Бразгнулі дзьверы. Калі зноў зьвярнулася сьвядомасьць, быў адзін.

Нэрвовае напружаньне зьмянілася вялікай слабасьцю. Павісьлі бясьсільныя рукі, сагнуліся ногі, а ў галаве гудзела, быццам пчолы ў караніку. Падпоўз да сходак палка і там застаўся сядзець.

Ня ведаю, сколькі прайшло часу. Мне здавалася, што чую галасы і нейкі нявыразны шум. Але хутка ўсё змоўкла, і мяне зноў ахапіла апатыя. Раптам пачуўся востры крык жанчыны і адразу абарваўся, быццам ёй нехта заціснўў рот. Здавалася, што крык чуўся з таго месца мураванай печы, дзе я хацеў зрабіць дзюру. Падняўся на ногі, узпоўз на печ і пачаў слухаць. Сапраўды: за сьцяной чуўся нявыразны шум і своеасаблівы стогн. Дрыжачымі рукамі пачаў зноў разьбіраць цэглы.

З шумам яны паддаваліся. Адчынілася цёмная дзюра, у якую цяжка было што-небудзь пачуць, але пасьля я пачуў там такія рэчы, пра якія яшчэ і зараз не магу спакойна гаварыць.

— Ці ты не адчуваеш, галубка, што я магу з табой рабіць усё, што толькі захачу?— хрыпеў голас Ванцсона. Ці разумееш ты, што няма табе ратунку?

У адказ пачуўся піскьлівы стогн жанчыны.

— Я зараз табе аслабаню рот, толькі ты ня крычы і ўсё мне раскажы. Калі не, дык у цябе выклікаю яшчэ мацнейшыя пачуцьці, чым тыя, што ты зараз мела.

З хвіліну была цішыня. Пасьля загадны голас Ванцсона сказаў:

— Ну, кажы!

— Зьвер, зьвер! Нічога я табе не скажу! Лепш мяне расстраляй, мне цяпер усёроўна!

Гэта быў малады, скажоны нянавісьцю і сорамам, голас жанчыны.

Ванцсон гіронічна засьмяяўся.

— Добра, я выканаю тваё жаданьне. Але я маю двух верных хлапцоў, якім таксама трэба крыху пагуляць. Яны зазвычай пачынаюць з...—пачулася бяссорамнае слова,—а канчаюць гаручымі акуркамі і бітым шклом.

Жанчына застагнала. Я сьціснуў закапцелы камень, як бы хацеў з яго выціснуць сок.

— Ну, выбірай, галубка, паміж гэтай вясёлай кампаніяй і прызнаньнем.

Нехта застукаў і закоўзаўся. Ванцсон пачаў экзэкуцыю. Зараз-жа пачуліся ўдары плёткі і плач жанчыны. Я забыўся пра ўсякую асьцярожнасьць і, як зьвер, адрываў цэглы. Кволая сьцяна абвалілася пад маімі рукамі. Я разам з ёй апынуўся на падлозе нейкага іншага памяшканьня. Сажа і пыл затуманілі мне вочы. Амаль што пад самым вухам прагучэў стрэл. Праз момант я быў на нагах і кінуўся на Ванцсона. Ён не пасьпеў выстраліць другі раз і пабег да дзьвярэй. Я кінуўся за ім і схапіў яго за плечы. Ён вырваўся, штурхнуў нагой дзьверы і выбег вон. Я хацеў бегчы за ім, але атрымаў прыкладам і адхіліўся назад. Дзьверы зачыніліся, шчоўкнула дзеравяная засоўка. Я абярнуўся. Гэта быў прадаўгаваты пакой крокі на два шырыні. Каля сьцяны стаяла пустая дашчаная лава, а каля яе на падлозе жанчына. Цёмныя валасы дзіка зблытаны, падраная і памятая вопратка, адна рука, плечы і грудзі—голыя. Яна сядзела, прыпадняўшыся і абапершыся аднэй рукой, а другой імкнулася прыкрыць сваю нагату. З белага зморанага твару на мяне глядзелі вочы, у якіх вар'яцкі жах зьмяняўся надзеяй.

— Хто вы такі? Хто вы такі?

— Ня бойцеся. Такая-ж самая ахвяра, як і вы.

Я памог ёй падняцца і пасадзіў на канец лавы. Яна пацягнула на плячо падраную кашулю, дрыжачай рукой прыгладжвала валасы. Раптам пачала дрыжэць і, ня стрымаўшы сьлёзы, павалілася на лаву. Сударгі дзёргалі яе цела. Галава білася аб голыя дошкі. Спачатку я ацапянеў гледзячы. Мяне трасло ад гэтага малюнку. Я адчуваў сябе зусім бясьсільным, каб дапамагчы ёй. Але быццам нейкі інстынкт гнаў мяне сесьці разам з ёй на лаве і абняць яе дрыжачае цела. Я паклаў яе галаву сабе на калені, гладзіў яе зблытаныя валасы і казаў ёй словы пяшчоты і супакою, якія толькі мог адшукаць у сваёй галаве. Яна схапіла маю руку сваімі вільготнымі пальцамі і ціснула яе, быццам знайшла ратунак. Я сам гатоў быў заплакаць. Патроху яна пачала супакойвацца, асьцярожна звольнілася ад маіх рук, паднялася і села. Толькі зараз я заўважыў, што яна зусім яшчэ маладая—амаль што дзіця. На шыі і на плячох—чырвоныя палосы. на вуснах кроў. Яна толькі што заўважыла гэта і загаварыла:

— Хто вы такі і як сюды трапілі?

Я каротка расказаў свае перажываньні.

— А вы?

— Мяне прыслалі сюды на допыт. Тады гэты кат пачаў мяне мучыць. Каб вы толькі ведалі, што ён са мной рабіў...

Яна засланіла рукамі твар і зноў расплакалася.

— Супакойцеся. Зараз нам трэба падумаць, што далей рабіць. Ён, напэўне, нас не пакіне і будзе працягваць пытку.

— Не, не! Толькі ня гэта! Лепш зараз памерці!

Яна раптам схапіла мае рукі і, гледзячы вар'яцкімі вачамі, выгукнула:

— Я прашу вас, забіце мяне!

— Беднае дзіця!

Пад наплывам болю і надзвычайнай пяшчоты, я прыхіліў яе да сябе і цалаваў яе лоб..

Знадворку бразгнула засоўка. Адчыніліся дьзверы. Зьявіліся два салдаты з рэвольвэрамі ў руках. Трэці глядзеў ім праз плечы.

— У комэндатуру!

Гэта тычылася мяне. Мая падарожніца лёсу з адчаем ухапілася мне за руку.

— Я тут не застануся! Я пайду разам з вамі!

— Нельга! Загад быў па аднаму.

— Тады застрэльце мяне! Інакш не застануся.

Салдаты пераглянуліся.

— Няхай ідзе—нарэшце сказаў адзін з іх.—Пасьля ўсёроўна прыдзецца вясьці.

Мы абодвы ўздыхнулі вальней. Лазьня-засьценак засталася ззаду. Нас зноў прывялі ў старую карчму і пакінулі ў невялічкім пустым пакойчыку, дзе немагчыма нават было і прысесьць, бо ня было лавы. Два салдаты засталіся каля дзьвярэй, а трэці пайшоў кудысьці далей. Праз хвіліну ён зьвярнуўся і назваў маё імя.

— Заставайцеся і не хвалюйцеся,—сказаў я сваёй таварышцы. Зараз вам зусім няма чаго баяцца. Можа ўсё будзе добра.

Сам я, зразумела, ня верыў, што ўсё будзе добра, і са сьціснутымі зубамі ішоў за салдатамі. Рашыў не прадаваць танна свайго жыцьця.

У другім пакоі меў надзею ўбачыць Ванцсона, але на яго месцы, каля стала, сядзеў нейкі іншы ў форме афіцэра. Ён акінуў мяне хуткім і павярхоўным поглядам, нахіліўся да тэкі з паперамі і сказаў:

— Вырашылі адаслаць вас назад за мяжу.

Гэты голас мне здаваўся знаёмым. Дзе гэта я яго чуў? Спрабаваў прыпомніць і ўважліва глядзеў сідзячаму ў твар. Сапраўды! Гэта-ж быў мой вайсковы таварыш, з якім прыходзілася спатыкацца на фронце.

— Ты!?

Ён падняў галаву і востра паглядзеў на мяне, ні адзін мускул не задрыжэў на яго твары. Флегматычна ён паказаў рукой на вартаўніка і сказаў:

— Ідзі і чакай, пакуль паклічу.

Калі вартаўнік вышаў, мой былы таварыш кінуўся ў крэсла і неяк дзіўна засьмяяўся.

— Вось, бач, якая гэта палахлівая птушка! Ха, ха, ха! Сапраўды, зух хлапец!

— Ці помніш...

— Не напамінай! Ня трэба! Сам ведаю! Але мне трэба сказаць, што цябе прысудзілі да сьмертнай кары, яе ты і зарабіў.

— Ты так кажаш...

— Капітан Ванцсон загадаў паслаць цябе за мяжу. На яго мове гэта значыць расстраляць.

— Але гэта несправядліва.., незаконна..

— Не мая справа. Начальства загадвае.

— І што ты думаешь рабіць?

— Выканаць загад.

Ён паглядзеў на мяне з тэй самай дзіўнай усьмешкай. Я быў спакойны, але ў маім горле быў нейкі горкі ком.

— Але ты...

— Маўчы! Не кажы! Я ня хочу. У нас няма нічогя агульнага Разумееш? Няма. Але слухай, што я табе скажу. У цябе будуць канвойнікі, якія літаральна выканаюць мой загад. Табе няма чаго іх баяцца.

— Дзякую табе!

— Ня трэба. Ідзі і ніколі назад не вяртайся.

Ён падняўся, каб пазваць вартаўніка. Я ўспомніў пра сваю няшчасную таварышку ў сенях. Сьпяшыў скарыстать момант.

— Адну хвілінку. Ніколі не забуду твае дабраты. Але будзь добры да канца і пашлі разам са мной замучаную, ледзь жывую дзяўчыну, якая знаходзіцца ў сенях. Яе чакае такі самы лёс, які чакаў мяне, а можа і яшчэ горш. Я цябе прашу...

— Нельга, няма загаду.

— Зрабі гэта ад сябе. Табе няма чаго баяцца Ванцсона. Ты-ж добра ведаеш, што ён робіць незаконна, злачынна.

Ён крута павярнуўся.

— Як сьмееш так гаварыць? Ідзі, ідзі, пакуль я яшчэ маю да цябе ласку!

— Не. У такім выпадку я застаюся з ёй і буду змагацца з вамі да апошняй магчымасьці.

Ён глядзеў на мяне са зьдзіўленьнем.

— Хіба гэта твая каханая?

— Так, мая жонка.

Ён пачаў хутка хадзіць па пакою. Я стаяў нярухомы і ня спускаў з яго вачэй. Ён стаў каля дзьвярэй і крыкнуў злым голасам:

— Алё!

Прыбег салдат.

— Паклікаць сэржанта!

— Слухаю, пане лейтэнанту!

На мяне ён больш не глядзеў. Па яго грубому голасу я зразумеў, што ён згадзіўся: кожнае слова аб гэтым сьведчыла.

Увайшоў сэржант, вялікі, сьветлавалосы хлапец.

— Вазьмі двух салдат са свайго разьдзелу і перагані праз мяжу гэтага,—ён паказаў на мяне і зрабіў невялікую павузу,—і тую жанчыну, што там у сенях. Зрабі так, як табе кажу. Разумееш!

— Разумею, пане лейтэнанту!

— Можаш ісьці. Вывесьці яго адгэтуль.

На мяне ён больш ні разу не паглядзеў.

Я павярнуўся і пайшоў за вартаўнікoм у сені, дзе каля вакна скорчыўшыся стаяла тая, якую я назваў сваёй жонкай, ня ведаючы нават яе імені.

Праз чвэрць гадзіны сэржант і яшчэ два вялікага росту салдаты гналі нас у бок мяжы. На нашы пытаньні яны не адказвалі. Я нічога ня мог прачытаць у іх вадзяніста-галубых вачох. Вечарэла. Дуў вільготны вецер і кудлаціў валасы і лахманы мае тавырышкі, якімі яна дарэмна імкнулася закрыць голыя плечы і рукі.

— Нас расстраляюць...

— Думаю, што не, непадобна нешта.

— Як вас зваць?

— Гірт Абэрон. А вас?

— Анна Арэндт.

Мы ўзяліся за рукі і ўвесь час ішлі такім чынам. Так лягчэй было чакаць невядомае, а можа нават і сьмерць.

Узгорак, пасьля гай і, нарэшце, рэчка на балотнай раўніне. Тут ужо была і мяжа. А там далей сьпераду, на тым баку, можна было ўбачыць пагранічную будку.

— Стой!—падаў команду сэржант.

— Ага, ну разлучайцеся!—я падумаў. Сэрца моцна білася. Анна ня пускала маю руку.

— Зьнімайце камзол.

Гэта было сказана мне. Я паглядзеў на свой новы кожаны камзол. Няўжо сапраўды мне прыдзецца зараз памерці? Мая падарожніца зьбялела і дрыжэла.

— Зачым гэта зьнімаць камзол?

— Каб памяняцца са мной,—сказаў сэржант і расшпіліваў свой стары фрэнч.

Я таксама расшпіліў свой.

За жыцьцё гэта была не дарагая плата.

— Ну, а цяпер бяжыце!

Я ўсё яшчэ ня верыў і паглядзеў на абоіх канвойнікаў.

Яны трымалі ў руках стрэльбы і ўсьміхаліся. Але гэта ня была ўсьмешка драпежнікаў.

— Раз, два...

Тры мы ўжо ня чулі, бо беглі да мяжы. Анна моцна трымалася за мяне. Адзін за адным прагучэлі два стрэлы. Сьвісту куль мы ня чулі, таму што стралялі, ня ў нас. Але зараз пачалі страляць дзесьці збоку, мабыць пагранічнікі. На гэты раз стралялі ўжо па нас, бо кулі сьвісьцелі над галовамі. Яшчэ некалькі хвілін страху—і пераднамі з балота вырасьлі шэрыя будынкі кашар.

Абэронава люлька пагасла. Ён сам ляжаў на сьпіне з падвернутымі вачамі, нехта з нас ня ўтрымаўся і запытаў:

— А што было далей з Аннай Арэндт?

— Гэта не належыць да майго апавяданьня!—сказаў Абэрон.

Але мы ўжо ведалі, што Абэронаву жонку завуць Аннай.

* * *

Праз некалькі дзён мы зноў разгаварыліся з былым сьледчым.

— Ванцсон знаходзіцца ў гаспадарчым аддзеле, ходзіць па каморах і адмячае, каму што трэба выпісаць праз контору. Паглядзіце, прыдзе і да вас.

— Хай толькі паспрабуе!—сказала некалькі галасоў, у якіх адчувалася пагроза. Падышоў Абэрон, і ўсе замоўклі, самі ня ведаючы чаго.

Ванцсон усё-ж такі паспрабаваў. Аднойчы, пасьля абеду, калі мы ў час так званай гадзіны адпачынку чыталі і пісалі, вартаўнік адамкнуў камору і ўпусьціў нейкага чалавека, дзьверы зноў зачыніў. Чалавек боязна зрабіў два крокі і застанавіўся. Ён быў хваравіты, з зеленаватым тварам, чорнымі валасамі, апрануты ў паношаны фрэнч.

— Ванцсон,—прашыпеў нехта зьдзіўленым голасам.

Усе адразу паднялі галовы. Ванцсон трывожным поглядам агледзеў камору.

— Панове, хто хоча выпісаць праз кантору?—сказаў Ванцсон і раптам змоўк.

Ніхто не адказаў. У каморы панавала мёртвая цішыня. Я выпадкова глянуў на Абэрона. Ён ціха падняўся са свайго месца, раптам зрабіў прыжок і апынуўся каля дзьвярэй, за плячмі Ванцсона. Апошні хутка павярнуўся.

— Не падумай толькі зваць вартаўніка: не пасьпее ён увайсьці, як я рашчаплю табе галаву аб сьцену,—ледзь чутным, але ўнушаючым голасам гаварыў Абэрон.

— Што вам трэба?—запытаў Ванцсон, жадаючы быць спакойным, але яго пальцы нэрвова дрыжэлі.

— Хіба ты мяне ўжо не пазнаеш? Успомні толькі Чаравічкі, успомні зьдзекі ў лазьні! Ну?

— Ня ведаю, у мяне шмат было...—пачаў Ванцсон.

— Так, так! У цябе шмат было ахвяр у лазьні, што ты сам ня помніш, каго ты паслаў на той сьвет, а хто яшчэ жыве і мае надзею на прыемнае спатканьне з табой. Але, ня гледзячы на такое шырокае знаёмства, ты, можа, прыпомніш таго сымпатычнага суб'екта, які ўламіўся праз печ лазьні і вельмі зьдзівіў цябе ў самы цікавы момант экзэкуцыі. Падумай толькі.

Ванцсон схіліў галаву і прыжмурыў вочы. Ён, відаць, пачаў прыпамінаць.

— Ну бач, ты прыпомніў! Навать сьліна пацячэ, як успомніш слаўнае прошлае. Які дзіуны малюнак, калі прыгожая жанчына робіць прадсьмертную плястыку!

— Я гэта рабіў на карысьць бацькаўшчыны,—зусім нечакана выгукнуў Ванцсон. Абэрон гучна засьмяяўся.

— На карысьць бацькаўшчыны! Небарака! Бацькаўшчына не змагла ацаніць тваіх заслуг і, замест ордэну, наградзіла цябе турэмнай каморай. Мабыць яна памылілася і яшчэ зможа выправіць сваю памылку...

— Я маю надзею на амністыю,—сказаў Ванцсон. Мы ня ведалі, ці гэта была бяссорамная насьмешка, ці немагчымая наіўнасьць.

Твар Абэрона зьмяніўся. На ілбе набраклі жылы. Нос сапеў і дрыжэў. Рукі са скрыўленымі пальцамі падняліся перад Ванцсонам

— Раздаўлю як клапа! Як клапа!

Ванцсон уцягнуў галаву ў плечы і ў гэты момант сапраўды быў падобен на магутную, агідную казюльку. Мы моўчкі чакалі далейшых падзей. Абэрон раптам штурхнуў не зачыненыя дзьверы каморы:

— Ідзі, пакуль не запэцкаў рук тваёй сьмярдзючай крывёй! Ідзі, я табе кажу!

Ванцсон з лоўкасьцю прагнанага ката кінуўся вон з каморы.

Абэрон больш не сказаў ні слова, зайшоў за спушчаныя нары лёг на лаву і застаўся там да вечара.

Праз восем месяцаў мяне выпусьцілі, і я зьвярнуўся ў Латвію

Пераклаў з латыскае мовы *Ян Доўи.*

Прыбытак Лад

Марш колектывізацыі

Рынься
з галодных баразён
стрыножаны доляй
уласнасьці мізэрнай.
Да сонца
да хлеба
да радасных дзён
дарогай колгаснай
дарогаю зорнай.
Рві
ланцугі
адвечнага плачу,
былое
гора
усьцяжнае,
маёнткаў ня згубіш
ня страціш палацаў,
пад сьцягам чырвоным—
няма недасяжнага.
Пад сьцягам чырвоным
з другам рабочым
зможаш зламаць
перашкоды.
І сілай маторнай
засьвецяцца ночы,
дабром колектыўным
задзівіш народы
крокам ударніцкім...
І радасна стане,
і скончыцца
згорбленай спадчыны голад.
З упартасьцю трактараў
мы ня престанем,

ад меж і ад ворагаў
землі аголім.
Эй, малады!
Ты спрытнейшы
Наперад!
Запрагай
сталёвую
сілу,
каб грудзі дыхалі
сьвежаю верай,
і сьпеласьцю буйнай
жніво ўскаласіла.
Зрунься
упартасьцю
трактара,
дзірвань
былога
ўзрывай.
Шырокім
колгасным
трактам
маршыруй,
маладая
братва.

Барыс Мікуліч

Цагельня1)

(*апавяданьне*)

Зьвяно чацьвёртае

У дзьверы пастукалі.

— Калі ласка, уваходзьце!

Увашоў Віталь і высокі хударлявы рабочы з цагельні.

Цэйка крыху паморшчыўся, але ня выказаў віду, што наведвальнікі не да часу.

— Мы па справе да вас,—адразу-ж сказаў Віталь.—Вось таварыш Сьмялоў, член заўкому.

Павіталіся. Сталі ля стала і закурылі.

У шклянцы на стале студзілася гарбата, і язычок пары перавіўся з дымам цыгарак.

— У нас дужа не прадукцыйна скарыстоўваецца чорнарабочая сіла. Справа ў тым, што падача матар‘ялаў не мэханізавана, і мы апынуліся перад важкім пытаньнем: ці скончым будаўніцтва так, як аднатавана ў пляне.

Цэйка зрабіў зьдзіўленыя вочы.

— Але гэта мяне ня тычыцца, таварышы, раней дапасуйце справу с дырэктарам.

Сьмялоў кінуў недакураную цыгарку, плюнуў кашлянуўшы і расьцёр плявок ботам.

— Паколькі вам вядома, таварыш Цэйка, дырэктар паехаў у камандыроўку і намесьнікам прызначаны вы. Адсюль відавочна, што гэтае пытаньне трэба ўзгадніць з вамі.

Цэйка зірнуў на гадзіньнік і нецярпліва адказаў:

— Пачакайце, пачакайце! Трэба памятаць, што ў нас сродкі дужа абмежаваныя ды і ўстаноўка транспарцёра затрымае тэмп працы. Пакуль ‘шчэ яго раскачаюць.

— Наадварот, таварыш Цэйка,—ня вытрымаў Сьмялоў:—мы больш кідаем грошай на чорнарабочых. Тое-ж самае і інжынэр гаворыць.

У шклянцы халадзела гарбата, і на сподачак клаўся чмуры цень ад яе.

---

1) З прычыны недагляду з боку друкарні ў № 5 часопісі ня быў завярстаны канец апавяданьня „Цагельня“ Б. Мікуліча, які друкуем зараз.

— Вам так здаецца, таварыш Сьмялоў. Я сьмею вас упэўніць, што ўсё было расьмеркавана і перайначваць няма пільнае патрэбы.

Віталь ускіпеў. Кудзер выбіўся з-пад кепкі і палез у вочы.

— Ня трэ' бузы, таварыш! Мы з табой гаворым як з будучым партыйцам і выказваем погляд рабочых. Адсутнасьць рабочых рук прымусіла нас кінуць на работу гэтакі элемэнт, які неабходна адкінуць, як баласт, як сьмяцьцё. Каго вы паставілі на работу? Кулацкіх сынкоў з Цераховіч? Ты зірні, што шаша не дабудована, плошча пад корпусы цэхаў ня ўся прыгатавана, зрубы ў паселку гніюць пад дажджом не дабудаваныя.

Раптоўны пераход на „ты“ дужа не да смаку прышоўся Цэйцы.

— Што-ж я магу зрабіць?

— Як што? Перакінуць усіх падношчыкаў на гэту працу, а тутака дамагчыся ўстаноўкі транспарцёра, і крышка!

Зазваніў тэлефон. Цэйка ўзяўся за трубку і пачаў размову. Недзе быў чалавек, і тутака лопалася ад напружанасьці мэмбрана.

— Так, Цэйка. Што, што? (слухае). Справаздачу аб ходзе прац на „Чырвонай Зорцы“ (вочы шырацца)? Ну... ну... (мягчэй). Дырэктар паехаў у Менск. Што, як?.. Ня чую (хмурыць бровы)... Добра, добра!

Ён павесіў трубку, запісаў у блёк-ноце размашыстым почыркам.

— Цяпер, таварыш Цераховіч, позна пра гэта думаць. Мне няма часу: справаздачу патрэбна рыхтаваць. А адсутнасьць транспарцёр—наша ўніканьне, за якое адкажам разам. Праўда? Так яно будзе спадручней.

І ён дробненька, дробненька зарагатаў. Кольцы рогату спатыкаліся пад стольлю з рэхам.

— Ну і сволач-жа вы!—вылаяўся Сьмялоў.

Віталь рвануў яго за руку

— Ціха ты, наша ўсё роўна возьме! Пагаворым у другім месцы. Пойдам.

Бразганулі дзьверы.

Цэйка пабарабаніў касьцяшкамі пальцаў па стале, глытнуў халоднай гарбаты, сеў за стол і напісаў:

„Праца па пабудове комбінату „Чырвоная Зорка“ ідзе шпарка і прадукцыйна. Гэтаму ў аднолькавай ступені дапамагае сьціслая згода паміж кіраўнічым складам і ўсімі рабочымі. Лёзунг нашага правадыра аб“...

І ён паскроб алоўкам за вухам.

* * *

Да гэтага часу электрычнасьць бегла сюды, на месца будовы, з мястэчка, і для мястэчковай электрастанцыі гэта дужа-ж было не па моцы.

Электра ў мястэчку гарэла цьмяна. І гэта праяўляла ўспаміны пра дваццаты год, пра капцілкі, пра варожы пацёмак гразкіх вулачак.

Вось чаму ўзмоцненым тэмпам адбудоўвалася на комбінаце электростанцыя, а разам з гэтым узводзіліся цэхі:

цагельны,
чарапічны,
пасудны.

Спрыяючыя ўмовы стварылі магчымым адчыніць у бліжэйшым часе шкляную гуту, але гэта пакуль што засталося плянам.

Глыбока ляжаць у нетрах зямных багацьці, і чалавек адваёўвае іх ад зямлі ўпартай воляй колектыву.

Вось чаму пуск электростанцыі чакаецца кожны дзень, бо ад гэтага залежыць усё жыцьцё комбінату.

Электростанцыя—мозак.

Цэхі—нэрвы.

І ўсё гэта злучана ў адзін монолітны організм, папсутая частка якога псуе другую і ўвесь організм.

Учора канчаткова замацавалі турбогэнэратар.

Сёньня ў гадзіну пуск электростанцыі.

Таварыш Васілішка ня мае вольнае хвіліны. Яна носіцца з электростанцыі ў кантору, і ўжо зноў яе можна ўгледзець, як ляціць па сьцежцы паміж парталаў цэглы, і супакойваецца ўзьняты шпаркай хадой прамень пылу.

— Ветрам падшытая,—кажуць рабочыя.

— Вось табе, баба, дзівіся!—дадаюць другія.

— Папрасеце справавода пазваніць у РВК, ці скора там прыедуць,—кажа дырэктар.

А яна звоніць сама, усьміхаючыся ў трубку, бо хоча ўвайсьці ва ўсе справы, хоча ўсяго дазнацца.

Урачыстасьць набліжаецца.

Ужо прыехалі госьці, і чуваць прыглушаны голас Мятлова, які ракоча радасна, пасьвяточнаму.

— Таварыш Мятлоў, як ты думаеш, ці патрэбен нам транспарцёр?

— Факт, патрэбен.

— А вось нам у гэтым адмаўляюць, кажуць: позна,—устаўляе сваё слова Сьмялоў.

Мятлоў ссоўвае бровы.

— Крыць іх тады, вось і ўсё!

Дырэктар хоча апраўдацца:

— Але нашы сродкі, як кажа таварыш Цэйка, не дазваляюць...

Яго горача перапыняюць:

— Мы самі паставілі яго, суботнік сварганілі—і будзе справа ў шапцы.

Мятлоў многазначна ўсьміхаецца, і ўсьмешка гэтая ляпей слоў.

— Валяйце, хлопцы, стаўце, стаўце.

У час мітынгу, пасьля прамоў, першы дым вылятае з коміну электростанцыі, асмужвае блакіць неба, і пяюць, ракочуць машыны аб вялікай рабоце.

* * *

Бяжыць у вакно адвячоркавая сьвежасьць. А насустрач сьвежасьці і ціхаму дзынканьню гармідарнасьць, тлумнасьць, водарнасьць. Шмат сабралася народу. Няма, каб дзе яблыку чмякнуцца. Мітусьніна. Гуд многароты. Зыркія бліскі зрэнак.Дзіва-ж—пытаньні важныя: самаабкладаньне, колектывізацыя.

Пра іх было загадзя гаворкі досыць: ляскалі языкамі, як хто ўмеў. Бабы ля студні, ля кладкі ўжо пачыналі сварыцца. Пры сустрэчы першым чынам дбалі пра колектыў.

— Браточкі, як гэта галота жыць будзе?—гаворыць на сходзе Сьцяпан, і яму ўгодліва падпявае Тамаш.

— А ўжо-ж? ужо потым далучаюцца астатнія багацеі.

Хмурыць бровы стары Антось, і жадаецца ляснуць па чырвоным, круглым твары Сьцяпанавым.

— Не таўчы, харошы чалавек, зажывом ня горш за цябе, гаспадарылі,—ня можа сустрымацца ён.

Сьцяпан рагоча гучна, і лопаецца сьмех яго пустымі хлапушкамі.

— Стары гаспадар і таксама туды прэцца. Да галаштанікаў, абібокаў?

Але тутачка ўзьнялася моладзь, і сыплюцца кпіны, лаянка, скаргі і пагрозы на Сьцяпана.

Той стаіць і злосна пазірае навокал, і, калі пачаў гаварыць Мікіта Гарбуз,—злосьць ускіпела ў ім і ён закрычаў:

— Ах ты, блыха печаная, ці не табе авёс пазычаў?.. Тады быў ласкавы як цялё, а цяпер лаешся?..

— А хто табе чатыры дні за пуд рабіў?

Апанас цьвёрда сказаў:

— Сядай, Сьцяпан, а то прагуляешся.

Моладзь рагоча. А Сьцяпан, моцна плюнуўшы, думае: застацца яму ці не? Але карціць паслухаць і сваё абараніць—таму застаецца. Дзівяцца ўсе: стары Цераховіч у калгас ідзе. Аднэй нагой у магіле, ледзь лямку цягне, а таксама ў компанію маладых шыецца.

А з Антосем робіцца нешта дзіўнае: ён дужа многа гаворыць, вочы-ж гараць маладосьцю, і мяккія зморшчынкі зьбягаюць з твару.

— Такім чынам, у наш калгас запісалася пакуль што 28 сем'яў, але, мы ўпэўнены, да нас прыдуць яшчэ і яшчэ.

Слухаюць Апанаса сяляне, слухаюць, і новыя пытаньні, новыя надзеі і жаданьні родзяцца пад гарачыя, зразумелыя і нязвычайныя словы.

Панура сядзіць Сьцяпан: ня пойдуць да яго на пазыку; цяжка каго-небудзь згадзіць будзе на працу.

Ён, сьцяўшы зубы, маўчыць.

І, калі гаварылі потым пра самаабкладаньне, ён толькі натапырыў вушы, каб лепш чуць, і затаіў глыбока, глыбока ў душы помсту на Апанаса і колектыўцаў.

* * *

Віталь падышоў да вакна і стаў побач з Васілішкай.

— Як вы мысьліце, ці патрэбна нам узяць шэфства над калгасам, што ў Цераховічах?—пытаецца ён.

Яна нібы ня чуе. Вочы яе ледзь вузеюць, і яна ціха кажа:

— Паглядзеце, якое цудоўнае неба. Лілёвае...

Яму робіцца крыху сьмешна.

Усплывае ў памяці нядаўняе: і з Волькай ён пачынаў гэтак сама. Але толькі Волька была простая сялянская дзяўчына, а цяпер каля яго—таварыш Васілішка, зграбны і вясёлы тэхнік. Яна нагадвае яму праляцеўшае—гады ў горадзе, пра якія ён тужыць глыбокай журбой незваротнага.

... Яны ідуць побач па бальшаку.

Ён праводзіць яе да мястэчка. Часамі іх постаці звужаюць паміж сабой прастор, і злуе Віталь, што ў руце портфэль.

Так, неба нішто... Але вы адкажэце на запытаньне.

Яна зірнула на яго. Пэўне, з няўхільным дакорам.

— Вам за дзень не абрыдла яшчэ?—гіранічна пытаецца яна.

Раптам маленькі абцас заблукаў у каменчыках, і яна ледзь не паляцела. Ён кінуўся трымаць яе, але Васілішка сама напаткала рукамі ягоную шыю.

Портфэль чмякнуўся аб брук.

Ён зацяў яе ў абдымак. Вусны сустрэліся, а рукі наліваюцца моцай і жаданьнямі. Яму прыемна песьціць Васілішкіны плечы, а яна туліцца да яго і толькі дужа старанна адхіляе няскромныя гэсты.

Расьцьвітаюць рамонкі ў людзей, каб потым бляклымі пялёсткамі адцьвісьці назаўсёды, каб былі гэтыя пялёсткі ўспамінам крыштальным, што будзіць многадумную радасьць, і пеніць салодкія жаданьні.

І потым, калі яны—Васілішка і старшыня заўкому—спыняюцца ля яе хаты, яна першая кажа з ледзь шумуючым сьмехам:

— Усё-ж такі мы павінны ўзяць шэфства.

Віталь моцна сьціскае руку.

* * *

Разумны чалавек усяму знойдзе прызначэньне. Інакш і ня можа быць. Цэгла... Пятрусь Цэйка добра ведае, што яна цануецца цяпер на вагу каратаў. Людзі нажываюцца на ёй, грошы маюць. Ведама, патрэбен розум на гэта, каб усё гладзенька ды ціхенька, каб і ўласныя вочы ня бачылі, вушы ня чулі. Значыцца, трэба ўмець мецць. А для Цэйкі не навіна гэта: прыстасоўвацца ўмее. Умее і пыл у вочы пусьціць. Уменьне гэтае з самога дзяцінства, з першых клясаў комерчаскага.

Даўно было.

Бліскучыя гузікі форменкі ледзь пачыналі страчваць для яго асалоду навіны. Прызвычайваўся да іх, хоць і ганарыўся пастарому. Пры выпадку, ведама і над гэтай ганарлівасьцю кпілі таварышы, сьмяяліся так, што мацнела Цэйкава злосьць на іх ўсё больш і больш. Парашыў Пятрусь адпомсьціць. Чакаў моманту. Сачыў, прыслухоўваўся. Момант жа набрыў, бы новы месяц, бы няўхільны вечар. Старэйшыя вучні, заўважыў Пятрусь, зьбіраюцца купкамі, шэпчуцца, да нечага рыхтуюцца. Раней у ватэрклазэце хаваліся, каб пакурыць, а тады поўзалі там таемныя шэпты зьмейкамі. Ён і падслухаў. Гаварыў Кантаровіч, „рабін“, як клікалі жартуючы яго таварышы:

— Учора зусім умазаўся ў фарбу; дрэнныя ў нас касы, ды ў ручную працаваць—многа не надрукуеш.

Потым пабег шэпт. Пятрусь затаіў подых. У галаве бліскалі маланкі здагадак. Але гэтых слоў хапіла, каб ўпэўніцца, што нешта сярод таварышоў дзеецца, і дзеецца вельмі-ж цікавае.

Прайшлі дні. У ягоныя рукі трапіў запэцканы пальцамі маленькі аркушык. У ім пісалася пра выкладчыка гісторыі, які зьдзекваўся над вучнямі. Пятрусь усьміхнуўся. Ён пабёг у настаўніцкую, выцягнуўся стрункаю перад дырэктарам і дрыжачымі пальцамі перадаў аркушык. І, калі дырэктар, хвалюючыся ад злосьці, запытаўся: „хто гэта пісаў?“ Пятрусь бяз хістаньняў назваў Кантаровіча.

Яго гонар быў адпомшчаны, а разам з гэтым ён назаўсёды прыцягнуў да сябе ўвагу настаўнікаў. Кантаровіча выключылі, а Цэйку здорава адлупцавалі ўвечары, і разгледзець твары ўчыніўшых гэта было не магчымым.

З таго часу Цэйка стаяў за закон, выцягваючыся ў струну перад начальствам. А жыцьцё—не паркетная падлога танцавальнай салі. Усякага бывае.

Гэта прайшло, а сёньня ўспамінаецца зноў, і Цэйка пачырванеў, у Цэйкі варухнулася пытаньне:

— А цяпер мяне не паб'юць?

Чырвань узмацнілася ад сораму.

— Братцы мае, ня гэтак лёгка таварыша Цэйку пабіць,—падумаў ён—А ну дабярэцеся, вышукайце вы ўпраўляючага маёнткамі графа Эмануіла Робэртавіча Тышкэвіча? І ён ужо гатоў-быў стаць у позу Бонапарта перад нябачнымі ворагамі, але ўспомніў, што ў хаце адзін.

Плян складаўся ў галаве, як лічбы ў сшытку часоў комэрчаскага, проста і точна.

Ікс—яго дзейнічаньне.

Ігрэк—Сьцяпанавы дзейнічаньні.

Зэт—цэгла.

Значыцца.

$X + У + Z = a$.

Некатораму „кю“, што адзначае прыбытак, узнагароду. І якую ўзнагароду! Якую ўзнагароду!..

Але матэматык забыўся на папярэдні адказ. Яго трэба вышукаць. Трэба разьвязаць раўнаньне з адным толькі невядомым. Для гэтага патрэбна падыходзячая ноч. Трэба стратэгічная ўмова.

Цэйка прайшоўся па пакоі. Чамусьці шчыльней задзёрнуў фіранку, прыкруціў агеньчык газьніцы. Агеньчык міргануў, нібы разумеючы думкі гаспадара. І, кладучыся спаць, Цэйка падумаў:

— За грошы ўсё льга...

* * *

Хмары—бы дынаміт. Яны гатовы кожную хвіліну выбухнуць графікам маланак і раскацістым рэвам пяруна.

Аблеглі гушчэзныя суворыя хмары і акалелі ў нярухомасьці. Страшэнная цемразь. Электра пагасла. Пасьля бліскаў маланкі—перад вачыма цемразь. Скора будзе дождж.

Вартаўнік паставіў стрэльбу ў куток будкі, павялічыў у ліхтары сьвятло, сеў на лаву і пачаў круціць цыгарку.

За сьценкамі будкі—няўтульная ноч, а тутака сьвятло, хмары і спакой,

Вартаўнік курыць і прыслухоўваецца да грукату, што чуваць праз танюсенькія сьценкі будкі.

Ну, пэўне, гэта пярун.

А што яшчэ? Гэта буйныя кроплі дажджу ападаюць на цьвёрды грунт, першыя буйныя кроплі. Яны часьцяць барабаннай трывогай, покатам стрыножанага каня, якога цалуе віхор.

Раптам вартаўнік усхапіўся. Ён чуе крокі і галасы, якія мяжуюцца з грукатам пяруна.

— Макейчык, можна да цябе?

Дзьверы будкі калыхнуліся ў цемру і ў будку ўбеглі Васілішка, і Віталь. Яны пасьпелі прамокці. Дробненька дрыжыць Васілішка і вінавата ўсьміхаецца Віталь.

Зрабілася цеснавата, але весела.

— Ты, Макейчык, прабач, што трывожым цябе, але такі дождж садануў, як ніколі яшчэ,—кажа Віталь, а яго перабівае Васілішка і яны рагочуць утрох.

Грыміць пярун. Здаецца, коціцца вялізарная куля і б‘ецца аб нешта хрусткае, зычнае. Ад гэтых удароў сыплюцца аскелкі.

— Вы не баіцёся тутака, таварыш Макейчык?—пытаецца наіўным дзіцячым галаском Васілішка.

Між волі ад запытаньня гэтага вочы Макейчыка робяцца цёплымі, і сьмяшынкі скачуць, вырабляюць у іх дзівосныя сальто.

— Дужа-ж баюся,—з вялікім комізмам адказвае вартаўнік.

Усе рагочуць.

А тым часам на бальшаку, пад абстрэлам буйнага дажджу, варушацца сілуэты. Нават і не сілуэты, а проста фігуры з недатрыманых нэгатываў.

— Чаму ты зьвярнуўся?

— Там і без мяне абыйдзецца, Цераховіч з паненкай заселі...

— І Макейчык з імі?

— Ну, ведама, а дзе-ж..

І старожка плыве. Над усім гармідарнасьць навальніцы.

* * *

У начы прайшоў шалёны дождж, а раньне выдалася пявучым, пр а зрыста-сонечным, нібы бурштын.

На ўсім ляжыць сонца. Разам з прыгожым раньнем прыйшла на комбінат няпрыгожая вестка.

Ноччу быў злодзей.

Сьледу адшукаць нельга, бо дождж шчыльна захаваў яго, але ўсім зрабілася відавочным, што злодзей, відаць, добра ведае абставіны.

Дырэктар выклікаў тэлефонам Цэйку. Той прыбег, засопшыся ад хуткае хады. Прыбег і абцірае хустачкай у бураковыя кветачкі потны твар.

— Вартаўнікоў дапыталі?

— Дырэктар бязуважна махнуў рукой, уцяўшы пры гэтым локаць аб рог стала. Зазлаваў. Паламаў запалку.

— Нічога ня высьветлілі, дапытваў ужо.

Цэйка хітравата ўсьміхнуўся, але ўсьмешку гэную бачыць толькі сьценнае люстра.

Не пасьпеў ён што хаця сказаць, як закалаціліся дзьверы, і ўбег Віталь. Ён чмякнуў портфэль на дырэктарскі стол, і ад гэтага паляцелі чайкамі кавалкі паперы з яго.

— Рабочыя цэглы ня кралі,—каротка і рашуча адрэзаў ён.

Дырэктар злуе. Акуляры цямнеюць і захоўваюць ягоныя вочы.

— Таварыш Цераховіч, вы проста дзіцёнак, але ад гэтага нам не лягчэй. Злодзей, вы разумееце, ня знойдзен.

І, чырванеючы ад патугі, глыбей усеўся ў крэсла. Крэсла жалобна скавыча.

— А паклічце да мяне Макейчыка, можа ён што дадасьць яшчэ,—загадвае Цэйка.

— Дарэмна. Усё дарэмна.

Цэйка настойвае:

— Усё-ж цікава, так сказаць, вышукаць хоць дробачку праўды..

Паклікалі Макейчыка.

Ён стаіць ля дзьвярэй, і хочацца яму плюнуць на гэтых людзей, якія нечага дамагаюцца, чаго ён зусім ня ведае.

— Скажэце, таварыш Макейчык, вы нічога ня бачылі гэтай ноччу?

Макейчык пераступае з нагі на нагу.

— Нікога, таварыш Цэйка, бо быў дождж, як вам ведама... Толькі, праўда.

— Ну, ну!

Вартаўніку няёмка.

— Гэта глупства, таварыш Цэйка... Да мяне заходзіў Цераховіч і тэхнік...

Дырэктар ускіпеў. Перавернуты да гары адлюстровак вакна ў акулярах зьнік. Віталь жа ўзьняў бровы, і яму хочацца зарагатаць.

Цэйка паводзіць плячыма, падыходзіць да дырэктара, раптам рашуча патрабуе:

— Таварыш Цераховіч, пакіньце нас адных. Мы паклічам вас потым...

Чырвань запаноўвае Віталёвым тварам.

— Я цябе не разумею, таварыш! Здаецца, ты можаш на мяне пакласьціся, як на партыйца.

Цэйка крыху моршчыцца. Быццам тыцнулі яму пад нос цыбулінай.

— Ну, тады, таварыш Аксючыц, загадайце таварыша Цераховіча арыштаваць. Там будзе відно.

Рот Макейчыка расклейваецца ад нечаканасьці. Віталь усхапіўся з месца, наліліся злосьцю вочы, і ён крочыць па дыяганалі.

— Ты далёка залазіш, таварыш Цэйка! Глядзі, каб ня прышлося адказваць.

Дырэктар, што застыў ад нечаканага развою справы, умешваецца:

— Я, я нічога не разумею!

Цэйка паволі налівае з графіна ваду і адказвае:

— Таварыш Аксючыц, я прашу вас выканаць загад. Закон, здаецца, абавязвае затрымоўваць злачынцаў.

Дырэктар бярэцца за трубку. У наступіўшай цішыні востра гучыць тэлефонны званок.

Зьвяно пятае

Мятлоў зводзіць бровы.

Віталь сядзіць на лаўцы, утаропіў позірк у нябачны пункт; буйныя расінкі поту выступілі на скронях.

— Ну, Цераховіч, я цябе не разумею, проста не разумею. Я менш усяго веру Цэйку і Аксючыцу, але тваё ўпартае адмаўленьне высьветліць існасьць справы мяне праз меру дзівіць.

— Таварыш Мятлоў, я табе сказаў усё да рэшты, а далей пачынаецца маё ўласнае, што зусім да справы ня тычыцца,—суха, абыякава настойвае на сваім Віталь.

Бровы Мятлова настолькі зышліся, што нельга знайсьці паміж імі мяжы: толькі разьбеглася над імі старчаком глыбокая баразёнка.

— Ты мне скажы, як таварышу. Адкажы на адно толькі запытаньне: што ты рабіў на тэрыторыі будоў ноччу? Большага я не дамагаюся. Віталь перавёў вочы на вакно. Убачыў, як залаціцца яно сонечнымі праменьнямі, і здалося яму: зьвініць шкло драбнюсенькім сьмехам.

Мне абрыдла гэта комэдыя. Замест таго каб шукаць сапраўднага злодзея, вы прычапіліся да мяне. Я, павер-жа мне, цэглы ня краў!

Мятлоў паёрзаў плячыма.

— Ты корчыш дурня, таварыш, больш нічога! Але паколькі цябе затрымалі...

— У часе зладзейства, ты хочаш сказаць? Перадай справу ў суд, там можа разьбяруцца лепш. А мне дай спакой, абрыдала усё і амба! Я не магу адказаць таму, што гэта тычыцца ня толькі мяне, але і таварыша Васілішкі.

Мятлоў падышоў да вакна, шырокай сваёй постацьцю затрымоўвае сьвятло. Віталю ад гэтага няёмка, і нікчэмнасьць гаворкі паўстае выразна, робіцца відавочнай.

— Яна таксама адмовілася адказваць. У гэтай паненкі ёсьць, бач, свае прынцыпы. Проста сьмяхоцьце ды толькі!..

Рэжа нешта балючае на Віталёвым сэрцы, і яму хочацца момантамі стагнаць, стагнаць ад абразы сябе і каханай жанчыны.

Ён устаў, падышоў да Мятлова, і стаяць яны побач, моўчкі. Шуміць за вакном жыцьцё. Мітусяцца людзі. Вунь прывезьлі бярвеньні, і селянін, з другога паверху ён выглядае маленькім, маленькім, бы валавяная лялечка, тужыцца скаціць бервяно з калёсаў, а яно толькі пакачваецца з боку на бок.

— Мятлоў, пусьці працаваць! Даю слова партыйца, што нічога пра гэту цэглу ня ведаю! Проста выпадак .. Дождж пашкодзіў і толькі.. А там, на комбінаце, мяне чакаюць, суботнік наладзіць зьбіраемся. Чуеш?

— Пакуль мы ня высьветлім справы, гутаркі ніякай ня можа быць. Я не магу дазволіць, каб на цябе скоса пазіралі ў канторы і разумееш,—не магу! Партыйцу павінны верыць.

І ён паволі вышаў з пакою.

Мінаюць гадзіны.

Віталь узьмятнуўся. Недзе ў калідоры б'е гадзіньнік.

Цяпер на комбінаце палуднуюць. Назарчук дастае з-пад цэглы сваю пляцёнку, абціpae аб фартух рукі, ломіць хлеб. Не, ён, пэўне, ня ломіць хлеба, бо каму-ж ён дасьць палову, як ня Віталю? А ён, Віталь, вось тутака, прымушаны сядзець над райкомаўскімі справамі, крычаць у тэлэфон.

— Мятлова няма, зараз будзе...

— Мятлоў паехаў на раён...

— Перадайце Мятлову...

Крычаць і думаць, што ён тутака проста лішні. Не на сваім месцы. І бачыць кожны раз Цэйку.

А там—рабочыя дзівяцца справам, спрачаюцца, лаюцца за яго ў канторы.

А там—праца, суботнік, ужо зусім наладжаны суботнік...

Зноў звоніць тэлефон.

⁂

Каза прашпацыравала па дашчатым тратувары, спынілася ля гагародчыка і наважылася ўшчыпнуць бацьвіньне.

Гэта ўбачыў Нохім. Ён у дзесяты раз устае з ганку, жпургае у казу каменьчыкам і крычыць:

— Вось увязалася, халера на тваю галаву! Пайшла вон!

Каза адбѣгаецца, а Нохім зноў садзіцца на ганку.

Ён углядаецца ў прасьцяг вуліцы. Нешта яго, мусіць, пільна цікавіць. Ён нават узьняўся з месца і зышоў на тратувар.

Каза спужалася, але Нохім яе не чапае, ня цікавіцца ўжо ёю.

Твар Нохіма распаўзаецца ад усьмешкі, але нос выцягваецца наперад, і гэтай зьменай твар нагадвае індыка.

— Пане, Пятрусь, як гэта трапілася?!

Цэйка ківае галавой. Ён прынцыпова не здароўкаецца з Нохімам, бо лічыць гэта дужа абразьлівым для сваёй асобы.

— Зойдам у хату, пане Пятрусь,—увіхаецца ля яго Нохім.

Яны ідуць у хату. Каза зноў робіць стойку ля гародчыка. Але цяпер яна ўпэўнена на то, што яе ня шпурнуць.

У хаце адбываецца гаворка.

— Удалося?

— Псэ, а калі нам ня шэньціла, пане Пятрусь? Ведама, удалося.

Цэйка барабаніць пальцамі па сьпінцы крэсла. Нохім апранае свой твар заклапочанай лагоднасьцю.

— Рэбэ Шагал не задаволены вашай працай, пане Пятрусь, яму здаецца, што з вашым розумам можна сьвет на дыбы паставіць.

Цэйку гэты жарт не падабаецца.

— Я раблю тое, што магчыма. Цераховіча ўбралі; рабочы пасёлак стаіць недабудованы; чорнарабочыя атрымоўваюць меней чым трэба. Што там яшчэ?

Нохім лісьліва сьмяецца.

— Дзейнасьці, пане Цэйка, дзейнасьці не хапае.

— Але комбінат пусьцяць толькі у восень, толькі ўвосень. Тады будам дзейнічаць, калі грошы будуць.

Нохім дзівіцца

— У нас такія абароты, пане Пятрусь, што грошы заўсёды знойдуцца, абы жаданьне і сілы. Сьпірытус так ідзе, як ня сьнілася ніякім Ротшыльдам, ня кажучы пра іншае.

Потым ён нахіляецца да Цэйкі і, брызгаючы сьлінай, шапоча над вухам:

— Красоўскі раіў вам залучыць да нас гэтую паненку.

Цэйка адкідваецца на сьпінку крэсла.

— Васілішку?

Нохім у згодзе качае галавой.

— Не, гэтага нельга зрабіць. Перадайце рэбэ і Красоўскаму, што да гэнай дурніцы цяжка падступіцца...

— Вы ўжо спрабавалі, пане Пятрусь?—хітравата пытаецца Нохім.

— Гэта ня ваша справа. Перадайце—і ўсё.

Нохім усё-ж на разьвітаньне дадае:

— З такой хваткай, пане Цэйка, ня здолелі перамагчы сэрца... Ай-я-я-я! Як гэта можна, як гэта можна!..

Але ў адказ атрымоўвае маўчаньне.

Сонца на захадзе. Гатова скаціцца ў процьму. Тады наступіць ноч.

⁂

Сьвятошны дзень увабраў вясковую вуліцу.

Хто ішоў да мястэчка, а хто зьбіраўся купінкамі, гутарыў, дзіваваўся на чуткі, дзяліўся цікавымі навінамі.

Варухлівасьцю бадай і адзначаўся сьвятошны дзень. Было некалі, што гульні строілі, гудзелі гармонікі, і чвыр мяшаўся з лускай сланечнікавай. А цяпер—інакшай. Цяпер новыя згадкі, і таму вясковая вуліца ў варухлівасьці, у сур'ёзнай гаворцы і спрэчках.

Старыя хмурылі бровы і ніяк не маглі ўцяміць усіх падзей.

— А ім нібы і сьвята няма,—папікаючы рабочых, казала паджылая, сухая Наста старой Кацярыне:—заўжды грукаюць.

— Эээ, мая мілая, забыліся людзі на даўнейшае, што ўжо і казаць. Працаўнікі, бач!..

Яны стаялі на двары Насты, і прыемна было ім ад жаркага ласкатаньня сонца. Да вушэй далятала груканьне калёсаў аб брук на бальшаку. Прыглушаныя адлегласьцю несьліся гукі будоўлі ля гары.

— Ці чула, Настачка, што настаўнік наш на Таньку паквапіўся?

Зрэнкі шырэюць, бярэ Насту цікавасьць.

— Нууу? На Самайлючонку?

— Ведама на яе. Умее круціць. З кожным на гароды бегае.

Яны крыху маўчаць. Перапынкам чуваць, як сьмяюцца на вуліцы дзяўчаты, як на поплавах за ракой гігікае жараб'ё.

Наста кажа:

— Вучоны потым чалавек, а да простае прыгубіўся. Ня вытрымаў.

Кацярына махае рукой. Гэст гэны бяз слоў гавора: мы такіх вучоных, ведаем, наскрозь бачым.

— Вучоны ды жлукта здаровае. Спойвае Сьцяпан-гладыш яго, уканец спойвае. За шафэра на вясельлі Косьцікавым мець мае.

— Гуляць будуць?

— Тамашыха казала, што Волька нават куфру рыхтуе, няйначай згуляюць.

Гаворка цягнецца, а сонца сьмяецца, сьмяецца цяплынёю. Тчэ кросны лісьце на клёнах. Ледзь хвалюецца млявае паветра. Спакваля працэджвае гукі навакольныя.

Вось праляцеў над будынкамі матыль, паляцеў на аселіцу за пажывай. Там ён сядзе на мядунку і зрасьцецца на момант з кветкай, а крыльле здасца пялёсткамі.

Красуюць мядункі, бы жыцьцё на вуліцы. Гэтак жа красуюць дзяўчаты.

Ідзе лета.

* * *

Блякне сонца, і плыве вечар, ціхі вечар, з перазвонамі лёгкімі. Ужо глыбчэйшымі парабіліся цені, а гукі дзённыя свае апранахі зьменьваюць на гарнітур вечаровы: гукі зычнеюць, звужаюцца.

Волька сядзіць на калодзе, і разрываюцца мярэжы думак.

Ды ці можна думаць у гэтакі вечар?

Далячынь шумуе блакітным накіпам. Сонца барвуецца на стрэхах і ўжо ня песьціць сваім валосьсем. Зямля яшчэ захоўвае цяплыню, і здаецца пыхціць яна ад гэтай цяплыні, бы мядовы пернік.

Волька сядзіць, і вочы блукаюць стомлена, неяк бязудзельна.

Сёньня яна была ў мястэчку і чула пра справы на комбінаце. І зразумела яна, што ёсьць яшчэ ў сэрцы маленькія дробачкі, зусім маленькія, якія дбаюць пра Віталя.

Яе нехта крануў за плячо. Яна ўздрыганула. Абярнулася.

— Ты чаго гэта расьселася тутака?—сьмяючыся пытаецца Косьцік.

Ён у новых шчыблетах амэрыканскага хвасону, у новым чорным фрэнчы. Да ўсяго гэтага крыху п‘янаваты, дзякуючы чаму яму дужа горача.

— Як ты тутака апынуўся? Ужо з працы пасьпеў?

Косьцік садзіцца побач і рагоча.

— Дурненькая ты, неразумейка. Хто гэта ў нядзелю на працу пойдзе?

Яна ня зьменьвае сваёй сур‘ёзнасьці. Вочы захаваліся навісаючым змрокам.

— Зволіць-жа могуць...

Косьцікава весялосьць усё павялічваецца.

— І і і... У мяне свае людзі ёсьць, пакрыюць і ўсё, як шкло, гладзенька будзе. Цэйка абароніць. Вось што!

Потым ён лезе ў кішэню, выцягвае адтуль пакуначак.

— Гэта, Волечка, табе падаруначак, значыцца...

Зьдзіўленая Волька разгортвае паперу.

Гэта кавалак дарагое крамніны.

Волька зьбянтэжана.

— Скуль ты гэта ўзяў?

— Глупства, Волечка. Дзядзька адзін з-пад Гайнішча прывёз. Замежны, бач, матар'ял.

Сонца зьнікла. Цынкавым зрабілася паветра. І Косьцік больш ня можа спакойна пераносіць Вольчынай блізкасьці. Ён туліцца да яе, а хмель усё павялічваецца, усё расьце.

— Волечка, згуляем хутчэй вясельле... Я цагельню кіну, хай яна вірам пойдзе. Бацька выдзеліць гаспадарку, а Цэйка...

Ён засьмяяўся сьмехам злыдня, і гэта здалося Вольцы вусьцішным. Міжволі, яна ня ведае чаму, паўстае агіднасьць да п'янага Косьціка.

— Ну, ну кажы, мой даражэнькі, кажы!

Косьцік расчуліўся. Ён кажа:

— Ты толькі, Волечка, маўчы пра гэта, ня можна людзям ведаць, што мы ведаем... Я табе, як нявесьце кажу, значыцца як нявесьце... Пятрусь Сымонавіч заробак мне дасьць, я ў гэтым пэўны.

— Дурненькі ты, які ён заробак дасьць, дзе ён знойдзе для цябе яго?

— Ведаю, бо зарабляю,—адказвае пагардліва Косьцік:— можна сказаць з гэтага поваду і перакінуў чарку, што цэглу прадалі зручна.

Волька зразумела. Яна парыўчата ўсхапілася з месца, адпіхнуўшы Косьціка. Дарагі падарунак скаціўся пад ногі.

— Зручна цэглу прадалі?—ледзь чутна перапытвае яна.

Але Косьцік не адказаў. Ён згроб мокрыя кудлы з вачэй і адкінуў іх назад. Ён зразумеў, што завельмі пасьпяшаўся і калыхнулася падазронасьць наконт Вольчынай шчырасьці.

— Ты спужалася?..

Страшна зрабілася ад слоў гэтых Вольцы, а плечы калоцяцца ў нязьмерным дзявочым адчаі.

— Зладзеі! Зладзеі!

Ён схапіў яе за руку і моцна трымае. Вочы бліскаюць зьвярынай рашучасьцю.

— Ціха ты! Нас пачуюць...

Але Волька вырвалася і зьнікла ў змроку.

⁂

На комбінаце было неспакойна.

Кожны дзень кантора напаўнялася рабочымі, і дырэктар, бліскаючы акулярамі, у мільённы раз адказваў адно і тое ж:

— Нічога ня ведаю, таварышы, нічога ня ведаю.

Гэта справы адміністрацыйныя, чыста адміністрацыйныя.

Назарчук кіпяціўся:

— Але работа без Цераховіча гіне, таварыш Аксючыц, гэта-ж трэба ўлічваць! Забралі хлопца няма ведама куды, быццам ён і сапраўды злодзей.

— Суботнік было зусім абмежавалі,—дадаваў другі рабочы.

Газэта вунь бадай з тыдні тры ня выходзіла без яго,—устаўляў трэці.

Рабочы колектыў быў узбураны дашчэнту.

Дырэктар страчваў раўнавагу.

Кожны дзень забягаў у райком, дакладваў аб становішчы на комбінаце, турбаваўся, ламіў запалкі, паціраў далоньню лоб.

Справа-ж ускладнілася.

Два ці тры сэзоньнікі паказалі, што бачылі Цераховіча тэй ноччу на падводзе, нават падыходзілі да яго прыкурваць, і ён, нібы хаваючыся ад іх, увесь час хутаўся ў сьвітку. Але, паколькі было дужа цёмна—набліжалася навальніца,—яны ня ўпэўнены, што гэта быў менавіта Цераховіч.

Гэтыя сэзоньнікі потым наведалі Цэйку, мелі з ім кароценькую размову і выйшлі ад яго з загадкавымі ўсьмешкамі.

Мятлоў дапытваў Віталя, нават спрабаваў яму пагражаць, але ён упарта не хацеў прызнацца ў тым, як папаў у будку вартаўніка.

— Запытайся ў таварыша Васілішкі. Мне апрыкрала гуляць у дзіцячыя гульні. Я партыец, і ты мне павінен верыць.

Васілішка прынцыпова маўчала, а Цэйка кожны дзень раз-ураз заходзіў да Мятлова і патрабаваў перадачы справы ў прокуратуру.

— Я не магу паверыць,—казаў Мятлоў:—Цераховіч гэтакі шчыры работнік і хлопец, што я цалкам веру яму. Праўда, ён гарачы, малады, але быў на франтох, бачыў жыцьцё... Тутака простае непаразуменьне!

Цэйка атрасаў попел з цыгаркі, паціскаў шматзначна плячыма і пякуча зазначваў:

— Іншы раз бывае, што бліскучая цацка з простае бляхі, таварыш Мятлоў.

— Не,—горача адказваў Мятлоў:—гэтага не здараецца. Я ведаю тых людзей, з кім працую. А на комбінаце рабочыя патрабавалі звароту Цераховіча. Яны былі ўпэўнены ў сваім таварышы.

Зьвяно шостае

Волька падышла да стала. Вусны яе дрыжэлі і ліхаманкава гарэлі вочы.

— Што вам патрэбна?

Волька захвалявалася, і бледнасьць расплылася па твары, а кужаль валосьсяў выбіўся з-пад хусткі.

— Хто гэта будзе Мятлоў? Мне сказалі, што трэба з ім параіцца па маёй справе...

Мятлоў адсунуў газэту, адхінуўся на сьпінку крэсла і адказаў:

— Гэта я, можаце казаць.

— Я, бачыце, па справе Цераховіча,—нясьмела сказала яна.

Мятлоў угледзіўся ў яе.

— Ну, кажэце...

Раптам адчыніліся дзьверы і з нейкай паперкай у руках увайшоў Віталь.

Яны—Волька і Віталь—застылі, бы статуі, утаропіўшы позіркі адзін у другога.

Гэта прасачыў Мятлоў і ўбачыў адразу, што нечаканы прыход гэтае дзяўчыны мае быць цікавым.

Волька апусьціла долу галаву, уздрыганулі ад няголаснага плачу плечы, і рукі бязьдзейна зьвісьлі ўдоўж постаці.

— Волька, што з табой?

— Яна апусьцілася на зэдлік, і старожкую атмосфэру чаканьня прарэзалі, бы стрэлы, звычайныя і жахлівыя па сваёй простасьці словы:

— Косьцік ведае, хто злодзей... Цэглу дапамог скрасьці Цэйка...

Мятлоў усхапіўся.

...Потым шалелі тэлефонныя правады і лопаліся словы, і хваляваліся людзі.

А праз некалькі хвілін пакой Мятлова напоўніўся людзьмі.

* * *

Сьмяецца сонца.
Сьмяюцца людзі.
Сур'ёзную працу расквечваюць усьмешкай.
І ў гэтым ёсьць веліч, веліч бадзёрасьці.
А з усьмешкай—
Рубікон—
крокам адзіным!

І дзіўнае заўтра зьліваецца з пульсам змаганьняў сягоньня. Праз гмахі будаваньня сёняшніх будняў прыдуць людзі, напаткаюць відавочнасьць новых вякоў, успомняць і ўславяць барацьбітоў за гэтыя вякі. Уславяць ня былінамі, не надцінамі заімшэлых лернікаў і жабракоў, а творчай песьняй радыё-антэн.

Далёкі трубадур агнявое эры!

Я бачу цябе ў мільённагалосым гудзе гудкоў. Я бачу цябе ў трактарнай калёне, у новым сонцы над маладымі палямі.

Ёсьць людзі, пра якіх не гавораць, пра якіх ня пішуць, якіх нават ня ведаюць. Праходзяць жыцьцё яны цяністымі прысадамі, або тхланьню цьвілага балацьвяньня.

Але ёсьць людзі іншыя.
Іх праца—
гмахі будаўніцтва—рэконструкцыя.
Юным—сонца!
Бадзёрым—творчы пэнт!

...У той дзень разоры зялёных палёў гаманілі іначай. І алешнік над соннай ракой шапацеў нячуванае.

Па Цэрахоўскіх палетках папоўз трактар. Узрываючы камлыгі, упартым поступам рухаўся ён у напрамку да леса, а сяляне дзівіліся на дзёрзкасьць колгасаўцаў:

— Вось да чаго даходзяць!

А стары Антось нахіліўся над баразной, каравай рукой пагладзіў зямлю і адчуў яе пухкую мяккасьць.

— Добра бярэ, ліха яму! І праўду хлопцы казалі,— задаволена і радасна сказаў ён.

А трактар поўз, напаўняючы ўпартым строкатам далячынь і, пад гэтую песьню перайначваў камлыгі сялянскіх сэрцаў.

* * *

Ідзе вечар. Упівацца ім можна да рэшты, да хмелю ў мазгох. А ён застанецца гэткім-жа пахкім, гэткім-жа шаўковым у звоне пазадзёньня. Такімі вечарамі дрэвы ствараюць зман. Здаецца што яны маўчаць, набочыўшы зяленіва папах. Але гэта толькі здаецца. Дрэвы, штохвіля, ткуць крозы, ткуць агнявыя думы пра жыцьцё і каханьне.

Васілішка ідзе ўдоўж прысад, і болькасьць апаноўвае ёю.

Здавалася—песьня каханьня гучыць, пералівы родзяцца новыя, усё з большымі, харашэйшымі адценьнямі. А каханьне рвецца: надышоў канчатак песьні на апошняй прыпеўцы.

Віталь тады сказаў:

— Ты разумны чалавек, і мне няма чаго страчваць красамоўства. У мяне ёсць праца, яна кліча мяне. Я абавязан ісьці на комбінат.

Яна спрабавала супярэчыць, абражацца.

— І так мы нарабілі глупстваў, за якія мне сорамна перад таварышамі. Але дзяцінства павінна быць скончана.

Васілішка пушчала апошняга голуба аргумэнтацыі:

— Значыцца, ты мяне ня любіш, цураешся мяне?

— Зусім не,—спакойна адказваў ён:—мне сорамна за сябе, за тое, што я радасьць працы хацеў падмяніць каханьнем і ў выніку гэтага апынуўся ў дзівацкім становішчы. Мяне гатовы былі лічыць злодзеем.

І потым, крыху падумаўшы, дадаў:

— Да пабачэньня!..

Яе гэта абразіла, і яна кінула:

— Бывайце!

Яна хацела сказаць, што пра іхнія адносіны нельга ведаць людзям, бо тады інымі вачыма будуць на яе глядзець, і які-небудзь агідлівы Цэйка з большай рацыяй настойліва будзе чапляцца да яе.

Але гэтага яна не сказала.

* * *

Галасіла Сьцяпаніха.

Галасіла так, як галосяць на хаўтурах, у часе апошніх жыцьцёвых песьняў.

— А родненькія-ж мае, а людзюхны! Што-ж гэта парабілася, што-ж здалася!

Старыя кабеціны стаялі, ківаючы бязудзельна галовамі.

— Мужыка забралі, сына забралі, мяне, гарапашную, аднэй пакінулі! Божа-ж мой, божа!

Кабеціны слухалі моўчкі літаваньні Сьцяпаніхі, каб потым разьнесьці па сялу больш устойлівыя, больш пэўныя і цікаўныя навіны.

Непакойна было і ў хаце Тамаша.

Сам гаспадар сядзеў на лаве, зьвесіўшы голаў і глыбокадумна гаворачы:

— І хто-б гэта думаў, што разумны чалавек зладзействам займацца будзе? Чаго добрага і мяне нахлапучуць...

Жонка дзівілася:

— Чаго гэта цябе разьядае гэтак?

Тамаш круціў галавой:

— Гэта-ж я хаваў пакуначкі ў сьвірану нейкія. Сам Пятрусь Сымонавіч прасіў.

Жонка пачынала непакоіцца.

— А што ў іх было, у гэтых пакунках?—дамагалася яна.

— Ліха іх ведае!

І цяпер з чатыры ў саломе ляжыць...

Здаецца, каб грамыхнуў пярун над самой хатай, то і тады-б ня спужалася гэтага Тамашыха.

— Што гэта ты па сьвету мяне хочаш пусьціць на старасьці? Дачка ў камуню зьбегла—сораму колькі, а бацька яе затойвае пакуначкі нейкія!

Яна грукнула чапялой.

— Зараз-жа ў сельсавет аднясі і выкладзі ўсё, як сталася! Чуеш?

— Яно мо' так і лепш будзе, ліха яго бяры!

З гэтай хвіліны Тамаш зрабіўся мацнейшым ворагам свайму куму, свайму спрадвечнаму сябру.

* * *

Тымі днямі нэрвовым жыцьцём жыло мястэчка.

Гэта-ж жарты! Стары, набожны Нохім, што мудрэй нават за кішанёўскага цадзіка, зрабіўся па раньні контрабандысгым. Мала таго—контррэволюцыянэрам.

Крамніца Міндла ад аднаго гэтага слова шчыльней захіляла каўнерык сваёй жакеткі, нібы хаваючы шыю ад сібернага холаду.

У райвыканкоме пішмашыністка Лідачка гаварыла рахункаводу Прышчынку:

— Мы запрашалі Цэйку на журфікс да Натачкі Казьлінец, а тутака атрымалася... чорт ведае што!

Рахункавод, злосны ад таго, што яго не запрасілі на вечарынку, і цяпер гэта высьветлілася, ухмыляўся і гаварыў:

— Цяпер ён на журфіксы ў турме першую скрыпку грае.

* * *

Мятлоў кожны дзень хадзіў на комбінат, праводзіў сходы і гутаркі. Рабочыя гарэлі рашучым патрабаваньнем сувора асудзіць чыннасьць кампаніі Цэйкі.

Кожны сход сьведчыў аб гэтым.

Мільённым валам сьвірчэла сьвядомасьць рабочых і гаварыла аб тым, што трэба быць асьцярожным, што трэба стаяць напагатове, вартуючы аванпосты будаваньня.

Навакол камбінату „Чырвоная Зорка“—вёскі разьлягліся, а ў іх ідзе зьвярыная барацьба заможнікаў супроць беднаты. Бедната мацнее, растуць калгасы.

* * *

Пяе расплаўленае зялеза, точаць, сьвідруюць, працінаюць зыркія агнявыя істужкі цяжкое смаляное паветра.

Гойсаюць істужкі россыпам успыхнуўшых караляў магнія.

Гэтак твораць Заўтрае, точаць, сьвідруюць, працінаюць магутным пэнтам суладжанасьці творцы сучаснасьці дымнае, тваньлівае жыцьцё.

Гэта—протокол рэконструкцыі.

У гэтым ёсьць моц нязьмерная, неперадужная веліч.

Кіпіць комбінат „Чырвоная Зорка“.

Сягоньня—суботнік.

Сягоньня—ставяць транспарцёр.

Кожны рабочы адчувае адказнасьць моманту.

Б‘юцца крылы плякатаў, літары рэжуць вочы, працінаюць мозак.

— Даёш транспарцёр!

— Узмацнім тэмп пабудовы комбінату!

— Усе на соцыялістычнае спаборніцтва!

У шэрагах рабочых—усе. Акрамя маладушных, акрамя старых душой. І сьвецяцца асмужаныя твары, і адчувае Віталь Цераховіч, як усе, перамогу будаваньня, жыцьця, песьні.

— Даёш транспарцёр!

Кастрычнік—сьнежань
г. Бабруйск.

Н. Беліна-Падгаецкі

Забастоўка

Аповесьць

(канец)

XV

— Альфонс, дабрыдзень! Як маешся?

— Ды нельга сказаць, каб вельмі добра, Жак. Дома няма ні хлеба ні мяса, а гаспадар пагражае выселіць з кватэры. А да ўсяго гэтага маленькі Франсуа захварэў ад голаду. Доктар кажа, што патрэбна добрае харчаваньне—малако, яйкі, сьвежае масла... А дзе возьмеш ты ўсё гэта, калі забастоўка цягнецца ўжо 3 тыдні, і калі мы ніадкуль не атрымліваем дапамогі!

— Так, дрэнныя справы...—задумёна працягнуў першы. І нерашуча, нібы саромячыся сваіх слоў, ён дадаў:

— А я, ведаеш, Альфонс, ужо тыдзень як кінуў баставаць. Вярнуўся на пабудову і працую.

— Дрэнна ты зрабіў, Жак,—заўважыў другі.—Гэта-ж называецца здрадніцтвам. Вось таму гаспадары і не саступаюць нам, што няма сярод нас—рабочых еднасьці.

— Усё гэта праўда, што ты кажаш, апраўдваўся Жак.—Але-ж што скажаш рабіць? У мяне вялікая сям'я, а дапамогі, сам ведаеш, ніякай амаль ня было. Ну, цярпеў, цярпеў ды ня вытрымаў. Жонка плача, дзеці хлеба просяць... Хіба лёгка гэта? Усім есьці хочацца!

— Так, гэта праўда. Але усё-ж такі нядобра!

— Сам ведаю, што нядобра! Пакуль парашыў ісьці на працу, змучыўся проста. Тры разы вяртаўся назад, таму што сорамна было. Але нарэшце наважыўся і пашоў працаваць.

Нейкі час яны маўчалі. Ціха ідучы ўздоўж берагу мора, кожны думаў сваю цяжкую рабочую думу.

— Хіба пайсьці і мне працаваць?—мільгнула ў зморанай галаве Альфонса.—Тады і хлеб і мяса будзе, і гаспадар кватэры пакіне рабіць скандалы. Тады і маленькаму Франсуа можна будзе купіць літар малака і крыху масла!

Але ён рашуча адганяў ад сябе гэтыя маладушныя думкі.

— Не, нізавошта!—стараўся ён пераканаць самога сябе.—Альфонс ніколі ня будзе здраднікам! Цярпелі 3 тыдні—трэба дацярпець да канца!...

— Да якога канца?—працавала далей думка.—У гаспадароў шмат грошай-—яны вытрымаюць. А за гэты час мой маленькі Франсуа сканае ад голаду...

— Я не адзін, які пакінуў баставаць і вярнуўся на пабудову,—казаў між тым Жак.—У нас ужо шмат хто працуе. І ўсіх майстра ахвотна прымае назад.

— А як жа-ж яму вас ня прымаць назад, —горка ўсьміхнуўся Альфонс.—Вы-ж сваім маладушшам зрываеце забастоўку. Гэта ім на руку!

Жак у дадзеным выпадку правільна асьвятляў сапраўднае становішча. Хваля натхненьня ў забастоўшчыкаў пачала прыметна ападаць. Чорная бяда пастукалася ў дзьверы іхніх хат і ўладна ўвайшла туды.

Усё больш і больш радзелі некалі жалезныя шэрагі забастоўшчыкаў... Адзін за адным гублялі яны волю да барацьбы і, махнуўшы на ўсё рукою, ішлі назад на пабудову. Сьлёзы жонак, плач і крыкі галодных дзяцей падганялі мужоў і бацькоў.

— Ведаеш што, Альфонс, сказаў на адвітаньне Жак свайму сябру:— прыходзь і ты заўтра на пабудову. Будзем, як і раней, разам працаваць.

— Нізашта!—ускрыкнуў Альфонс і, хутка паціс126нуўшы руку свайму сябру, нібыта баючыся ня вытрымаць спакусы і здацца, ён хутка пайшоў у процілеглы бок.

— Эй, Альфонс, прыходзь,—закрычаў яму ўсьлед Жак.—Яны занадта моцныя! Мы ўсё роўна нічога не даб‘емся.

— Нізашта!

Амаль бягом спускаецца Альфонс з крутой гары. Вось ужо замільгалі вузенькія завулкі старого гораду. А вось і дом, дзе здымае кватэру ніццкі будаўнічы.

Франсуа ляжыць у ложку. Яго звычайна бледы твар гарыць. У яго гарачка. Ён трызьніць.

— Хлеба, хлеба!—капрысна крычыць ён.—Мама, дай мне хлеба з маслам. Мне есьці хочацца!

— Што з ім такое? Ня ўжо горш?—заклапочана пытаецца Альфонс.

— Як бачыш,—сумна кажа жонка.—Я хадзіла прадаць нашу старую коўдру, але ніхто не бярэ. У мяне няма ні сантыму, і я не магла купіць яму сёньня нават маленькую булачку. Ты дастаў што-небудзь?

— Я нічога не дастаў,—хмурна адказаў Альфонс і глыбока задумаўся.

Жонка жаласна плача. І жаласна енчыць ў сваім ложку маленькі Франсуа.

Усю ноч праседзіў Альфонс у галавах свайго хворага дзіцяці. А раніцою ён вышаў на працу.

⁂

Моцна біла забастоўка па кішэні і будаўнічыя арганізацыі. Кліенты—галоўным чынам багатыя амэрыканцы і ангельцы—былі нездаволены. Пабудова готэляў і вілл вельмі зацягнулася. Дагавары, дзякуючы гэтаму, не маглі выконвацца ў тёрмін, і шмат якія гаспадары пагражалі ім прад'явіць вызыск аб стратах.

— Якая нам справа, што ў вас забастоўка,—гаварылі яны.—Дагаварвайцеся самі з сваімі рабочымі. Мы зрабілі вам заказ і хочам мець гатовыя віллы і готэлі к тэрміну, які паказаны ў дагаварох!

Усё гэта пагражала няпрыемнасьцямі. Усё гэта магло моцна адбіцца і на заказах наступнага году.

Адбілася ў пэўнай меры забастоўка і на ходзе зімовага курортнага сэзону. Праўда, турысты некалькі супакоіліся і па меншай меры пакінулі кожныя 5 хвілін складаць свае чамаданы. Але затое новых прыбывала на Рыўеру значна менш, чым звычайна.

— Не, мы ўжо лепш паедзем сёлета куды-небудзь у другое меспа!—гаварылі багатыя людзі ў Лёндане, у Бэрліне, у Парыжы і ў Рыме.—На Рыўеры забастоўка, і там можна чакаць розных няпрыемнасьцяй.

І гэта ня гледзячы на вабячыя рэклямы, на пышныя сьвяткаваньні, балі і карнавалы.

Усё гэта прымушала моцна задумывацца ніццкіх прадпрыемцаў, усё гэта прымушала іх прыкласьці ўсе сілы, каб хутчэй ліквідаваць гэтую дасадную забастоўку.

— Мая думка, што трэба яшчэ пачакаць з уступкамі забастоўшчыкам,—гаварыў на чарговым паседжаньні праўленьня буйны прадпрыемца Дзюдон,—бо нікому-ж не сэкрэт, што яны выдыхаюцца, што хутка забастоўка памрэ сваёй натуральнай сьмерцю. А нам як раз гэтага толькі і трэба!

— Вядома, гэта правільна! загаварылі іншыя прысутныя.—Ніякіх уступак, ніякіх надбавак!

— Пан старшыня,—зьвярнуўся Дзюваль да Мацьціо.—Як прадстаўнік рэформісцкага саюзу будаўнікоў, я не магу згадзіцца з такой пастаноўкай пытаньня. Я прашу слова.

— Слова прадастаўляецца пану Дзювалю,—сказаў Мацьціо, які быў старшынёю на сходзе праўленьня.

— Панове, у нас агульны вораг. І гэты вораг—комунізм!—пачаў сваю прамову Дзюваль.

— Правільна, вось гэта правільна! зашумелі прадпрыемцы.—Малайчына Дзюваль!

— Але ці змагаемся мы даволі энэргічна з гэтым нашым агульным ворагам? Ці маем мы—цьвярозыя сындыкалісцкія працаўнікі - дастатковае падтрыманьне з боку прадпрыемцаў у гэтай важнейшай справе? На жаль, думкі, выказаныя тут паважаным панам Дзюдонам, не даюць мне ў гэтым поўнай упэўненасьці!

Дзюваль адпіў глынок віна са шклянкі і абвёў зрокам прысутных. Ён быў вельмі задаволены сваім выступленьнем. Пачатак прамовы быў зусім вытрыманы, ён здаваўся яму нікольki ня горшым за выступленьні вядомых палітычных ораторaў з трыбуны парыскай палаты дэпутатаў.

— Гібею тут у Ніццы,—мільганула ў яго галаве.—А чым я горшы за іншых, якія пакінулі працу на мясцох і робяць цяпер вялікую палітыку ў парляманце? І ня дурны я, гавару ня дрэнна!.. Ну нічога, настане і мая чарга, выб'юся і я на дарогу!

— Да чаго ён хіліць, гэты хітры сындыкалісты?—упаўголаса спытаўся Дзюдон у Мацьціо.—Чаго яму яшчэ ад нас трэба?

— А вось убачым,—адказаў яму на пытаньне Мацьціо.—Дзюваль ва ўсякім выпадку вельмі талковы хлапец.

— Як жа складаецца цяпер абстаноўка, працягваў мнагазначна, як яму здавалася, памаўчаўшы, Дзюваль.—Рабочыя змучыліся ад галаду і амаль расчараваліся ў забастоўцы. А за забастоўку хто-ж агітаваў? Унітарная конфэдэрацыя працы, комуністыя. Гэта-ж яны казалі, рабочым, што прадпрыемцы не дадуць дабрахвотна надбаўкі, што трэба змагацца за гэтую надбаўку рэволюцыйнымі мэтодамі. Я-ж на мытынгах заўсёды гаварыў, што мы можам дагаварыцца з прадпрыемцамі, што і без забастоўкі такой-сякой надбаўкі дабіцца можна. Цяпер вы гэтай надбаўкі даваць ня хочаце. А гэта толькі замацуе ўплыў унітарцаў на забастоўшчыкаў. Гэта моцна ўдарыць па нашым рэформісцкім уплыве ў іх асяродзьдзі. Я ня думаю, каб у гэтым быў ваш правідлова зразумелы інтэрэс, панове прадпрыемцы!

— Але вы самі сабе супярэчыце, пан Дзюваль,—закрычаў з свайго месца Дзюдон. Вы нам прапануеце даць надбаўку рабочым, гэта значыць прызнаць, што яны вышлі пераможцамі з забастоўкі. Хіба гэта ня будзе яшчэ больш на руку комуністым? Па вашаму выходзіць, што мы павінны ім даць надааўку ў 5 франкаў!

— Ну, навошта адразу ў 5 франкаў,—тонка ўсьміхнуўся Дзюваль.—І хто гаворыць, што трэба прызнаваць рабочых пераможцамі? Я зусім ня так стаўлю пытаньне, пан Дзюдон. Вы-ж самі яшчэ да забастоўкі былі згодны надбавіць ім па франку ў дзень. Гэтая ваша згода і была тады маёй галоўнай аргумэнтацыяй супроць абвяшчэньня забастоўкі.

— Тое было тады, а гэта цяпер,—прабурчэў сабе ў вусы Дзюдон.—Трэба было згаджацца і не баставаць. А цяпер мы і без надбаўкі абыйсьціся зможам!

— Дайце рабочым па франку надбаўкі,—працягваў між тым Дзюваль,—і я ручаюся вам, што ня толькі забастоўка будзе спынена ў бліжэйшыя дні, але і, што бадай самае галоўнае, мы нанясем сур'ёзны ўдар нашаму агульнаму ворагу Локесу.

— Я падтрымліваю прапанову пана Дзюваля,—заявіў Мацьціо.—Вядома, адзін франк надбаўкі—гэта вельмі многа. Можна абмяжавацца і паўфранкам. Але даць што-небудзь усё-ж такі неабходна.

— Я згодны і на паўфранка,—адказаў Дзюваль.—Справа, нарэшце, ня ў суме, а ў прынцыпе.

— Але толькі дазвольце, пан Дзюваль, усьміхнуўся Мацьціо.—Справа не такая простая, як вам гэта здаецца. Папершае, рабочыя павінны перш за ўсё спыніць забастоўку і прыступіць да работы. Надбаўка гэтая павінна насіць характар нашага дабрахвотнага жаданьня, а ня так, што нібыта мы прымушаны даць яе. На гэта мы ніколі ня пойдзем! Праўда, панове?

— Правільна, зусім правільна!

— Мы можам, нарэшце, і пачакаць!

— Ніякіх уступак забастоўцы, ніякік паслабленьняў!—чулася з розных бакоў.

— Гэта, папершае,—працягваў Мацьціо,—падругое, далёка ня ўсіх забастоўшчыкаў мы прымем назад на работу. Баламутчыкаў і комуністых нам ня трэба. Назад прымаць будзем у індывідуальным парадку.

— Цяжкавата будзе правесьці на сходзе такую пастанову,—паскрабаў за вухам Дзюваль.—Ды і Локес выкарыстае гэта ў мэтах сваёй комуністычнай прапаганды!

— Што-ж рабіць? паціснуў плячыма Мацьціо.—Ад вас будзе залежаць разьбіць яго довады, давесьці масам нашую правату ў гэтым пытаньні. Так ці іначай, але ў гэтым пункце мы не саступім.

— Бунтаўшчыкоў нам ня трэба на пабудовах!—закрычаў Дзюдон.

— Хай ім працу даюць комуністыя!

— Хай едуць у Маскву, у свой бальшавіцкі рай!

— Нам патрэбна гарантыя спакойнай працы!—падтрымала Дзюдона рэшта падпрыемцаў.

— І, нарэшце, трэці пункт нашай умовы,—працягваў Мацьціо,—заключаецца ў тым, каб работа на пабудовах праводзілася не 11, а 12 гадзін у суткі. Нам трэба нагнаць страчаны час. Праўда, гэтую меру мы прапануем увесьці ня зараз, а так праз месяц ці паўтара. Але я хачу паставіць гэтае пытаньне перад панам Дзювалем, іменна сёньня, каб потым ня было ніякіх на гэты конт непаразуменьняў.

— Дзювалю будзе не асабліва цяжка прымусіць рабочых згадзіцца на гэты пункт умовы,—сказаў нехта з прысутных,—бо лішняя гадзіна работы—гэта лішняя пара франкаў у кішэні. Рабочыя будуць гэтаму толькі рады.

Так і парашылі. І пан Дзюваль безадкладна адправіўся на ніццкую біржу працы праводзіць у жыцьцё дырэктывы сваіх гаспадароў.

XVI

І зноў сабраліся забастоўшчыкі-будаўнікі на мітынг у ніццкую біржу працы. Але як не падобны быў гэты іх сход на той, які з месяц таму назад адбываўся тут жа, у гэтым жа доме, у гэтай жа залі. Тады бурлівая рабочая аўдыторыя гарэла прагай барацьбы, верыла ў свае сілы, верыла ў сваю перамогу. Тады ня было хмурых твараў, ня было сумненьняў.

А цяпер? Хмурныя, худыя ад недаяданьня, страціўшыя ўсякую веру ў магчымасьць перамогі, са спушчанымі галовамі прыходзілі будаўнікі ў залю пасяджэньняў і моўчкі займалі свае месцы.

Ды й ня так ужо многа сабралося іх тут у гэты вечар. Шмат якія, ня вытрымаўшы цяжкасьці барацьбы, здалі свае позыцыі і пайшлі, не дачакаўшыся канца забастоўкі, працаваць. Гэтыя сёньня ня прыйшлі на мітынг. Ім няёмка было паказвацца на вочы таварышам, перад якімі яны адчувалі сваю віну. Ды й навошта ім было ісьці сюды? Ваціраваць канец забастоўкі яны не адчувалі сябе ў праве па тэй простай прычыне, што ўжо даўно спынілі яе. Знача, на мітынгу забастоўшчыкаў ім ня было чаго рабіць, яны былі тут цяпер чужымі людзьмі.

Другія, ня зьвязаныя з сям'ёй, пакінулі Ніццу і разьехаліся ў пошуках лепшае працы па другіх гарадох. Многія з іх, найбольш актыўныя, найбольш стойкія, былі арыштаваны паліцыяй і сядзелі ў турме ў чаканьні суда.

А тыя, што прыйшлі, у большасьці былі таксама другія людзі. Энтузіязм барацьбы прапаў, страчана была вера ў свае сілы. І кожны хацеў толькі аднаго: пакінуць галадаваць, накарміць сям'ю, пачаць хоць якую-небудзь работу, спыніць забастоўку.

Праўда, была і тут невялікая кучка ўпартых, якія настойвалі на працягваньні забастоўкі. Але колькі іх было? Кропля ў моры змардаваных і страціўшых веру ў сябе людзей!

—Чаго яны так цягнуць з пачаткам мітынгу?—сумна спытаўся нейкі сівы цясьляр другога.—Ваціравалі-б хутчэй канец забастоўкі і адпусьцілі-б па хатах! Тут і гаварыць няма чаго доўга.

— Як ня сорамна табе, Альфрэд, так казаць!—з дакорам заўважыў яму малады будаўнічы.

— Канчаць забастоўку? Цяпер, калі яшчэ тыдзень пратрымацца, і мы маглі-б перамагчы гаспадароў.

. Табе, як відаць, галадаваць яшчэ не надакучыла?—з горкай усьмешкай спытаўся стары Альфрэд маладога рабочага. І, не чакаючы адказу на сваё пытаньне, ён зморанай хадой адышоў ад яго ўбок.

— Кажуць гаспадары згодны даць маленькую надбаўку,—гаварылі ў другой групе,—але вось з прыёмам усіх назад на працу справа куды горш Прыймаць жа будуць ня ўсіх, а толькі ў індывідуальным парадку.

— Таварышы, не рабіце глупства,—угаварвалі комуністыя будаўнікоў. Хіба мы можам згадзіцца на маленькае падвышэньне зарплаты? Хіба мы можам згадзіцца, каб нашы найбольш актыўныя таварышы былі пазбаўлены магчымасьці працаваць разам з намі? Трэба ў што-б та ні стала працягваць забастоўку. Гаспадары ідуць на маленькія ўступкі, гэта знача, што яны не такія ўжо моцныя, як нам гэта здаецца. Сьмешна цяпер спыняць барацьбу, сьмешна спыняцца на паўдарозе!

Але гэтая гарачая агітацыя сёньня не даходзіла да сьвядомасьці будаўнікоў. Яны моўчкі слухалі таварышоў, якія ўгаварвалі іх і ўвесь час пазіралі на трыбуну, чакаючы пачатку мітынгу. Яны былі ўжо загадзя пераможаны, яны былі ўжо цяпер гатовы зараз жа воціраваць канец забастоўкі.

Да гэтага прымушаў іх голад і бядота. Без энтузіязму, хмурныя і прыдушаныя, слухалі будаўнікі прамову сэкратара рэформісцкага саюзу поўдня Францыі пана Дзюваля. Ды і прамова сама, як ні старэнна рыхтаваўся да яе Дзюваль, выйшла бледай і хлусьлівай.

— Наш сындыкат з жывейшай цікавасьцю сачыў за вашай гэраічнай барацьбой, хаця мы з самага пачатку былі нязгодны з вашай тактыкай,—гаварыў пан Дзюваль.

— Брэшаш, сабака!—закрычаў нехта.—Калі-б ня ваша здрадніцтва, калі-б вы не адмаўлялі нам у матар'яльнай дапамозе, мы-б цяпер інакш бы гаварылі.

— Прыхвасьцень буржуазіі!

— Наёмнік капіталу!

— Колькі заплаціў табе Мацьціо за тваё здрадніцтва?!

Але гэтыя адзінокія абураныя галасы комуністых не знайшлі сабе гарачага водгуку ў залі. Праўда, большасьць будаўнікоў была зусім згодна з ацэнкай, якую далі комуністыя паводзінам Дзюваля. Але яны маўчалі, прыціснутыя неабходнасьцю. І кожны думаў пра сябе: хутчэй бы пачаць працаваць, хутчэй бы воціраваць канец забастоўкі.

— Мне вельмі цяжка чуць гэтыя абвінавачваньні, якіх я зусім не заслужыў,—працягваў Дзюваль.—Я ведаю, ад каго яны выходзяць, а таму лічу ніжэй свайго гонару на іх што-небудзь адказваць. Маўчаньне рабочай аўдыторыі служыць мне яскравым доказам таго, што таварышы ня вераць наглым інсынуацыям комуністых. І гэтага для мяне зусім даволі.

— Але вернемся да таго пытаньня, для якога мы сабраліся тут сёньня,—казаў ён далей, крыху памаўчаўшы. Ці можам мы працягваць гэтую гэроічную забастоўку і ці неабходна яе працягваць? Змораныя твары таварышоў яскрава гавораць мне, што працягваць яе было-б злачынствам. Тым больш, што ў пэўнай меры мы дабіліся свайго, гаспадары ідуць на некаторыя ўступкі.

— А на якія ўступкі ідуць прадпрыемцы? што яны нам прапануюць?—хмурна спытаўся нехта з задніх радоў.

— Паўфранка надбаўкі ўдзень... індывідуальны прыем на работу... пазьней 12-гадзінны рабочы дзень. Але перш за усё ўрачыстае абвяшчэньне канца забастоўкі і паслухмяны зварот на работу на ранейшых умовах.

Як удары молата падалі на галовы прысутных гэтыя бязьлітасныя пункты патрабаваньняў гаспадароў. Пра іх, праўда, многія чулі і раней, але неяк ня верылі гэтым чуткам ці, вярней, не хацелі верыць.

— Дык, знача, гэта праўда? Надбаўка толькі на паўфранка!—закрычаў з свайго месца сівы цясьляр Альфрэд і ярасна сьціснуў кулакі.—Ды што я буду рабіць з вашым паўфранкам, маючы пяць чалавек дзяцей і хворую жонку?

— Усе таварышы павінны быць прыняты назад на работу!—крычалі другія.—Пункт аб індывідуальным прыёме павінен быць зьменены.

— Гэта зьдзек над рабочымі! Як сьмееў ты, сакратар прафсаюзу зьявіцца да нас з такімі прапановамі?!

Прыціхшыя было будаўнікі ізноў узбунтаваліся. Здавалася, што яны ізноў загарэліся энтузіязмам барацьбы і зноў гатовы, ня глядзячы на голад, працягваць упартую клясавую барацьбу з прадпрыемцамі.

Ніколі яшчэ так добра, так моцна не гаварыў т. Локес. Яскрава намаляваў ён увесь гэроізм барацьбы будаўнікоў Ніццы за лёпшую будучыню, усю неабходнаeьць гэтай барацьбы, усю яе рэвалюцыйную законамернасьць. Бязьлітасна раскрыў ён усю прадажнасьць соцыял-рэформісцкіх правадыроў і, у прыватнасьці Дзюваля, раскрыў усе яго закулісныя перамовы з прадпрыемцамі, усю гэтую сыстэму прадажнасьці і подласьці, у якой барахтаецца французскі рэформізм.

Ён заклікаў працягваць барацьбу. Горача, палка заклікаў.

А ў гэты час сівы цясьляр Альфрэд думаў:

— Гаспадар заўтра, напэўна, прагоніць з кватэры, калі я не пачну працаваць. Дзеці плачуць цяпер дома і патрабуюць у сухотнай маткі хлеба. А хлеба няма і ня будзе, калі заўтра я ня здолею сказаць булачніку Марсэлю, што я стаў на работу. І што-ж чакае тады нас усіх, мяне самога, сухотную Жэрмэн, маленькіх дзяцей? Голад, бядота, вуліца!..

Пра гэта-ж думаў і яго сусед Жак, і высокі Андрэ, і Поль, і П'ер. Таму што ў кожнага была свая галодная сям'я, свая Жэрмэн, свае худыя і босыя дзеці.

Энтузіязм, загарэўшыся на момант, згас ізноў. Хмурныя сядзяць будаўнікі, моўчкі слухаюць свайго любімага аратара, але сёньня яны ня могуць, ня маюць сіл паслухацца яго і пайсьці за ім.

Вось чаму, калі старшыня сходу паставіў пытаньне аб спыненьні забастоўкі на галасаваньне, лес рабочых рук, з сьлязьмі на вачох і праклёнамі ў душы, падняўся ўверх.

Потым пачалі моўчкі разыходзіцца. Гаварылі паміж сабой толькі шэптам, як у мяртвецкай, як гавораць у прысутнасьці любага нябожчыка. Хутка паціскалі рукі адзін аднаму і хуткімі крокамі пакідалі біржу працы.

— Дык знача заўтра на працу?

— Так, так... Што-ж рабіць? Так трэба!

Забастоўка была сарвана. У Дзюваля з часам будзе ўласны аўтомобіль, у яго жонкі будзе белае манто ня ў тры, а ў дзесяць тысяч франкаў. За яго заплоцяць рабочыя сваімі плячыма, сваім цяжкім потам, сваімі пакутамі...

⁂

— Знача, Локес, усё скончана?—сумна спытаўся малады будаўнічы сэкратара ўнітарнай конфэдэрацыі працы, калі яны абодвы выйшлі з будынку біржы на вуліцу.—Забастоўка спынена. Нас перамаглі!

— Ты яшчэ малады, Густаў, і нічога не разумееш!—нездаволена адказаў свайму маладому спадарожніку Локес.—Так, нас перамаглі. Але-ж гэтая забастоўка толькі эпізод у бязьлітаснай клясавай барацьбе, якую вядуць цяпер паміж сабой пролетарыят і капітал па ўсіх кутках земнае кулі. Але нарэшце мы пераможам, таму што мы ня можам не перамагчы!

XVII

Нарэшце абвясьцілі і арыштаваным італьянскім рабочым пра іх далейшы лёс. Як і трэба было чакаць, усе яны былі прысуджаны да адміністрацыйнай высылкі за межы Францыі.

— Вам даецца тыдзень для атрыманьня дазволу на ўезд у якуюнебудзь краіну,—зьявіў ім комісар паліцыі.—Пасьля гэтага тэрміну мы вас вышлем ужо адміністрацыйным парадкам на бліжэйшую ад Ніццы мяжу.

Пагроза была рэальнай і не патрабавала доўгіх тлумачэньняў. Трэба было сьпяшацца, каб ня трапіць з рук французскіх жандараў проста ў сьмяротныя абдымкі крывавага фашызму.

Але як ні стараліся таварышы з волі, як не абабівалі яны парогі чужаземных пасольстваў і консульстваў—усё было дарэмна.

Ніводная з суседніх з Францыяй капіталістычных краін не згаджалася даць дазвол на ўезд у свае межы італьянскім рэволюцыянэрам.

— У нас такога тавару і свайго даволі!—адказвалі прасіцелям чужаземныя пасольствы.

— Дрэнныя справы, Эрнасто, гаварыў Локес італьянскаму рабочаму, наведаўшыся яго ў доме папярэдняга зьняволеньня.—Як і трэба было чакаць, нам усюды адмаўляюць.

— Ну што-ж рабіць, таварыш,—уздыхнуў у адказ Эрнасто.—Мы добра ведаем, што вы робіце ўсё магчымае... Супроць сілы не паедзеш.

— Не, мы яшчэ ня страцілі надзеі, супакойваў Локес.—Учора мы зьвярнуліся ў швэйцарскае консульства, з просьбай дазволіць вам уезд у Швэйцарыю. Можа быць там нам нарэшце пашанцуе.

— Ну, а калі і там адмовяць?—спытаўся Локеса Цэзар, які быў на спатканьні.—Што тады рабіць? Няўжо нас усё-ж такі адправяць на італьянскую мяжу. Гэта-ж будзе супярэчыць нават буржуазным законам аб праве жыцьця для палітычных эмігрантаў. Гэта-ж будзе значыць адправіць нас на пэўную сьмерць у фашысцкае пекла.

— Мы, вядома, ніколі не дапусьцім адправіць вас на італьянскую мяжу,—адказаў яму Локес.—Мы тады ўзьнімем супроць барбарскага загаду ўсю прэсу, усю грамадзкую думку Ніццы. І мы, я ўпэўнены, даб'емся нарэшце палепшаньня вашага лёсу.

Але, на жаль, цяжкое прадраканьне Цэзара збылося на ўсе 100 процантаў. Швэйцарскі фэдэрацыйны ўрад, па прыкладу іншых капіталістычных краін, адмовіў у праве ўезду на сваю тэрыторыю.

— Ну што-ж дасталі дазвол?—спытаўся комісар поліцыі арыштаваных італьянцаў.—Глядзіце, спяшайцеся, бо праз пару дзён я ўсёроўна буду прымушаны адправіць вас на бліжэйшую з Ніццаю мяжу.

— Не, мы ніякага дазволу не дасталі,—хмурна адказаў поліцэйскаму Эрнасто.

— Знача тады гэтае пытаньне зусім адпадае,—холадна паціснуў плячыма комісар. Рыхтуйцеся да высылкі.

— А куды вы хочаце нас выслаць?—спытаўся комісара нехта з прысутных,—Вядома-ж не на італьянскую мяжу?...

— А чаму-ж бы і не?—усьміхнуўся поліцыянты.—Іменна на гэтую мяжу, як на бліжэйшую ад Ніццы, я вас і зьбіраюся адправіць. Мне некалі з вамі доўга важджацца.

— Але-ж гэта знача аддаць нас у рукі Мусаліні!—з абурэньнем крыкнуў Ромэо.—А дзе-ж тады ваша хвалёнае права на жыцьцё?

— Ня трэба было вам мяшацца ў палітычнае жыцьцё краіны, якая вас прытуліла,—адказаў комісар.—Сваімі паводзінамі вы самі пазбавілі сябе гэтага права. Дык вінавацьце саміх жа сябе!

Таварышы на волі забілі трывогу. Комуністычная прэса патрабавала перагляду справы італьянскіх забастоўшчыкаў і патрабавала пакінуць іх у межах Францыі. Ва ўсякім выпадку самым рашучым чынам яна патрабавала высылкі іх у якую-небудзь другую дзяржаву, але толькі не на тэрыторыю краіны фашызму, дзе іх чакаў безадкладны арышт, глухія казэматы сыцылійскіх астрогаў, а можа быць і расстрэл.

Лева-радыкальная прэса, якая стаяла ў опозыцыі да ўраду на гэты час, таксама падтрымала комуністых. Стварылася моцная грамадзкая думка, супроць якой ніццкая паліцыя не рызыкавала пайсьці.

І вось, аднэй яснай сакавіковай раніцай Эрнасто, Цэзар, Ромэо і яшчэ некалькі іншых таварышоў, абкружаныя жандарамі, былі пасаджаны ў цягнік, які на ўсіх парах павёз іх далёка ад ласкавага і цёплага Міжземнага мора.

А потым, калі яны прыбылі на нямецкую мяжу, іх цішком уначы перакінулі на другі бок, строга забараніўшы ім вяртацца, калі-б та ні было ў межы французскай рэспублікі.

Раніцою ўжо на нямецкай тэрыторыі іх арыштавалі нямецкія жандары, якія ўначы ізноў перакінулі іх у межы Францыі.

І вось пачалася бязьлітасная гульня. Некалькі разоў іх зусім зморанных і галодных перакідалі з аднаго боку мяжы на другі. Там і тут іх рэгулярна арыштоўвала то французская, то нямецкая паліцыя, трымала да ночы пад арыштам, а потым ізноў адпраўляла назад.

Нарэшце гэтая комэдыя надакучыла і французам. З праклёнамі пасадзілі яны італьянцаў ізноў у цягнік і павезьлі цяпер ужо ў бок гэрцагства Люксэмбурскага.

Тут пашанцавала. Эрнасто з таварышамі перайшлі па ўказаньні французскіх паліцыянтых мяжу Люксэсэмбургу і засталіся там на жыцьцё.

Маленькая краіна, праўда, таксама была не асабліва здаволена прыбыцьцем італьянскіх рабочых у свае межы. Але яна не рызыкавала па гэтым пытаньні спрачацца з сваёй магутнй суседкай і змоўчала.

Загадаўшы італьянцам першы час зьяўляцца кожны тыдзень у паліцыю і ня прымаць ніякога ўдзелу ў палітычным жыцьці краіны, ім выдалі неабходныя для жыцьця ў Люксэмбургу паперы і пакінулі іх больш-менш у супакоі.

— Ну, вось і канец гэтым пакутам,—уздыхнуў поўнымі грудзьмі Цэзар,—а то мне ўжо па горла надакучылі ўсе гэтыя паездкі, арышты і зьдзекі.

— Не табе аднаму яны надакучылі, засьмяяўся Ромэо.—Мы ўсе імі сыты па горла.

— Аднак, таварышы,—умяшаўся ў размову Эрнасто,—а што мы далей будзем рабіць у гэтай краіне? Мне здаецца, што калі ў нас усе докумэнты ў парадку, трэба пачаць шукаць працу.

— Вось гэта праўда, заўважыў Цэзар.—Заўтра-ж ад раньня і прыступаем.

Работу на пабудовах знайшлі даволі хутка. І зноў пабегла аднастайнае рабочае жыцьцё. Такое-ж шэранькае, такое-ж нуднае, як і раней.

* * *

Сымону Пучкову больш пашчасьціла. Якраз у той час, калі яго ўжо зьбіраліся выправіць этапным парадкам на якую-небудзь суседнюю з Францыяй мяжу, ён атрымаў доўгачаканы адказ з Савецкага Саюзу.

Адказ быў больш чым радасны. Пучкоў атрымаў савецкі пашпарт, дазвол на ўезд у СССР і нават дармовы білет на права праезду ў трэцяй клясе ад Марсэля да Наварасійску.

Шчасьцю яго ня было канца. Ён увесь час бегаў па сваёй камэры, вылічваючы дні, гадзіны і хвіліны да адходу ў Савецкі Саюз парахода.

— Расія, новая Расія,—мармытаў ён пра сябе.—Нарэшце я ўбачу цябе пасьля шасьці гадоў ростані! І маці ўбачу, і родных, і знаёмых. А потым на працу прыстроюся, быць можа ізноў, як і раней, матросам. Вось жыцьцё будзе!

Звычайна за дні арышту ён хмурны, нездаволены хадзіў па камэры і рэдка калі адказваў на пытаньні наглядніка.

А цяпер усю гэтую мэлянхолію як рукой зьняло. Вочы блішчэлі нязвычайным бляскам, поступ зрабіўся сьмелым, рашучым.

— Я грамадзянін Савецкага Саюзу!—з гонарам гаварыў ён.— Пляваць хацеў цяпер на ўсю вашу буржуазную Францыю, на вашых Пуанкарэ, Эррыё і Брыянаў. У мяне ёсьць бацькаўшчына, я больш не эмігрант!

За дзён дзесяць да адплыцьця параходу яго выпусьцілі з турмы, ўзяўшы падпіску ў тым, што ён абавязкова пакіне Францыю з гэтым параходам.

— А што-ж, вы думаеце, я буду чакаць другога?—засьмяяўся ён падпісваючы паперу.—Знайшлі дурня. Ды я хоць сёньня на аэрапляне паляцеў-бы дадому, калі-б гэта было магчыма. А то яшчэ падпіску ім нейкую давай. Вось дурні!

— Што вы кажаце?—не зразумеў яго комісар.

— Не разумееш, - разрагатаўся яму ў твар Сымон.—І тлумачыць ня буду, таму што ўсё роўна, брат, не зразумееш. Для гэтага трэба быць рускім ды яшчэ пролетарскага паходжаньня.

А па французску дадаў:

— Не клапаціцеся, пане комісар, Сымон Пучкоў на свой параход ня спозьніцца!

* * *

Поўны шуму марсэльскій порт у гэтую ясную красавіковую раніцу. Гіганты-параходы, якія прыбылі сюды з усіх канцоў сьвету, масыўныя, з загадковымі назвамі стаяць мірна ў ціхай вадзе гавані ланцугамі і тоўстымі канатамі моцна зьвязаныя з надбярэжнай.

Адны чысьцяцца і фарбуюцца, другія выгружаюць прывезеныя з далёкіх колёній тавары, трэція напаўняюць свае трумы машынамі і вырабамі францускай індустрыі.

Начальніцкі склад, матросы і качагары зьехалі на бераг. Яны цяпер або забаўляются ў вясёлых марсельскіх барах, альбо ходзяць пазяхаючы па вуліцах незнаёмага гораду, альбо з асалодаю пасьля доўгага жыцьця на моры адпачываюць у мяккіх ложках готэляў.

На параходах пакінута толькі чарговая вахта. Але і тэй цяпер, уласна кажучы, няма чаго рабіць на плывучых гігантах. І матросы лянíва блукаюць па палубах, праклінаючы сваё дзяжурства і з нецярплівасьцю чакаючы чарговай зьмены. Тады і яны, прыбраўшыся ў свае лепшыя гарнітуры, сойдуць на бераг і патопяцца на час у бязглуздный сумятні вялікага партовага гораду.

Але затое для портовых рабочых цяпер самая гарачая пара. Нагружаныя цяжкімі шматпудовымі мяхамі з цукрам, зярном і іншымі продуктамі, хутка зьбягаюць яны па трапах параходаў, спрытна скідаюць ношу ў вялічэзныя жалеза-бэтонныя склады і, абціраючы рукавом пот, што ручаямі зьбягае па твару, гуськом ідуць назад за наступным.

Паветра аглашаецца ровам пад'ёмных машын, якія пераносяць з параходаў на берег і назад вялікія ў сотні і ў тысячы пудоў цяжкасьці.

— Майна!

— Віра!

Гэты гартанны аднастайны крык ад раньня да вечару вісіць над марсэльскім портам. Цяжка падаюць на падлогу трумаў моцныя ланцугі лябёдак. Яны захватваюць у свае жалезныя абдымкі аўтомобілі, машыны і разнай формы моцна зьвязанныя пакі. І зьлёгку напруджваючыся, нібы жартуючы, падымаюць іх уверх, з хуткасьцю маланкі праносяць над галовамі рабочых і асьцярожна спускаюць на зямлю.

— Увага!—крычаць з глыбіні трумаў.

— Увага!—паўтараюць галасы наверсе.

— Мы падымаем!

— Майна!

— Віра!

Жыве порт сваім нэрвовым працоўным жыцьцём. Праца кіпіць.

Каля параходу марсэльскага таварыства Пакет „Тадла“, сёньня таксама вялікі рух. „Тадла“ рыхтуецца да адплыцьця ў свой чарговы рэйс у СССР, нагружае вугаль, нагружае тавары для Пірэю, Константынополю, Батума і Наварасійска. Пасажыры „Тадла“ на гэты раз усё больш рускія—былыя салдаты белых армій, якія вяртаюцца пасьля амністыі ў межы Савецкага Саюзу. Яны стаяць зьбіўшыся ў кучу каля трапу параходу з сваімі клуначкамі, чамаданамі, торбамі і з нецярплівасьцю чакаюць пасадкі.

З Францыяй, с эміграцыяй, з белымі „правадырамі“ ўжо даўно усё парвана. Нічога да іх, апрача нянавісьці і агіды, у гэтых людзей не засталося. А нянавісьці і агіднасьці да белагвардзейскіх „правадыроў“ гэтых салдат і сялян навучыла менавіта эміграцыя, навучылі Канстантынополь, Гальліполі[1]), Бразылія, навучыла цяжкая праца на заводах і на фабрыках капіталістычных краін Захаду.

Яны ня белыя больш. Яны грамадзяне Савецкага Саюзу, яны цяпер члены адзінай сям'і савецкага пролетарыяту. І ўсё-ж такі, ня гледзячы на радасьць ад'езду, ня гледзячы на хуткі зварот у краіну Саветаў, міжвольнае сумненьне закрадаецца ў сьвядомасць многіх.

Як сустрэне іх новая соцыялістычная бацькаўшчына? Ці даравала яна ім мінулыя злачынствы, іх мінулыя памылкі? Ці будзе ім дана магчымасьць адданай працай загладзіць гэтыя свае памылкі, заслужыць сапраўднага забыцьця іх ганебнага мінулага?

Сярод ад'яжджаючых і Сымон Пучкоў. Ён толькі сёньня ўначы прыехаў з Ніццы і проста з вогзалу прышоў у порт да параходу.

Цяпер ён сядзеў на сваім драўляным політураваным куфэрачку, заклапочана пазіраючы то на дымныя коміны „Тадлы“, то на снуючых узад і ўперад портовых рабочых. Ён з нецярплівасьцю чакаў пачатку пасадкі.

— І чаго гэта яны цягнуць?—нездаволена бурчэў пра сябе Пучкоў.—Чаго яны толькі душу выматваюць? Садзілі-б ужо на параход і выходзілі ў чыстае мора. Не супакоюся я да таго часу, пакуль не схаваецца з маіх воч за небасхілам гэтая чортава Францыя!

— А раптам што-небудзь ды ня так. Раптам паперы не ў парадку,—трывожыла думка.

І ён у соты раз прымаўся правяраць свае паперы. Вось савецкі пашпарт з усімі належнымі пячаткамі і візамі. Вось білет на параход, вось пара-другая даляраў на дарогу. Здаецца, усё ў парадку, здаецца зусім ужо няма да чаго прычапіцца.

— Бач, як нэрвы мае разышліся, — думаў Сымон, скручваючы паперы і асьцярожна ўкладаючы іх зноў у кішэню.—Зузім заматалі мяне гэтыя праклятыя французскія паліцыянты. Таленавітыя да гэтаго хлопцы.

Але ўсё мае свой канец. Прышоў і канец нецярплівому чаканьню Сымона Пучкова.

---

[1]) Этапы эмігранцкіх пакут за мяжою.

Пачалася нудная процэдура перагляду багажу, праверкі пашпартоў, разьмеркаваньне па каютах. Адзін за другім падымаліся па трапу на параход тыя, што вярталіся назад, прад'яўлялі портовай паліцыі свае докумэнты і, лёгка ўздыхаючы, адыходзілі ў глыб палубы.

А на беразе ў гэты час пахаджалі паліцэйскія агенты ў штацкім. Яны шныпарылі ў грамадзе вяртаўшыхся, забараняючы тым, што праводзілі, гаварыць якія б ні было палітычныя прамовы, назіраючы за тым, каб каля параходу не гуртаваліся портовыя рабочыя.

Хадзілі чуткі, што рыхтуецца спачуваючая дэмонстрацыя ад'яжджаючым. Паліцыя ў што-б та ні стала: парашыла перашкодзіць гэтай дэмонстрацыі.

Нарэшце, скончаны ўсе формальнасьці. Портовая паліцыя пакідае „Тадлу", здымаецца трап, які злучае параход з надбярэжнай. З клубамі чорнага дыму рэзка вырываецца ў паветра працяглы разьвітальны гудок. За ім другі, трэці...І „Тадла" плаўна аддзяляецца ад марсэльскіх берагоў, павольна абарачваецца носам да выхаду з гавані і, з кожнай хвілінай усё больш і больш паскараючы ход, выходзіць у адкрытае мора.

— Шчасьлівай дарогі!—даносяцца з берагу прывітальныя крыкі французскіх рабочых.

— Прывітаньне Саветам!

— Хай жыве рэволюцыя!

Ад'яжджаючыя машуць хусткамі сваім французскім таварышом.

— Да пабачэньня, сябры!—крычаць яны.—Мы яшчэ сустрэнемся з вамі ў Савецкай Францыі!

Нехта зацягвае Інтэрнацыянал, другія падхватваюць. Гукі пролетарскага гімну, перакінуўшыся праз водную адлегласьць, знаходзяць свой водгук і ў вуснах французскіх портовых рабочых.

Ўставай пракляцьцем катаваны
Ўставай, хто з голаду век пух!

Шырыцца, шырыцца пролетарскі гімн, які сьпяваецца цяпер на дзьвюх мовах. На беразе—на французскай, а на барту „Тадлы"—на рускай. Ён штурмуе неба. Ён кідае горды вызаў усяму буржуазнаму сьвету.

Некага хапаюць на беразе. Мабыць, паліцыянты арыштоўваюць дэмонстрантаў, але разабраць цяпер здалёку нічога нельга.

„Тадла" на ўсіх парах ідзе наперад, разразаючы сваімі стальнымі грудзьмі злёгку ўсхваляваныя хвалі. Вось засталася ззаду выспа „Іф" з руінамі легендарнага замку тае-ж назвы, які абясьсьмерціў Аляксандар Дзюма ў сваім романе „Монтэ-Крысто"...

Вось і маяк, які асьвятляе ў бурную ноч дарогу параходам, каб яны ня згубіліся ў гнеўных хвалях...

Цёмнай, ледзь прыметнай кропкай, на небасхіле адзначаны далёкі ўжо цяпер Марсэль. А наперадзе ва ўсім сваім шырачэзным прасторы раскінулася бязьмежнае Міжземнае мора то ласкава-ціхае, то буйна-непакорнае.

Бывай назаўсёды, буржуазная Францыя! Нізка кланяемся мы табе, Савецкая Расія!

XVIII.

... Крошкі хлеба, якія нябрэжна скідае са стала прыморскага рэсторану ўся ў белым маладая жанчына, падаюць на прыбярэжны шчэбень блакітнага і ціхага ў гэты палкі майскі поўдзень мора.

Сытыя людзі, у лёгкіх летніх гарнітурах, з сваімі апранутымі па апошняй парыскай модзе жонкамі і каханкамі, сядзяць у выгодных плеценых крэслах, ляніва ядуць розныя тонкія стравы, цягнуць з крыштальных бокалаў старыя італьянскія віны лепшай маркі.

Ці ходзяць заляцаючыся па шырокай абсаджанай пальмамі ангельскай надбярэжнай, цешачыся прыгожым у гыты паўдзённы час, морам і складаючы пляны сваіх далейшых вячэрніх забаў.

А там, унізе, каля самых буркатлівых хваль прыціснуўшыся жыватом да прыморскага шчэбня ляжаў дрэнна апрануты і аброслы барадой чалавек, які дрыжачай рукой падбіраў крошкі хлеба, што падалі са стала рэсторану. Ён быў галодны. Страўнік яго, які ўжо некалькі дзен ня бачыў хоць якой-небудзь рэгулярнай стравы, хваравіта сьцягваўся ад болю.

А вочы, чорныя і глыбокія, вочы паўдзёнца з палкаю прагаю, пазіралі на прыморскі рэсторан, што высіўся над ім, і дзе лёкаі ў фраках і ў белых пальчатках разносілі па століках дымныя блюды смажанай птушкі, смачна прыгатаванных макаронаў і цэлыя горы featureнай садовіны і гародніны.

Як бы хацелася яму пакаштаваць вось хоць той кавалачак мяса, які застаўся недаедзеным на талерцы вось гэтага маладога чалавека ў пэнснэ і ў белых штанах, які цяпер ляніва калупае маленькай лыжачкай марожанае!

З якой бы дзікай радасьцю праглынуў бы ён хаця-б той акрайчык хлеба, які ўпаў з аднаго стала на самы край рэстараннага балькону і які вабіў яго да сябе, выклікаючы сваім выглядам ва ўсёй яго галоднай істоце яшче больш вострае прыпадак цяжкога і страшнага жаданьня пад‘есьці.

Ну, падай, падай праклятая!—ярасна шаптаў ён, воўчым ад голаду зрокам назіраючы за кавалкам хлеба.—Усёровна цябе-ж ніхто больш есьці ня будзе. Усёроўна-ж цябе разам з іншымі рэшткамі выкінуць у памыйніцу. А я зьем! Зьем да апошняй крошкі!

Але ніхто не хацеў прысьці на дапамогу галоднаму. Ніхто ня цікавіўся гэтым абарваным чалавекам, што ляжаў на беразе.

І нават апранутая ў белым маладая жанчына, якая раней машынальна скідала з свайго мармуровага століка крошкі хлеба, цяпер кінула гэты занятак. Яе зацікавіла другое відовішча. Яна была адпягнута ад сваёй задумёнасьці лёгкім курортным фліртам з франтавата апранутым францускім лейтэнантам.

— Дзіўлюся, як гэта дазваляюць такім абарванцам валяцца на пляжы пад самым рэстoранам!—моцна абураўся на ламанай францускай мове нейкі ў клетчатым спортыўным тарнітуры ангелец, —І пра што толькі думае адміністрацыя готэлю „Негрэска“? [1]) Гэтыя лахманы і нябрытая барада псуюць прыгожы ляндшафт і замінаюць майму страваваньню!

Ніцца наогул пачынае зусім псавацца,—заўважыў другі, распальваючы новую гаванскую сыгару. Забастоўкі, маніфэстацыі, мітынгі нейкія. Быццам у Савецкім Саюзе знаходзішся, а не на беразе францускай Рыўеры. На будучы год нізавошта сюды не паеду. Лепш застануся паляваць у сваім шатляндзкім замку!

Гэтая нездаволеная гаворка знатных турыстых даляцела да тонкага вуха мэтр-готэля, які зараз жа паслаў швэйцара рэсторану прагнаць з берагу галоднага чалавека.

— Эй, вы там,—закрычаў швейцар,—што разьлегліся тут пад самым рэсторанам? Гэта вам не стары горад і не начлежны дом. Правалівай!

— Зараз, зараз пайду!—прабурчэў італьянец.—Навошта лаяцца! Ляжаць на беразе мора нікому не забараняецца.

— Ну, гавары яшчэ!—загрымеў готэльны швейцар.—Марш з пляжу, абарванец!

Чалавек цяжка падняўся з свайго месца, стомлена паціснуў плячыма і, нізка спусьціўшы на грудзі сваю скудлачаную галаву, павольна пабрыў уздоўж блакітнага бурлівага мора, якое разьбівалася каля яго ног.

⁂

Гэта быў ужо знаёмы нам Джузэппэ Грымальдзі. Адсядзеўшы больш за тры месяцы ў францускай турме, па прыгавару суду за супраціўленьне паліцыі на дэмонстрацыі ніццкіх будаўнікоў, ён нарэшце зноў вышаў на волю.

Праўда, воля гэта была для яго вельмі адноснай.

— Вам забараняецца пакідаць Ніццу да вырашэньня пытаньня аб вашым далейшым прабываньні ў межах францускай рэспублікі,—сказалі яму ў паліцэйскім кіраўніцтве,—калі вы парушыце гэтую забарону, тады мы вас зноў будзем прымушаны арыштаваць і трымаць пад вартай да самай высылкі.

---

[1]) „Негрэска“—адзін з лепшых і самых дарагіх готэляў Ніццы.

— А калі вырашыцца гэтае пытаньне? Калі дазнаюся я, ці дазволена мне жыць у Францыі?—спытаўся паліцыянтых Грымальдзі.

Справа ваша знаходзіцца ў Парыжы ў мінстра ўнутраных спраў,— адказаў яму комісар паліцыі.—Калі атрымаем адтуль адказ, я ня ведаю, але думаю, што хутка.

Падпісаўшы росьпіску аб нявыезьдзе за межы Ніццы, Джузэппэ пакінуў паліцэйскі вучастак і зноў апынуўся на ніцкіх бульварах.

Цяжка было на сэрцы ў італьянскага эмігранта. Страшная вестка аб тым, што яго жонка і кучаравы Ромэо арыштаваны фашыстымі, што яны сядзяць цяпер абодвы ў якасьці заложнікаў у цёмных сыцылійскіх казэматах,—гэтая цяжкая вестка не давала Грымальдзі ні хвіліны супакою, даводзіла яго да вар'яцтва.

— Што рабіць, чым дапамагчы ім?—з тугою думаў ён, ідучы па шырокіх бульварах моднага курортнага гораду... Як вырваць іх з рук крыважэрных фашысцкіх катаў?! Можа пайсьці да італьянскага консула, расказаць яму пра ўсё і аддаць сябе ў рукі фашысцкіх жандараў?—мільгала ў стомленай галаве новая думка. Можа быць тады, кінуўшы мяне ў казэматы, вызваляць яны маю мілую Жулію, майго кучаравага Ромэо!

І ён ужо бег пад дом італьянскага консула, каб аддаць сябе ў рукі фашысцкага ўраду, каб пайсьці ў турму ці пад расстрэл толькі-б вызваліць сваю сям'ю, толькі-б ізноў цяжкою цаною купіць волю сваёй жонцы, свайму дзіцяці.

Але кожны раз, калі ён ужо падыходзіў да консульскага дому на вуліцы Вэрдзі, калі ён ужо дрыжачай рукою зьбіраўся пацісьнуць кнопку электрычнага званка, рашучасьць ахвяраваць сабой для сям'і пакідала яго.

І вядома, зусім не таму, што ён даражыў сваёй воляй, вядома не таму, што ён баяўся страшных сіцылійскіх казэматаў ці расстрэлу.

О, не! Ні казэматы, ні сама сьмерць не маглі больш запалохаць Джузэппэ Грымальдзі. Для збаўленьня любімай жонкі, для збаўленьня маленькага кучаравага Ромэо ён аддаў бы кроплю за кропляй усю сваю кроў, ён прыняў бы яшчэ і не такія пакуты.

— Але дзе гарантыя, што арыштаваўшы мяне, фашысты вызваляць з турмы маю жонку і Ромэо,—думаў Грымальдзі.—Жулія таксама-ж комуністка і мабыць ня раз ужо кінула ў твар сваім мучыцелям сваю агіду і сваю веру ў справу пролетарыяту. Чаго даб'юся я, аддаўшы сябе ў рукі фашыстых? У лепшым выпадку затачаны ў цямніцу, я ня здолею нават аказаць дапамогі маёй беднай сям'і. А хто ведае, быць можа, час зьменіцца, і я змагу, будучы вольным, вырваць іх сілом з фашысцкай турмы?

А ўслужлівая памяць напамінала аб шматлікіх выпадках, калі эмігранты, хочучы выратаваць свае сем'і з кіпцюроў фашызму, вярталіся ў Італію, там арыштоўваліся і затачаліся ў казэматы. А сем'і іх, як былі заложнікамі, так і заставаліся імі. Таму што неахвотна мусалінаўскія каты выпускаюць на волю раз арыштаваных. Неахвотна таму, што яны баяцца, каб арыштаваныя не расказалі ўсяму сьвету аб тых жахах, якія штодзённа, шточасна творацца ў фашысцкіх засьценках.

І потым, недзе далёка ў глыбінях сьвядомасьці білася думка:

— Ці можа комуністы дабрахвотна аддаваць сябе ў рукі клясавых ворагаў, ці ня будзе гэта здрадніцтвам справе пралетарыяту?

— Чым я магу цяпер дапамагчы рэволюцыі?—горка думаў Грымальдзі.—Бязрукі, стомлены жыцьцём! Які з мяне будзе цяпер рэволюцыянэр? Баласт я дый толькі!

І глухая страшэнная нянавісьць да ўсяго буржуазнага сьвету закіпала тады ва ўсёй істоце Грымальдзі. І гэтая клясавая нянавісьць бадзёрыла яго, яна нібыта гаварыла яму:

— Яшчэ ня ўсё страчана, дружа Грымальдзі! Сваёй клясавай нянавісьцю можаш і ты быць карысным рэволюцыі.

А між тым жыцьцё ішло сваёй чаргой. Страўнік патрабаваў ежы. Трэба было клапаціцца аб абедзе і вячэры, аб начлезе і шмат іншым! Трэба было зноў шукаць працу, трэба было зноў здабываць сабе хоць якія сродкі да жыцьця.

Назад на пабудову готэля „Імпэратар“, куды ён у першую чаргу зьвярнуўся, Грымальдзі, зразумела, ня быў прыняты.

— Правальвай адсюль,—хмурна адказаў яму на яго просьбу аб рабоце майстра.—Нам бальшавікоў тут ня трэба!

А белагвардзейцы, што працавалі на пабудове, з наглым сьмехам крычалі:

— Вяртайся, паршывы макароньнік, з сваім прыяцелем Пучковым у Маскву. Там бальшавікі дадуць табе працу!

Такі-ж самы адказ атрымаў Грымальдзі на ўсіх іншых пабудовах гораду. Часткай з-за адсутнасьці ў яго левай рукі, але галоўным чынам, за яго актыўны ўдзел у будаўнічай забастоўцы і дэмонстрацыі.

Прадпрыемцы Ніццы цьвёрда праводзілі сваю лінію. Не адзін актыўны забастоўшчык ня прымаўся больш імі на работу.

Да ўсяго гэтага, Грымальдзі выселілі з бараку, дзе ён жыў раней з іншымі італьянцамі.

— Раз ты не працуеш на пабудовах Мацьціо, значыць няма чаго табе і спаць у яго бараках,—са зьдзекам сказаў яму былы рускі капітан Чорны, які пасьля забастоўкі быў прызначаны барачным вартаўніком, і, паднёсшы пад самы нос Джузэппэ свой цяжкі, жылісты кулак, ён грозна дадаў:

— Бачыш гэта? Толькі паспрабуй паказацца калі ў ваколіцах, будзеш тады доўга помніць рускую закуску!

Для Грымальдзі настали вельмі цяжкія дні. Сябры яго—Эрнасто, Цэзар, Ромэо—былі высланы за мяжу, іншыя разьехаліся ў пошуках работы па другіх раёнах Францыі. Таварышоў і знаёмых у Ніццы ня было.

Удалося Грымальдзі папрацаваць нейкі час швэйцарам маленькага італьянскага готэлю у старым горадзе, але вельмі нядоўга Гаспадар, готэлю—фашыст даведаўся выпадкова ад Бэрдзіні мінулае. Джузэппэ даведаўся, што яго бязрукі швэйцар палітычны эмігрант, антыфашыст, рэвнлюцыянэр, забастоўшчык... І ён зараз-жа з лаянкай выкінуў яго на вуліцу.

Потым яшчэ больш кароткі час Джузэппэ прабыў памочнікам садоўніка, потым праслужыў дзён два вартаўніком аднаго з шматлікіх ў Ніццы аўтомобільных гаражаў. Потым і гэтага ня стала. Працы ў Ніццы бязрукі Грымальдзі знайсьці больш ня мог.

І вось настаў голад. Сапраўдны, страшны голад. Голад, які прытупляе сьвядомасьць, які даводзіць чалавека да вар'яцтва, да злачынства. Голад, які немагчыма перадаць словамі. Голад, які можна зразумець толькі тады, калі чалавек сам на сабе паспытаў яго страшнае дзейнічаньне.

Разьлютаваным, траўленым воўкам блукаў Грымальдзі гэтыя дні і ночы па гораду. Ён зазіраў ва ўсе памыйніцы, стараючыся вылавіць адтуль сабе што-небудзь. А калі знаходзіў там разьмякшы ў вадзе акраец хлеба ці хвост смажанай рыбы, дык з прагнасьцю, з нейкім сабачым візгам зьядаў гэта. Блукаў ён і па вялікім рынку італьянскага бульвару, падбіраючы гнілую садовіну, якую гандляркі выкідалі на зямлю з сваіх кошыкаў.

А калі якая-небудзь з іх, загаварыўшыся з сваёй суседкай, пакідала на час свой тавар без дагляду, Грымальдзі, пугліва азіраючыся па бакох, запускаў рукі ў яе вазочак і краў адтуль што трапіцца.

Сораму больш ня было. Страўнік уладна, настойліва патрабаваў харчаваньня.

* * *

І цяпер, блукаючы бяз мэты ўздоўж берагу ласкавага сёньня Міжземнага мора, Джузэппэ Грымальдзі міжвольна ўспомніў сваё далёкае мінулае, сваё дзяцінства і юнацтва...

У стомленым бяссонымі начамі і голадам мазгу адзін за адным уставалі малюнкі далёкага мінулага, успаміналіся падзеі даўно мінулых дзён. Уваскрасалі даўно забытыя, то мілыя сэрцу, то праклятыя, чалавечыя твары.

Бацька—бравы каваль вялікага заводу каля Вэнэцыі, а вось і сам Джузэппэ, які з 10 год працуе на фабрыцы. Ну, зразумела, аплявухі майстра, непасільная дванаццацігадзінная праца, зьдзекі і мізэрная аплата.

Бацька—рэволюцыянэр. Вечарамі ён чытае дома нейкія дзіўныя сур'ёзныя кнігі, дзе гаворыцца пра капітал і працу, пра эксплёататараў і эксплёатуемых.

— Эксплёатуемыя—гэта мы, рабочыя,—тлумачыць бацька маладому Джузэппэ,—а эксплёататары—гэта гаспадар нашай фабрык, гэта капіталістыя. Яны жывуць нашай працай, яны п'юць нашу кроў Разумееш ты гэта, Джузэппэ?

Джузэппэ разумеў добра словы свайго бацькі. Ды іх і не цяжка было зразумець маладому рабочаму. Плечы, якія нылі ад цяжкога жалеза, лаянкі і зьдзек майстраў служылі добрай ілюстрацыяй да словаў старога рэволюцыянэра.

Потым прышла вайна. Крывавая імпэрыялістычная бойня. Бацька па мобілізацыі застаўся працаваць на заводзе, які цяпер вырабляў удушлівыя снарады. Сын, таксама па мобілізацыі, пайшоў на фронт, каб у балоце акопаў, пад снарадамі і кулямі, забіваць да сябе падобных, каб біцца за чужыя і незразумелыя яму інтэрэсы капіталістых: за рынкі збыту, за гегемонію тае ці іншай групы банкіраў і капіталістых.

І тут за гэтыя гады пакут у балоце акопаў, тварам да сьмерці, пад кулямі і снарадамі ворага, Грымальдзі яшчэ раз праверыў правільнасьць рэволюцыйнай тэорыі свайго бацькі. Ён тут яшчэ адзін лішні раз практычна пераканаўся, што шлях, абраны яго бацькам, шлях порлетара-рэволюцыянэра, ёсьць адзіна правільны шлях.

Потым прышоў канец крывавай бойні. Грымальдзі, некалькі разоў ранены і атручаны газамі, вярнуўся ў родную Вэнэцыю і паступіў зноў на той самы завод.

Вялікая Кастрычніцкая рэволюцыя ў Расіі... Пролетарыят ва ўладзе... Чырвоны сьцяг горда разьвяваецца па ветру на вяршыні Крэмля.

Праз Вэнгрыю, праз Баварыю рэволюцыйная хваля дакатваецца і да залітага праменьнямі паўднёвага сонца італьянскага каралеўства.

Мітынгі... Дэмонстрацыі. Захоп фабрык і заводаў.. Рэволюцыйныя комітэты... Барыкадныя бойкі з прыхільнікамі буржуазіі. Прыгожая гарачая эпоха!

Бацька Грымальдзі—сябра рэволюцыйнага комітэту свайго заводу. Ён кіруе барацьбой, ён спрабуе填 ператварыць у жыцьці ў Італіі любімае вучэньне Маркса і Энгельса.

І раптам здрадніцтва. Здрадніцтва ў сваім жа асяродку. А таму асабліва нізкае, асабліва подлае...

Па даносу провокатара фашызм, які пачаў адраджацца, арыштоўвае комітэт заводу, у тым ліку і бацьку Грымальдзі.

Зьдзекуюцца... Б'юць... Цынічна сьмяюцца над загінуўшай марай рэволюцыянэраў.

— Гэта вам не Расія!—кажуць яны.—Хай жыве фашысцкая Італія і сьмерць комуністым!

А потым, раніцою, прагрымелі рэволюцыйныя стрэлы. Прагрымелі і рэхам аддаліся ў суседніх гарах.

Сярод расстрэленых італьянскіх комунараў быў і бацька Грымальдзі—стары каваль вэнэцуэскага заводу.

„Марціні!.. Мацьціо“!—з бязьмежнай нянавісьцю шэпчуць перасохшыя вусны Грымальдзі. „Помста здрадніку, помста здрадніку“!

Глухая нянавісьць клякоча ў грудзёх бязрукага эмігранта. Забыты голад, забыты пакуты апошніх месяцаў і тыдняў, забыты нават на момант любімая Жулія і кучаравы Ромэо.

XIX

Шэрагі раскошных аўтомобіляў, то бліскучых на сонцы, політураваных, паважных, то лёгкіх і прадаўгаватых, як віхор, праносяцца па асфальтавай і шырокай ангельскай надбярэжнай.

Там і тут у гарачым летнім паветры раздаюцца сумна-мэлёдычныя ці задорна-вясёлыя напевы вулічных гітарыстых. А брадзячыя гандляры з Алжыру ці Тунісу, у чалмах і дзіўных, на першы погляд белых вопратках, прапануюць публіцы футры, кілімы, мароканскія бумажнікі і тысячу тысяч розных іншых цацак.

— Вось кілім!—крычаць яны на ламанай францускай мове.—Бярэце сапраўдны пэрсыдзкі кілім! Зусім танна.

І тут жа запрашвае такую суму за сваю футру ці кілім, што нават багаты амэрыканец і ангелец, які нічому ня дзівіцца, і той толькі пацісьне плячыма, пераложыць сваю люльку ці сыгару ў другі бок рота і моўчкі адыйдзе ў бок.

Урэшце, ні алжырэц, ні тунісец ніколі доўга не настайваюць на сваёй ужо занадта фантастычнай цане. Яны ахвотна саступаюць - кілім і мех за палову, за трэцюю частку, а то і за чацьвёртую запрапанованай крыху наўгад цаны, ці... наогул знойдуць пакупца свайму тавару.

Далей можна сустрэць ня менш арыгінальных гандляроў, якія „толькі за адзін франк“ прапануюць вам цэлую сэрыю вельмі пікантных паштовак. Але ня трэба палохацца ні іх крыху таямнічага голасу, ні многазначнай усьмешкі. У большай частцы гэтыя паштоўкі нічога пікантнага, апрача звычайных жаночых галовак, у сабе не зьмяшчаюць.

Па гладкім, блакітным моры шнырацаць узад і ўперад моторныя лодкі. А на пасыпаным дробным шчэбнем беразе маляўнічымі групамі і паасобку грэюцца на сонцы мужчыны і жанчыны ў купальных вопратках. І высока ў блакітнае неба нясецца задорны вясёлы сьмех дзяцей, што гуляюць і скачуць побач.

Задуманы Грымальдзі, нізка апусьціўшы галаву, бяз мэты брыў уздоўж морскага берагу, нікога не заўважаючы, ні на што не зьвяртаючы ўвагі.

А ў гэты час крывавае рашэньне бязьлітаснай помсты за свае і іншых пакуты ўсё больш і больш мацнела ў яго хворай і стомленай голадам галаве.

Мацьціо—у мінулым провокатор і вінавайца расстрэлу стольких гэроічных комунараў. Мацьціо—забойца яго бацькі, Мацьціо—цяпер капіталісты і эксплёататор—гэты Мацьціо павінен сваім жыцьцём расплаціцца за ўсё ім зробленае, павінен сваёй крывёю адказаць за здраду справе пролетарыяту.

І забіць яго павінен іменна Грымальдзі—бязрукі комунар, які ні на што больш ня здольны і які ня можа прынесьці больш практычнай карысьці сваёй клясе, сваёй соцыялістычнай рэволюцыі.

О, ён добра разумее, што забойствам аднаго, хаця нават і самага багатага капіталістага, справы ня вырашыш, рэволюцыі ня зробіш. Тут трэба агульнае паўстаньне ўсіх працоўных мас, тут неабходна сыстэматычная, упартая іх падрыхтоўка да выступленьняў.

Але хай гэтае забойства провокатора ў мінулым і капіталістага ў сучасным будзе протэстам хаця і слабым, але адзінамагчымым у сучаснай абстаноўцы. Хай гэта будзе протэстам супроць прасьледваньняў змучанага працаўніка. Хай гэта будзе пратэстам таго, хто ў сваім цяжкім, паднявольным жыцьці дагэтуль ведаў толькі гора, бяду і пакуту.

А потым, будзь што будзе! Хай адсылаюць яго на катаргу, хай загадаюць сваім катам адсячы яму галаву клясавыя судзьдзі буржуазных урадаў.

Бацька і комунары будуць добра адпомшчаны. Мацьціо ў далейшым ня зможа больш ужо шкодзіць справе рэволюцыі.

А потым? Па сутнасьці, ці ня ўсё роўна, што чакае яго потым. Усё-ж будзе лепш гэтага сабачага і галоднага жыцьця!

⁂

І калі ноч ізноў ахінула сваім пахучым пакрывалам заснуўшую Ніццу, нечы цень мільгнуў каля каліткі зграбнай і патануўшай у ружах віллы Мацьціо ў арыстократычным Сант-Морыцкім прадмесьці.

Вясёлы і задаволены ва ўсіх адносінах удалым днём ішоў Мацьціо па ціхай у гэты позьні час вуліцы, напяваючы ўпаўголаса нейкую модную шансонэтку і гульліва круцячы тростачкай.

А выпітая пара бутэлек добрага к'янці ў адным з лепшых кабарэ гораду, у кампаніі самых паважаных і самых уплывовых італьянскіх фашыстых Ніццы, яшчэ больш узьнімала і без таго добры настрой, рабіла Мацьціо яшчэ больш шчасьлівым, яшчэ больш задаволеным самім сабой.

Будаўнікі былі пераможаны. Працы на пабудовах пашыраліся і прыносілі Мацьціо добрыя шматтысячныя даходы. Наперадзе прадстаяла пачэсная паездка ў Рым, дзе ён ня быў ужо добрых гадоў сем-восем, спатканьне з галавою фашысцкага ўраду Італіі—самім Мусоліні, таму што Мацьціо цяпер фашысты, фашысты ня только па палітычных ідэях, якія ён усюды выкладаў, але ён і сябра сэкцыі „фаскіо“ Ніццы, сапраўдны чорнарубашачнік.

Ужо даўно Мацьціо спрабаваў прабрацца ў афіцыйныя шэрагі італьянскага фашызму. Але гэтаму ўвесь час замінала яго „социялістычнае мінулае“, яго ўдзел у дні маладосьці ў рэволюцыйным, комуністычным руху.

І нават здрадніцтва фабрычнага комітэту ў 1920 г.,—здрадніцтва, за якое яму, праўда, было вельмі добра заплочана,—нават гэтае здрадніцтва не адчыніла яму шырока дзьвярэй у шэрагі італьянскіх чорнарубашачнікаў.

Цяпер лёд быў зламаны. Багаты прадпрыемца, амаль што мільёнэр, вядомы ў Ніццы эксплёататор рабочых,—такі чалавек лічыўся ва ўсіх адносінах вартым званьня фашыстага. Такі чалавек быў патрэбны фашызму, яго нельга было адштурхнуць.

І вось гэтымі днямі адбыўся ў Ніццы ўрачысты прыём былога провокатора ў фашысцкую партыю. Па гэтаму выпадку вядома было выпіта шмат шампанскага, было сказана шмат урачыстых антырэволюцыйных прамоў.

Фашызм узбагаціўся новым актыўным чорнарубашачнікам, усё провокатарское мінулае гэтага новасьпечанага фашыстага казала за тое, што ён зусім варты будзе насіць сваё новае званьне.

Вось чаму такім радасным і шчасьлівым здаваўся ў гэты час Мацьціо. Вось чаму так весела ішоў ён па абсаджанай ружовымі кустамі алеі, напяваючы і падсьвістваючы.

Але што гэта мільгнула там, у кутку, каля каліткі? Нешта чорнае, страшнае, паграджаючае з вачыма, запаленымі шалёнай нянавісьцю.

— Грымальдзі!—прашаптаў ледзь чутна Мацьціо, інстынктыўна адступаючы назад перад паграджаючай небясьпекаю.

— Пазнаеш мяне Марціні! Пазнаеш, провокатор!

Цяжкі молат мільгануў у правай руцэ Грымальдзі і з злавесным сьвістам апусьціўся на галаву Мацьціо.

Хруск касьцей, глухі енк, грузнае цела забітага, якое павольна спаўзала ўздоўж калиткі... І ўсё было скончана.

* * *

А мора шумела... Хвалі, днём такія ціхія і ласкавыя, а цяпер высокія і гнеўныя, з глухім шумам разьбіваліся аб гранітныя берагі надбярэжнай. Пад націскам мяккага, але даволі моцнага ветру гойдалі ў такт свае вяршаліны гордыя пальмы, нібыта ўспамінаючы ў гэты позьні час сваё далёкае афрыканскае мінулае.

Спала Ніцца. Драмалі ахінутыя ў сон сады, готэлі і фонтаны.

І хвалі ярасна біліся ў скалы...

З. Бандарына

Бязногі П‘ер

Паў сырадоем туман,
Вецер разула восень—
З лютасьцю—там.
— тара—рам...
Справа
налева косіць
На рагу знаёмы „мільтон“
Сьвісток да рота
падносіць:
— „Таварыш вецер, зьмяніце тон,
Мы за буйства ў аддзяленьне папросім.“
Дзінь,
дзіра--
дзінь
— званок,
трамваю давайце дарогу!
З краю пузаты аўто
П‘еру гразіцца бязногаму.
Вышаў сягодня
чуць сьвет
Вецер:
-- „Дружака, просім!“
„Сьпешны выпуск
— вячэрніх газэт!!“
Гулка па пляцу разносіць
Іскрамі
пырскае дрот.
Туман перасеклі
праменьні.
„Пра газэту забыўся хто?“
— трамвайнаму гулу на зьмену.
П‘ер ня ведае, хто яго маці,
Ён гішпанец ці проста яўрэй.
З чорнай капой валасоў кудлатых,

З парай паўдзённа палкіх вачэй.
Раньнім прытулкам
былі буфэры.
Там калыханкаю
колаў рыпеньне,—
П'ер бяспрытульнай
братвой кіраваў,
Песьцілі смуглыя твары праменьні,
Іначшае ласкі ня ведаў ніхто.
Тэмпам вірлівым жыцьцё палыхала.
Лаянкі,
кпіны
з-усіх бакоў,
Толькі—
увагі зьвярталі мала.
П'ер—галава,
П'ер—камандзір:
— „Айда за спажывай!
Усе як адзін!“
Што там
чужое?..
Усё—сваё!!“
...Раптам сьвісток прарэзаў:
— Стой!!.
Стой!
Стой!..
Там,
тара, рах...
Токам
разьбегліся
па кутах.
Ні ўзад, ні ўперад
— аблава кругом.
Знача, напэўна
пасадзяць у дзетдом.
П'ер агрызаўся, рукі кусаў.
Упяршыню
вагонам
ехаў
ў Амсьціслаў.
Чыстай кашуляй
імкненьня да волі
Хіба хто здольны
яму завязаць.

Цень непакоры
— у думцы свавольнай,
Сытае пуза
— лішні цяжар.
З тыдзень у дзетдоме
ня быў П‘ер:
Сівую варту
да сьцяны
прыпёр.
Крутыя перагоны,
знаёмая
шыр
П‘еру
насустрач
імкнецца,
бяжыць...
Скокнуў з вагону
— пагоні няма,
Толькі занылa
чамусьці нага...
П‘ер павярнуўся,
нагі не падняць.
Хрыплыя стогны
у сьцятых зубах.
Зваць дапамогу,
каго і як?!
Чорныя вочы пажарам гарадь,
Раптам мурашкі, кругі, кругі...
З болем падняўся,
крыкнуў:
— „ба—лі—ць!!!“
Далей ня помніць П‘ер,
што было.
Толькі прачнуўся
— шкляны стол,
лязо
бліскучае
доктар узяў,
А на стале
распластаны
П‘ер
сам.
Калекам—бязногім
куды ісьці??

У нэрвовай гарачцы на лужку ляжыць.
Шэрыя тыдні
ціш
і спакой—
П‘ер зусім зрабіўся ня той.
Вышаў з бальніцы
— знаёмы рог
Нават у кондытарскай—
той
самы
торт.
Дык вось, хто ліха
наклікаў усё,
П‘ер кулачонкам
гразіцца ў вакно.
Грошай ні званьня,
паперка ў дзетдом,
Толькі даволі
быць гультаём.
П‘ер ганарліва
трасе кастылём
На вочы насунуў зьлінялы
шлём:
— «Таварыш, скажэце
дзе „Биржа труда“?»
Кварталы мільгаюць
адзін, два...
У самым пад‘езьдзе газэтчык стары,
Газэты пад пахай,
а сам мэрам сьпіць.
П‘ер
да яго рыўком,
Высока ўзмахнуў рукой:
Пачка
газэтаў
ураз,
Крыкнуў высокім басам:
— Гэй, грамадзяне,
сюды!..
Кучы ўсялякіх навін:
Здохлі
Пілсудзкі
і Чан-Кай-Шы,
Прым‘ер

Брыан
атрымаў
шыш!!.
Гэй, грамадзяне,
сюды!
Кучы ўсялякіх навін!“
Вылупіў вочы стары,
слова сказаць не пасьпеў,
П‘ер да яго ў наплыў
Слова за словам у прыцэл.
Спалі на печы удвох,
П‘ер запісаўся ў арцель.
Сірэнай
прамчаўся
год,
сыты — чаго не хацець.
Вецер аднойчы прынёс
грукат чырвонай сталіцы
П‘ер захапіўся ў засос—
цэлыя ночы ня сьпіць ён.
Можна ў бяссоньні хацець
з вольным парывам зьліцца
— Крыльлі-бы, крыльлі-бы мне,—
П‘ера сталіца кліча.
— Вецер дружака, пазыч
крыльлі на хвілю, на момант.
П‘ер разьмятаўся
ня сьпіць,
устаў на здаровую ногу.
...Зноў
буфэры
і гам.
Успыхнулі далі
кастрамі
— Сёньня красуня-Масква
зьлёт піонэрскі прымае.
Да штабу
сьпяшаецца П‘ер.
Нясьмеласьць на хвілю скавала:
„Прыміце
мяне
ў піонэры!..“
І гальштук палае пажарам.
Раз, два,
левай!

Зьвеньні за зьвеньнямі
стройся ў атрад.
П'ер у руках
трымае
плякат
„Гэй, бяспрытульнікі—ўсе сюды,
Кліча нас ўсіх аб'яднацца Кім".
Вецер шалёны разьдзьмуў
валасы
П'ер ад
песьняў
гарэзных
асіп.
Дзень
за днямі—
кругі, кругі...
Росквіт
і раньне перамаглі.
Мы на рагу
спатыкаемся зноў,
Чую:
„Пра газэту
забыўся
хто?!."
Грукат,
гул,
трамваі,
аўто
Голас знаёмы
— электра ток,
Міма яго не пяройдзе
ніхто:
— „Бяры,
таварыш,
свой
пятачок!"
Дзень за днямі—
кругі,
кругі.
П'ера насустрач
раньне
імчыць.

Масква 9/XI 29 г.

Хвядос Шынклер

Блёк

(Апавяданьне)

У горадзе неспакойна.

Кожны дзень з ранку да глыбокага вечара, а, пэўне, і ўначы па Каломенскай—зьверху з Захараўскай—праходзяць разьдзелы легіёнаў пазнанцаў, цягнуцца нудна доўгім ланцугом абозы.

Туды—на фронт.

А фронт гэты ўсё бліжай і бліжай. Кажуць, бальшавікі ўжо перайшлі Бярозу, з боем упартым пасоўваюцца наперад. Палякі заўзята бароняцца. Але чуюць паны, што адыходзяць назаўсёды: зруйнавалі дашчэнту Барысаў, мала і вёсак засталося па праходзе паноў. Сіратлівыя, аблупленыя коміны ды сумныя абпаленыя дрэвы, як тычкі на сьметніку, гібеюць на вогнішчах.

Косіць ёмка панская каса. Правяць баль-касавіцу воі Жэчы Посполітай. Шабля гострая, куля кусьлівая ды полымя палкае зьмянілі стомлены падрапаны сырцовы бізун, пагнуты сталёвы шомпал, што ўволю нагуляліся па сьпінах „хлопаў“ ды „галганаў“. Помсьціцца панства за няўдачы на фронце, зьнішчае ўсё на шляху сваім...

Коціцца хваля легіёнская назад. Коціцца ў мутных бурбалках роспачы і зьвярынай разбазыранасьці.

— Такі дзяншчык свайго колішняга пана афіцэра хвацка навучае...—хітравата гаворыць Уладзікаў бацька.

Уладзік ды і ўсе на двары разумеюць, пра што гэта: намякае бацька на тое, што кагадзе пісала прадажная руская газэтка аб Будзёным. Пісала аб ім, як аб былым дзяншчыку таго генэрала, які камандуе цяпер польскай кавалерыяй. Пасьміхалася газэтка над „воляй лёсу“, што паставіў дзяншчыка супроць афіцэра, і ўпэўнена казала „быць таго ня можа, каб дзяншчык ды перамог свайго пана афіцэра!“

...—Бач, як яно павярнула! Вось табе і „воля лёсу“...—стрымана, спакойна канчае бацька і сплёўвае праз зубы. Постаць ягоная паволі губляецца на гародзе.

У паветры, штохвіліну нарастаючы, пачулася характэрнае тарахценьне аэропляну. Высока-высока недзе плыве тонкая, зграбная, бясьпёрая птушка з бляшнявым бліскам.

— Наш ці не?..—задзірае голаў Уладзік.

— Чый то „наш“?—пытае цётка Адэля.

— А няго-ж легіёнскі?—гіронічным пытаньнем адказвае Уладзік.

Раптам застракатала нэрвова кулямётная „чарга“. Другая... трэцяя... Бум-гх-гх... Сь-сь-сь-сь... панёсься ў паветры знарад. Другі... трэці...

— Наш! - заскакаў Уладзік:—далі бог, наш! Во! І страляюць па ім,—з непакойствам скончыў, углядаючыся, дзе расплываюцца белыя купчастыя дымкі знарадных разрываў.

—· Бач?... „Наш“! Бач?! Яшчэ адзін бальшавік адшукаўся!

— Ведама, не легіён, ня Пілсудзкага рагацік!—задзірыста агрызнуўся Уладзік.

Уладзік сёньня лічыць сябе самым заядлым бальшавіком на двары. Самым упэўненым і сьвядомым. Ведаў Уладзя, што пры белапаляках сям'і хужэй жылося, застаўся бацька беспрацоўным, выпадковыя заработкі ня лёгка даваліся А апошнія дні зусім Уладзіка супроць легіёнаў настроілі.

Заўчора гарэла на Траецкай гары. Легіёны сьпярша ня пушчалі пажарнікаў з пуняў, а калі тыя выехалі на пажар, наводзілі такі парадак, ад якога полымя весялей шугала, займаліся новыя і новыя будынкі. Уладзік дапяў быў на пажар з сваёй „канаводкай“. Усюды казалі, што самі легіёны і падпалілі будынкі, каб лягчэй было рабаваць. Уладзік з хлапцамі шмат папрацаваў, качаючы ваду насосам Але дзе там! З хаты на хату полымя агарнула квартал за кварталам. Шмат пагарэла будынкаў, шмат людзей засталося на вуліцы бяз рэчаў, без кавалку хлеба. Стогны і енкі ўстрасалі прагорклае паветра на вогнічшы...

... — А ўсё легіёны, у-у-у, ненавісныя!—абураліся хлопцы, бягучы трусцой да хаты.

А ўчора па Каломенскай праходзіў полк легіёнаў. Ішлі з оркэстрам, але музыка ня грала. Відаць, ня весела было. Паперадзе несьлі палкавы штандар. Уладзя з хлапцамі з цікавасьцю пазіраў на маўклівую процэсію, стоячы на беражку бязлюднага тротуару.

Моцны штуршок у каршэнь, ад якога шапка скінулася і ў вачох зоркі пазагарваліся, спыніў Уладзікавы назіраньні.

Ззаду стаяў канарык-жандар.

— Здым чапка! Пся крэў!—узьюшана, брызгаючы сьлінай, крычэў ён.

...— Не відзел?—пальцам торкаў ён у бок штандару:—Галган!..

Уладзікавы таварышы хуценька паскідалі шапкі перад легіёнскай сьвятыняй, не чакаючы канарыкавага пачастунку.

— Ах ты, паскуда...—прашаптаў Уладзік, успамінаючы ўчарайшае здарэньне, і рука міжвольна ўзьнялася да патыліцы.

... — Я табе пакажу галгана, штандаровая панская падліза...— працягваў ён, нібы перад ім стаяў яшчэ канарык.

Аэроплян паволі, мэрам яго і не турбаваў абстрэл і выбухі знарадныя, вырысоўваў размашнае плыткае кола кірункам на цэнтр гораду.

...Гы-ы-ы-ыххх! гы-ы-ы-ыххх!.. адзін за адным раздаліся выбухі, адменныя ад знарадных. Працяглыя і глухія, ад якіх паветра нібы расшчэплівалася.

Часьцей засакаталі кулямёты.

— Гэта „ён“ бомбы кідае!—закрычэлі на двары.

— Уладзік, дзе ты?—пачуўся стрывожаны вокліч.

Уладзік з неахвотаю пасунуўся ў той бок, да склепу, адкуль гукаў бацька.

Па двары, трымаючы падушку пад пахай, шамуліла цётка Адэля.

— Матка боска...—шапацелі яе зьбялелыя вусны.

— Хутчэй цёценька! — прарэзьліва крыкнуў Уладзік. — Сюды павярнуў!

Аэроплян, не дарысаваўшы колу, простай лініяй пайшоў на поўнач. Даручаную справу, пэўне, выканаў, зьвяртаўся спакойна за фронт— да сваіх.

⁂

Бляшнявы вястун-сокал прылятаў, мусіць, не здарма.

У горадзе стала неспакойней. „Жыцьцё пахавалася за брамы, за сьцены. Ня відаць на вуліцах праходжых. Арудуюць толькі легіёнэры. Не адстаюць ад іх і хвалёныя „выкшталцоныя“ пазнанцы.

Грымяць, у шчапы ломяцца вакеньніцы. На дробныя кавалачкі з жалобным дзвынканьнем крышуцца пад прыкладамі сажанёвыя магазынныя шыбы, мізэрныя шыбкі кватэраў. Адзінкамі, а то і цэлымі разьдзеламі кідаюцца ў праломы жаўнеры, цягнуць маткі краму, бунты адзеньня, галянтарэі, розных тавараў. Пухнуць абозныя калёсы.

Паны эвакуюць горад. Паны „ратуюць“ што толькі трапляе на прагнае вока. „Ратаванае“ дабро ня лёгка вывезьці: не хапае абозных караў. І жаўнеры знаходзяць выйсьце: яны ловяць адзінак прахожых, падштурхваюць іх стрэльбамі, накідваюць на плечы жбунты нарабаваных набыткаў.

— Тшымай, пся крэў!

Разьдзелы абяртаюцца ў збоішча арыштаваных, нагружаных людзей, якіх ахоўваюць неспадзяваныя ўладары лёгка здабытых багацьцяў.

Сьпешна і ладна ідзе пагрузка цягнікоў, што адзін за адным адыходзяць з вагзалу. Тыя ж заарыштаваныя цягаюць у вагоны цяжары, з праклёнамі, пад прыкладам і псякрэвам, дапамагаюць панскаму „ратунку“...

Пра гэта адразу-ж пачулі і на Мікалаеўскай вуліцы. Усе мужчыны пахаваліся: хто ў склеп, хто ў гарод. Уладзік таксама, прыхінуўшыся да разоры, утуліўся ў картапляніку.

Ляскае раз-по-раз брама. Абшныпарыўшы дзядзінец, кватэры, з гучным польскім псякрэвам і тлустым полёнізаваным матам выбіраліся з двароў жаўнеры. Няма дармовых рабочых разьюшаным бандытам-рабаўнікам.

— Ладзь... Уладзік!.. - з трывогай у прыцішаным голасе кліча маці.—Дзе ты?

— Ці-і-і-хха вы! — акрысіўся Уладзік, — Хочаце, каб забралі жаўнеры?

Сьцішылася маці. Хуценька сыходзіць з гароду.

„І праўда, хлапец выцягваецца ў падлетка. Таго і чакай забяруць“...—схамянулася ў думках старая.

А сэрца набрыняе радасьцю за сына, што і ён ужо мужчына амаль дарослы.

Марудна ідзе дзень. Сюды на Мікалаеўскую, вылузнуўшы з каменных каробак кварталаў, далятае куламесны тлум, зьвінячы бразгат, распачлівыя крыкі з гораду. Трывожна, адрывіста перагукаюцца паравозы на вагзале, лязгаюць гучна і парыўна буфэры вагонаў. Сьпешкава, ліхаманкава складаюцца цягнікі. А з поўначы, усё гучней і зацяглей, бухаюць гарматы. Гукі гэтыя набліжаюцца, зьліваюцца ў аднастайнае, часамі бесьперапыннае, гудзеньне.

Фронт набліжаецца. Нашы перамагаюць.

Прыслухоўваецца да ўсіх гукаў Уладзік, раскладае па адценьнях, разьбіраецца ў вытоцы іх, значаньні, ацаноўвае, пахмыляецца.

„Здорава заварылася каша!..“

А голад няўпрыкметку нарастае, далучае да ўспрыйманьняў, уражаньняў Уладзікавых і свой няўтомны настойлівы голас. А маці і не здагадаецца прынесьці ежы. Дзе там! Мусіць, у склепе хаваецца...

— Ладзь...

Уладзік выцягвае галаў.

— Сып сюды...

Уладзя паўзе да бацькі. Той хітравата пасьміхаецца, лежачы ля агрэставага парасьніку. Уладзік здагадваецца, разам з бацькам пачынае абіраць агрэст.

Вечар схіляецца к зможанаму, расхрыстанаму гораду. Доўгія цені кладуцца на дзядзінцы. Сьціхае тлум у горадзе, ня гукаюць гудкі на вагзале. Тылавыя часткі, відаць, выбраліся, застаўся недзе наперадзе жудкі, загадковы к начы фронт.

Нібы ўпаў у няпрытомнасьць, трывожна прытоіўся, чакае вырашэньня лёсу свайго горад. Гадае, што прынясе яму цьмяная, варожая ноч.

— Хадзем!—кажа бацька,—паглядзім, што робіцца...

Паволі выходзяць з гародчыку. І бачаць — прыгнутыя постаці соўгаюцца і з другіх гародаў, выростаюць з склепаў.

— „Уцекачы“ ад сваёй хаты!

Цётка Адэля сядзіць на ганках, утаропілася разгубленымі вачмі ўперад. На носе ў яе дробныя кроплі поту, вусны дрыжаць, машынальна шапочуць:

— Матка боска чэнстаховска, вострабрамска... зьлітуйся над намі! Езу хрысту, бронь нас од гневу твэго...—мяшае старая завучаныя польскія модлы і кантычкі з беларускімі словамі.

Уладзя глядзіць на цётку. Сьмешнымі выдаюцца яе просьбы, каб Езу хрысту бараніў ад свайго гневу.

Абрыдзелі Ўладзіку цёткавы модлы. Ураньні, на золаку, калі так хочацца спаць, цётка заўжды шкрабе на кухні бульбу. Шкрэбату ўтуруе гучны шэпт модлаў. Шапатлівае шкрабаценьне данімае праз цэненькую пераборку, не дае Ўладзіку спаць. Уладзік закутваецца за галавой у коўдры, але хадайніцтвы цёткавы да маткі боскавай прасякаюць і сюды. Ня любіць Уладзік цёткі Адэлі...

Павячэраўшы, Уладзя, аглядваючыся, выбіраецца за браму. З вуліцы на браме вісіць абразік з маткай боскай. Відаць, цётка Адэля патурбавалася. Матка боская сур'ёзна ўперылася ва Ўладзю. Ён крывіць губы, выпучвае вочы і шапоча гарэзьліва-апантана:

— Матка боска. . Езу хрысту...

Абразікі вісяць і на іншых брамах.

— Бач, хто нас бароніць...—кпліва гаворыць Уладзя і варочаецца на дзядзінец.

Ля ганкаў сядзіць на ўслончыку бацька. Перад ім стаіць кондукторскі куфэрак, у руках запылены ліхтар. Бацька акуратна ліхтуе вехцікам чырвонае шкло.

„Рыхтуецца на службу“,—думае Ўладзік.

Даўно ўжо езьдзіў бацька з куфэркам і ліхтаром у грымотных, шпаркабегіх цягнікох!

Цётка Адэля не глядзіць на бацьку, ёй шкада прапышных касьцёльных імшаў; яна зараз, пэўне, думае аб сваёй паездцы ў Вільню на ўклон да маткі боскай вострабрамскай. Лоўка ачмуцілі польскія паны падатных веруючых сваім шыкозным спэцыяльным цягнікам для дэвотак!

А ноч сваёй загадковасьцю і жудасьцю ўсё шчыльней атуляе горад. І ізноў нарастае лямант, ізноў плач і няладныя крыкі вісяць у трывожна напятым паветры. І ізноў у кірунку да Бабруйскае вуліцы, Серабранкі, Камароўкі, Траецкай гары—з усіх бакоў—узьнімаецца зарыва, ізноў вогнішча, ізноў рабунак...

... Га-а-а-а... Га-а-а-а...—перарванае стрэламі нясецца, узьнімаецца ў вышыню і спадае адтуль, ад зарыва, па ўсім навакольлі. Пацягнула ў начной вільгаці пахам гары, паленага дрэва, вопраткі...

Ізноў калоціцца горад жахам, роспаччу бязвыходнай. Новая хваля зьдзеку захліснула вуліцы.

... Калі-ж канчатак? Калі-ж здаволяцца? Калі-ж выбяруцца? Дзе-ж нашы?.,

* * *

Ня сьпіцца Ўладзіку. Вочы ўпіваюцца ў цемру, вушы ловяць жудкі голас, у выабражэньні малююцца страшкія малюнкі нэндзы, рабункаў, гвалту.

У хаос бязладных гукаў уварваўся новы, разьдзёр іх, прыціснуў, перакрыў сваім гулам-рэскатам. Шыбы ў вокнах жалобна застагналі. Нема застыгла цішыня. Кожны слухаў, чакаў: што-ж далей ‘шчэ будзе?

— Узарвалі мост!...—тужліва шэпча бацька,—каторы-ж? На рацэ, ці Роменскі?

І ізноў скаланулася ноч. Ізноў нібы асілкі-молаты забразгаталі па сталёвых таўшчэзных лістох, ізноў нібы сотні кавалкаў гаматнога паркалю разьдзёрла ў ашмёткі...

— Сволачы... Масты ўзрываюць!—голасна праказаў бацька.—Каб-жа вам чыгуны на плячох парвала...

……

Мярэжуцца страшкія, трапяткія сны. Раз-по-раз ускрыквае Ўладзя, кідаецца на ложку, шкрэбае пальцамі па коўдры.

Раптам шум, сумятня на вуліцы. Потым у хаце. Падхапіўся Уладзік, скідае з набрыняўшых веек цяжкае волава чмарнага сну.

Раніца. Сонца засмучона, нейк холадна і кпліва, праз туман сухі і гаркі пазірае на зьвярыныя справункі культурных, выкшталцоных людзей.

Бацька мятусіцца з кута ў кут.

— Ах каты! Ах азіяты! Гэта-ж трэба?! Вагзал падпалілі!

— Які?—падхапіўся з ложку Ўладзік.

— Ды наш, Віленскі... Той ‘шчэ з вечару гарэў...

— Уладзік у момант на вуліцы. Па тротуарах да вагзалу бягуць ураздроб хлопцы-дружакі, зрэдку трапляюцца мужчыны, жанкі. Жаўнераў нідзе ня бачна. А за горадам, зусім недалёка, чутна ліхаманкавая страляніна. Гэта, як даведаліся пасьля, падпольныя атрады комуністаў пачалі абхоп белапалякаў з тылу.

* * *

З грозным гудам, навальным і нахабна-пераможным шугаюць хвалі полымя з вокнаў і ўваходаў вэстыбюлю вогзальнай камяніцы.

Паны падпалілі будынак у багажным аддзяленьні. Зіркае полымя кідае крывавыя струмені бляску на халодна-белявыя каменьні сходаў вэстыбюлю. Джгалы агнёвыя ірвуцца ўсё вышэй, ўсё нахабней, ліжуць ужо цынкавую страху. Страха агортваецца дымам густым, шчытным як вата Ён набывае сіня-зялёнага колеру. Там-сям займаюцца палёвыя агеньчыкі. Гарыць, плавіцца цынк, буйнымі ізумрудавымі кроплямі і ашмоцьцямі важка падае на зямлю.

Вогнішча абпальвае твары, сушыць вочы, сунімае дых у невялічкага натоўпу прывагзальных жыхароў-чыгуначнікаў, што сабраліся на процілеглым краі пад‘езду моўчкі, затоіўшы недзе ў глыбіні пякельнае, як тое вогнішча, абурэньне.

Дымныя жаркія кроплі і ашмоцьці цынку мэрам падаюць на сэрцы, мітрэнжаць, заліваюць згуслаю крывёю болю. Важкія, роспачна-вузлаватыя думкі разгублена-марудна зьбіраюцца ў неразблытаны маток. Хвіліны расьцягваюцца ў нязьмерныя жудкія гадзіны. Стаіць натоўп моўчкі, скамянеўшы. Чым выкажаш абурэньне сваё, які ратунак знойдзеш болю, калі яшчэ ў чужых лапах, калі фронт ‘шчэ на той бок гораду?.. Сухія пазіркі накіраваны праз пад‘езд на прагна-пражэрнага вогнішча, што глытае вогзал, з якім зрадніўся, па якім працаваў колькі год...

Толькі грэк, гаспадар кавярні, што на ўскрайку пад‘езду, паблізу вагзалу, згубіў усю сваю паважнасьць, забыўся на халат з газырамі, што надаваў яму звычайна каўкаскага выгляду, кідаецца з сякерай у руках па бруку. Ён не гаворыць глыбокадумна, торкаючы сябе ў грудзі. як заўжды:

— Аляксандэр Хвэдаравіч, але ня Кэранскі, Ульлянаў, але ня Лэнін!..

Не... Ён трывожна і гучна выкрыквае:

— Браты! Ратуйце! Згарым... Браты... Таварышы!!

Ня рухаецца натоўп. З агідай глянулі на грэка, што апошнім выгукам сваім хацеў авалодаць увагай, перарваў заблытаную нітку разважных думак, і ізноў уперыліся, як зачараваныя, у задымлены вагзал. А ён-жа на вачох ператвараецца ў руіны...

У крылах вагзалу—бачна праз вокны—шугае згуслы дым. Адна за аднэй пэнкаюць шыбы. У салі першае і трэцяе клясы ўрываецца сьвежае паветра, рэдзіць дым, разьдзьмухвае полымя.

Шырыцца вогнішча ў бакі, гуляе полымя па страсе. Доўгія прытульна-хцівыя языкі ягоныя абмацваюць ацынкаваныя фігурныя вежы

Сьлепяча-пекны і гэтай утрапёнай пекнатой сваёй дрыготна-жудасны малюнак...

І ня прыкмеціў ніхто з паглыбленых у распачлівае сузіраньне, як зьніклі з натоўпу хлопцы-падлеткі. Убачылі толькі—нацянькі праз пусты пад‘езд да правага крыла камяніцы праімчалася ўгрунь Уладзева канаводка. Хто з сякерай, хто з ломам, рыдлёўкай.

І, як адзін, зразумеў натоўп: правае крыло вогнішча небясьпечнае, блізка яго стаіць невялікі барак—багажная пуня, а далей—школа, службовыя будынкі, вуліца. Цяжка, утрапёна перажываючы малюнак руіны, старыя ня сьцямілі таго, што ў момант ахапіў падлеткаў розум.

Нэрвова заляпалі сякеры, глуха, ураздроб забэхалі ламы, затрашчалі дошкі. У гэтых звыклых простых гуках чулася варожая, дзёрзкая супярэчлівасьпь урачыстаму гуду полымя.

І крануўся з месца натоўп, сыпам кінуўся праз пад'езд. Разматаўся заблытаны маток думак, адцяліся здрадныя вузлы развэжнасьці, перасеклася роспач.

Сякеры і ламы перайшлі ў рукі дарослых. Бурылася пуня, бярталася ў кучы пакрышаных дошак у баку ад вогнішча.

І толькі самотная постаць грэка з сякерай мітусілася з левага крыла камяніцы.

А хлопцы ізноў зьніклі.

З крыкам, асьмельваючы сябе, цягнулі яны з былых „царскіх пакояў“ вогзалу гранаты, скрыні з патронамі. На бруку зьявілася гурма жоўта-бліскучых шкляных капсуляў, напоўненых бялявым парашком—запальнай матэрыяй. І, як паважны вартавы, стаяў ля ўсяго начыньня шасьц—цалёвы грубы знарад.

— А-а-а... Дык яны ня то спаліць... Яны ўзарваць камяніцу наважыліся! С-свалата...

І за хлапцамі рынуліся ў вагзал дарослыя. На плошчы аграмазьдзіліся шафы, сталы, нейкія слупы, зьнятыя з завесаў шыбы, дзьверы. Зьнікла жудасная пекната вогнішча. Награмажджоныя на пад'езьдзе простыя хатнія рэчы прыціснулі, скамечылі ўтрапёнасьць нязвычнага полымя. Яно выдавала ўжо звычайнай стыхіяй, з якой льга і трэба змагацца.

„Менш даць жэрці полымю! Як мага больш выратаваць!“

Думка гэтая авалодала кожным, дзейна ажыцьцяўлялася. Бачыў Уладзік, як, засопшыся, цягнуў бацька нейкую канапу. Ён шукаў позіркам Уладзю, трывожна сачыў сынавы рухі, але маўчаў, не перашкаджаў, ня лаяўся. І хлапечыя рукі, бачыў ён, шмат чаго тут зрабіць могуць.

Спакойная за пачатую справу і ганарлівая ёй, па пляцформе, па калеях перакінулася Ўладзікава канаводка ў процілеглы бок, куды таксама ўжо дабіралася полымя. І тут на панадворку загрымелі шафы, сталы.

— Хлопцы! хлопцы!—пачуўся з вогзалу Ўладзікаў вокліч.

Кінуліся ўсе ў пакой дзяжурнага па станцыі. Уладзік круціўся ля вялізманага мэталёвага апарату, што выцягнуўся на ўвесь прасьценак. Вочы яго разгублена блукалі па акуратных сталёвых сьценках апарату, прыкрыўшых павуціньне мэханізму з безьлічу драбнюткіх частак. Пройдзе па частках гэтых ток электрычны, загрукоча апарат, зазвоняць калакольцы, заскачуць у маленькіх вакенцах умоўныя значкі—адчыняюцца, або зачыняюцца сэмафоры, ажываюць або заміраюць перагоны між станцыямі. Складаны апарат, які распарадкуе рух цягнікоў ува ўсе бакі станцыі.

Пазірае Ўладзя на цьмяныя шкельцы-акуляры, за якімі сумна, нібы пасьлепшы, застыглі бела-чырвоныя вочкі, паказальнікі маршрутаў. Міма волі, машынальна зьдзірае рука аркушкі паперы з надпісамі: Brzesć, „Borysow,“ „Osipowicze“ „Mołodeczno“, што панаклейваны на мядзяныя трафарэткі з выгравіраванымі на іх рускімі назвамі станцый.

— Блёк!—гукнуў хтосьці з хлапцоў.

— Гэта-ж... Гэта-ж колькі грошай каштуе такі блёк... Гэта-ж такая патрэбная штука!—гаворыць Уладзік і ізноў абмервае вокам махіну.

— Дык выцягнуць яго!

І шчыльна абкружылі хлапцы апарат.

Абарваліся драцяныя правады, зарыпелі па падлозе ножкі-цадстаўкі, паволі хістаючыся, нібы не пакладаючыся на хлапечую моц, крануўся з мэсца блёкіравальны апарат. Бліснулі праз шкельцы бела-чырвоныя вочкі, бразганулі весела калакольцы.

Намагаючы апошнія сілёнкі, ужо задыхаючыся ад гарнага, едкага дыму, цягнулі хлопцы каштоўны апарат на пляцформу.

. . . .

Утаймавалася полымя. Зрабіла сваю справу, пажэрла што толькі паддалася. Сумныя ў самоце сваёй стаялі закураныя сьцены вагзалу. Сьвяціліся навылет дзіры вокнаў, правалы ўваходаў. І знаку не засталося ад бліскучай страхі, фігурных вежаў. Нутро камяніцы завалена попелам, абгарэлымі бэлькамі, скінутымі з гары рэйкамі. Лёгкі дымок курыцца ля сьцен, што паволі стыгнуць.

Былы прыгожы вялізны будынак вагзалу за некалькі гадзін стаў руінай...

А па вуліцах, ратуючы жыцьцё, бягуць невялічкія разьдзелы і асобныя жаўнеры. Ваўчыныя позіркі пярэдадня зьмяніліся на трывожныя апантаныя зіркі загнанага труса. Ніхто не хаваецца ў склепах, павыходзілі ўсе да брамаў.

А ў цэнтры гораду рэскатам магутным коціцца хваляй:

— Ура-а-а... Ура-а-а...

Усе на бруку. Пераймаюць адсталых легіёнаў, абязбройваюць, з гонарам перамогі вядуць у цэнтр, дзе ўжо нашы.

На рагу вуліцы паказаўся невялічкі патруль чырвонаармейцаў. Бягуць да яго чыгуначнікі, шчыльна абступаюць, пацiскаюць радасна рукі, усхвалёвана гавораць простыя шчырыя словы вітаньняў, падзякі. Квола пасьміхаюцца запыленыя стомленыя чырвонаармейцы. Адзін з іх просіць напіцца. І бачыць Уладзя: нясе сьпешкава цётка Адэля збанок малака. Сарамяжліва бярэ гладыш чырвонаармеец.

— Спасібо, мамаша...—гаворыць ён і дастае з кішэні гамэтку, каб заплаціць.

Цётка Адэля абурана ўзмахвае рукамі. На вачох яе бліскаюць сьлёзы. Зьдзіўлена глядзіць на цётку Уладзя, ён не разумее, што зрабілася з старой.

Ясна і горача сьвеціць сонейка. Інакш выглядае памаладзеўшы, ажыўлены горад, што скінуў з сябе мярэжыва дымнае гары. Ахоплены надзеяй на новае, сьветлае жыцьцё людзі, зьбіраючы сілы, каб загаіць раны, што нанесла агідная панская навала. Скончыўся час рабункаў, глуму і гвалту. „Воля лёсу“ засталася на шпальтах прадажнай газэткі, паны хваляй каціліся да Віслы.

* * *

Уладзіка—такога, якім я яго ведаю, уласна кажучы—няма.

Хіба-ж хто прызнае ў танклявым, высокім і ладным юнаку, з свавольнай пухлявай шэвэлюрай, юнаку ў чыгуначным форменным кіцелі з чырвонымі „трафарэтамі“, на якіх паблісківаюць срэбрам літары, хіба прызнае хто ў постаці паважнага, маладога ‘шчэ дзяжурнага аднэй з станцый ля Менску Уладзімера Антонавіча Бадуна—Уладзіка, хударлявага падлетка з віхрастай галавой ды шырокімі нагавіцамі, што матляюцца як на калочках? Не пазнаць цяпер у асобе памоцніка начальніка станцыі Бадуна, колішняга хлапечага канавода з Мікалаеўскай вуліцы, што шныпарыў па ёй з дружакамі, заклапочаны рознымі акцыямі на Серабранцы, Ляхаўцы, або Ўборках, ці ў Кальварыі.

А я пазнаю ранейшага Уладзю.

Фігурка падлетка Уладзіка для мяне вельмі памятная і паўстае яна перад вачыма як жывая. У асобе Уладзімера Бадуна знаходжу я шмат мілых мне Уладзікавых рысак, якія нагадваюць і маё юнацтва, і мае прыгоды ў Менскіх ваколіцах і перадмесьцях

Гляну на Уладзіка, ці то Уладзімера Бадуна, і шмат, шмат чаго ўспамінаецца...

І калі мы сядзімо а Уладзікам у адноўленым вагзале, мы гаворым з ім пра дні юнацтва, згадваем прыгоды свае, бурапенныя акцыі. Згадваем і той эпізод, які далёка выходзіў з дужак Уладзікавых акцый, які даў штуршок яму ступіць на той шлях, па якім ідзе зараз Уладзімер Бадун.

Полымя ня рушыла сьцен камяніцы, гранатам і знарадам не давялося выбухнуць. Стары касьцяк будынку пакрыўся новай, сьвежай і трывалай аблямоўкай. Камяніца нібы і ня тая зусім. Яна цяпер значна прыгажэйшая, чымся дзесяць год назад.

— А ведаеш? —кажа Ўладзік.—Хто яго ведае чаму, але той блёкіравальны апарат меў дзіўны ўплыў на выбар мае профэсіі. Вось захацелася мне тагды чамусьці працаваць на чыгунцы... Так вось і кіраваў вучобу сваю ў гэты бок, таму і паступіў ў чыгуначны тэхнікум.

— Эпізод з сур'ёзнымі скуткамі...—сьмяецца Ўладзік з даўнейшай ухмылкай на вуснах.

Ліпень 1930 г.
Бабруйск.

КРЫТЫКА

А. Гурштэйн

Проблема пролетарскай літаратуры

„Тэорыя, сябра мой, шэрая, але зелена вечнае дрэва жыцьця“. Гэтыя словы Гётаўскага Мэфістофэля любіў паўтараць Ленін. Ленін аднак ніколі не адмаўляў вялізарнага значэньня тэорыі; ён толькі ратаваў за рэволюцыйную тэорыю, г. зн., за такую тэорыю, увесь сэнс і значэньне якой зводзіцца да магчымасьці яе дапасаваньня ў галіне рэволюцыйнай практыкі.

У якой жа форме мы зьвязваем марксысцкае тэорытычнае літаратуразнаўства з рэволюцыйнай практыкай сёняшняга дню? Літаратуразнаўства становіцца практычным, прыкладным, калі яно пераходзіць у літаратурную крытыку, г. зн. робіць непасрэдным прадметам свайго вывучэньня, дасьледваньня і ацэнкі зьявы сучаснай літаратуры. Актуальныя практычныя задачы нашай навукі надзвычайна ўдала падкрэслівае В. М. Фрычэ у наступных словах:

„Мінулае не павінна і ня можа нас займаць, як мінулае. Яно ня мае для нас самадаўлеючага значэньня. Мы не пасэісты (прыхільнікі мінулага А. Г.), а людзі сучаснасьці, не сузіральнікі, а практыкі. Навука для нас толькі сродак організацыі жыцьця“. (В. Фрычэ, „Наша первоочередная задача“, „Литература и Марксизм“, 1928, № 1), і далей:

„Веданьне разьвіцьця і законаў стыляўтварэньняў, гісторыя і соцыялёгія стыляй для нас толькі падможны сродак, дзеля таго, каб з аднаго боку, лепш і лягчэй разабрацца ў літаратурнай сучаснасьці, у барацьбе літаратурных кірункаў сёньняшняга дню, а з другога,—каб беспамылкова вырашыць пытаньне аб літаратурным стылі новай пануючай, але яшчэ маладой клясы, пасьля рэволюцыі палітычнай, зараз што працягвае яе завяршэньне—рэволюцыю культурную“.

„Гісторыя і соцыялёгія літаратуры зьяўляюцца для нас толькі тым базісам, на грунце якога магчыма будзе пабудаваць сапраўдную навуковую літаратурную крытыку, якая пристасоўвае здабытыя на гісторычным матэрыяле палажэньні і законы да асьвятленьня літаратурнай сучаснасьці і да разьвязваньня пастаўленай перад намі жыцьцём проблемы соцыялістычнай культуры, ці проблемы „стылю“ соцыялістычнай культуры ў той яе частцы, якая ахоплівае стыль літаратуры соцыялістычнай эпохі і перш за ўсё—стыль пролетарскай літаратуры“.

Калісьці малады Чарнышэўскі, адзін з яскравых прадстаўнікоў раньняга расійскага матэрыялізму ў галіне літаратуры, заканчваў артыкул, прысьвячаны разгляду твораў Талстога, наступнымі, поўнымі ўпэўненасьці ў сваёй праваце, словамі: „мы прадсказваем“... Марксысцкае літаратуразнаўства і імкнецца дасягнуць вось такога ўменьня на падставе гісторычнага вопыту прадсказваць ход разьвіцьця літаратурнага процэсу, актыўна ўмешваючыся ў процэс і сваім актыўным умяшательствам садзейнічаючы яго разьвіцьцю ў пэўным кірунку. У працівагу ўсялякім рэвізіоніцкім спробам (накшталт спроб „пэрэверзеўянства“) выхаласьціць актыўна—грамадзкі зьмест нашай навукі і зьвярнуць яе ў об'ектывісцкі—рэгіструючую хроніку літаратурных падзей.

Сапраўднае марксысцкае літаратуразнаўства пранізваецца агульнай марксысцка-ленінскай концэпцыяй, адным з асновных патрабаваньняў якой зьяўляецца рашучая і непрымірымая партыйнасьць, аб якой пісаў Ленін: „Матэрыялізм уключае ў сябе, так сказаць, партыйнасьць абавязваючы пры ўсялякай ацэнцы падзей проста і адкрыта станавіцца на пункт погляду пэўнай грамадзкай групы“. (Ленін, т. 1, ст. 275-276). Марксысцкае літаратуразнаўства адкрыта заяўляе, што яно служыць справе пролетарыяту, і што яго непасрэднай практычнай задачай у сучасную эпоху дыктатуры пролетарыяту зьяўляецца садзейнічаньне росту і разьвіцьцю пролетарскай літаратуры.

Да параўнаўча яшчэ нядаўняга, аднак, часу самае разуменьне „пролетарскай літаратуры“ выклікала гарачыя спрэчкі. Адным з самых яскравых прынцыповых супраціўнікаў пролетарскай літаратуры быў Троцкі Троцкі адмаўляў магчымасьць разьвіцьця пролетарскай літаратуры, як і пролетарскай культуры наогул, выходзячы з агульнай сваёй „троцкісцкай“ концэпцыі рэволюцыйнага процэсу.

„Ці хопіць у пролетарыята проста часу на стварэньне „пролетарскай“ культуры?—пісаў Троцкі. У адрозьніваньне ад рэжыму рабаўласьнікаў, фэўдалаў, буржуа, дыктатуру сваю пролетарыят мысьліць, як кароткачасовую пераходную эпоху.., Ці можа пролетарыят за гэты час стварыць новую культуру?“ (Троцкі—„Литература и революция“). Бясклясавая соцыялістычная культура, па сьцвярджэньню Троцкага, прыдзе раней, чымсь пасьпее вырасьці і разьвіцца пролетарская культура (і літаратура)“... „Чым паўней будзе новы рэжым забясьпечаны ад палітычных і ваенных зрухаў, тым спрыяючай будуць умовы для культурнае творчасьці, тым болей пролетарыят будзе растварацца ў соцыялістычным агульнажыцьці, вызваляючыся ад сваіх клясавых рыс, г. зн. пераставаючы быць пролетарыятам. Іншымі словамі, у эпоху дыктатуры аб стварэньні новай культуры, г. зн. аб будаўніцтве вялізарнейшага гісторычнага маштабу, ня прыходзіцца гаварыць; а то ні з чым мінулым не параўнальнае культурнае будаўніцтва, якое наступіць, калі адпадзе неабходнасьць у жалезных цісках дыктатуры, ня будзе ўжо мець клясавага характару. Адгэтуль патрэбна зрабіць той агульны вывад, што пролетарскай культуры ня толькі няма, але і ня будзе“. (Троцкі. там сама).. Зразумела, Троцкі праў, сьцьвярджаючы, што „пролетарыят узяў уладу менавіта для таго, каб назаўсёды скончыць з клясавай культурай і пралажыць шляхі для культуры чалавечай“, але якавы шляхі стварэньня гэтай будучай камуністычнай культуры (і літарутуры)? Троцкі ня хоча зразумець, што шлях да бясклясавай культуры камуністычнай грамады і ляжыць праз клясавую культуру пролетарыяту: найбольшае разьвіцьцё пролетарскай культуры, найбольшае яе раскрыцьцё і сьцьвярджэньне толькі наблізяць і забясьпечаць панаваньне будучай комуністычнай культуры.

„Левая фраза Троцкага аб хуткім адміраньні пролетарскай дыктатуры з прычыны агульнага пераходу да соцыялізму зьяўляецца тут па сутнасьці толькі прыкрыцьцём ліквідатарскіх позыцый у адносінах да пролетарскай літаратуры, дзеля таго, што ўстаноўка Троцкага фактычна адмаўляе клясавую барацьбу на літаратурным фронце і разам з гэтым патрэбнасьць упартых заваёў пролетарыятам гэгэмоніі ў галіне культуры і мастацтва 1)

Ліквідатарскія позыцыі ў адносінах да пролетарскай літаратуры па сутнасьці займаў і Варонскі, які ў сваіх тэорэтычных выказваньнях быў рыцарам „агульна-чалавечага“ мастацтва і ў сваёй літаратурна-організацыйнай практыцы надзвычайна ўтрыраваў значэньне падарожніцкай літаратуры.

З другога боку, некаторыя „напостаўцы“ першага прызыву (Г. Лелевіч, С. Родаў і інш.) зусім няправільна расцэньвалі спадарожніцкую літаратуру, як „у аснове сваёй... накіраваную супроць пролетарскай літаратуры“. Гэта няправільная ацэнка пакоілася на няправільным разуменьні клясавай структуры у нашай краіне пасьля Кастрычніка і ролі ў ёй розных прамежных груп (і перш за ўсё сялянства): „напостаўцы“ гэтыя сьцьвярджалі, што „у нас ёсьць пролетарыят, але, што у нас няма прамежных груповак“, г. зн. яны (напостаўцы) бачылі адназгоднасьць і аднароднасьць там, дзе Ленін налічваў цэлых пяць розных соцыяльных укладаў. Выходзячы з названых меркаваньняў, яны патрабавалі „паглынаньня ўсіх відаў і адценьняў буржуазнай і дробнабуржуазнай літаратуры“ і хуткага ўстанаўленьня штучнай гэгэмоніі пролетарскай літаратуры.

У гэтых адносінах названыя „напостаўцы“ (Лелевіч і інш.) па сутнасьці знаходзіліся пад уплывам Багданаўскіх поглядаў на пытаньні пролетарскай культуры і літаратуры, поглядаў, правадніком якіх быў тагочасны Пролеткульт.

Багданаў казаў аб ляборатарнай, цяплічнай выпрацоўцы пролетарскай культуры, мінуючы ўсялякую сувязь і ўсялякую залежнасьць ад пролетарскай рэволюцыі. Багданаў абстрагаваў (адцягваў) стварэньне пролетарскай культуры і літаратуры ад жывых процэсаў нашай рэволюцыі; для Багданава і яго прыхільнікаў пролетарская культура была якімсьці „deus ex machina“ (самапраізвольным, самазарадзіўшымся зьявішчам). Політычны сэнс багданаўшчыны ў пытаньнях пролетарскае культуры заключаўся ў адмаўленьні, у адыходзе ад рэволюцыі. І недарма Ленін баяўся політычных ухілаў у працы пролеткульту.

Ленін рэзка ўзбройваўся супроць утапічных прадстаўленьняў пролеткульту, супроць прадстаўленьняў аб пролетарскай культуры, як аб чымсьці такім, што можа вырасьці з тэй ці іншай цяплічнай установы. Ленін лічыў вялікай небясьпекай думку аб тым, што ў цяпліцы можна вырасьціць пролетарскую культуру. Але сам Ленін, зразумела, быў і ня мог ня быць ярым прыхільнікам новай пролетарскай культуры; самое азначэньне „пролетарскае мастацтва“ мы спаткаем у адным з артыкулаў Леніна яшчэ ў 1910 г.1) Ленін выступаў толькі „супроць адмаўленьня старой культурнай спадчыны і супроць цяплічнасьці“ (словы Н. К. Крупскай). Ленін ведаў, якое аграмаднае значэньне мае пакінутая буржуазіяй

---

1) Цікава адзначыць, што, адмаўляючы самую думку аб стварэньні пролетарскага літаратурнага стылю, Троцкі прызнае толькі політыку той адзінай галінай, „дзе пролетарыят сапраўды стварыў свой стыль“; што тычыцца марксавай тэорыі, якую так натуральна лічыць неад'емнай прыналежнасьцю пролетарскага „стылю“ у галіне агульнай пролетарскай культуры, дык і марксавую тэорыю Троцкі адносіць наконт „абагульваючай думкі буржуазнай дэмократыі“, дзеля таго, што тэорыя гэтая, склаўшыся „цалкам на грунце буржуазнай навуковай і політычнай культуры“, зьявілася ў выніку менавіта „гэніяльнага самаадмаўленьня“ гэтай абагульніваючай думкі буржуазнай дэмократыі“... Але, бач у „самаадмаўленьні“ і заключаецца адна з істотных рысаў дыялектыкі, г. зн. у тым, што „новае высьпявае“ ў межах „старога“.

1) „Заметки публициста“.

культурная спадчына для выпрацоўкі розных паасобных элемэнтаў новай пролетарскай культуры. Першым клопатам пролетарыяту ў гэтым сэнсе павінна пагэтаму быць крытычнае прысваеньне асноў, што дасталіся нам у спадчыне буржуазнай культуры і тэхнікі. „Уладзімер Ільліч да крайнасьці баяўся, што мы забудзем гэта і, адкінуўшы каштоўнае ў спадчыне буржуазіі, пачнем выдумліваць сваё. З гэтага пункту погляду ён і баяўся пролеткульту“ (А. Луначарскі).

Думка аб тым, што пролетарская культура (і, значыць, літаратура) павінна ў сябе ўпітаць, крытычна перапрацаваўшы, усё што, ёсьць лепшага ў буржуазнай культуры, падкрэсьлівалася Леніным неаднокраць і з вялікай настойлівасьцю. Вось што казаў Ленін у прамове на III-м зьезьдзе РКСМ (4 кастрычніка 1920 г.):“...

„... Усё тое, што было створана чалавечай грамадой, ён (Маркс) прапрацаваў крытычна, ніводнага пункту не пакінуўшы бяз увагі. Усё тое, што чалавечаю думкаю было створана, ён перапрацаваў, падпарадкаваў крытыцы, праверыўшы на рабочым руху, і зрабіў тыя вывады, якіх абмежаваныя рамкамі ці зьвязаныя буржуазнымі забабонамі людзі зрабіць не змаглі.

„Гэта трэба мець на ўвазе, калі мы, напрыклад, вядзем размовы аб пролетарскай культуры. Без яснага разуменьня таго, што толькі дакладным веданьнем культуры, створанай усім разьвіцьцём чалавецтва, толькі перапрацоўкай яе можна будаваць пролетарскую культуру—без такога разуменьня нам гэтай задачы ня вырашыць.

„Пролетарская культура не зьяўляецца выскачыўшай невядома адкуль, не зьяўляецца выдумкай людзей, якія называюць сябе спэцыялістымі па пролетарскай культуры. Гэта ўсё цалкам лухта. Пролетарская культура павінна зьявіцца заканамерным разьвіцьцём тых запасаў ведаў, якія чалавецтва выпрацавала пад уціскам капіталістычнага грамадзтва, абшарніцкага грамадзтва, чыноўнічага грамадзтва.

„*Усе* гэтыя шляхі і дарожкі падводзілі і падводзяць і працягваюць падводзіць да пролетарскай культуры таксама, як політычная экономія, перапрацаваная Марксам, паказала нам тое, да чаго павінна прысьці чалавечае грамадзтва, паказала пераход да клясавай барацьбы, да пачатку пролетарскай рэволюцыі“.

Падобныя мысьлі Ленін формулюе ў адным з пунктаў проэкту рэзолюцыі аб пролетарскай культуры (8 кастрычніка 1920 г.):

„4. Марксызм заваяваў сабе сваё сусьветна-гісторычнае значэньне, як ідэолёгіі рэволюцыйнага пролетарыяту тым, што ён, марксызм, ніколі не адкінуў каштоўнейшыя заваёвы буржуазнай эпохі, а, наадварот, прысвоіў і перапрацаваў усё, што было каштоўнага ў больш чым двухтысячагоднім разьвіцьці чалавечай думкі і культуры. Толькі далейшая праца на гэтай аснове і ў гэтым жа кірунку, адухоўленая (практычным) вопытам дыктатуры пролетарыяту, як апошняй барацьбы яго супроць усялякай эксплёатацыі, можа быць прызнана разьвіцьцём сапраўды пролетарскай культуры“.

Неабходнай прадумовай разьвіцьця пролетарскай культуры Ленін лічыць, як мы бачым, крытычнае прысваеньне вялізарнай буржуазнай культурнай спадчыны[1], пры чым гэтае прыабшчэньне да лепшых дасягненьняў буржуазнай культуры павінна ахапіць міл'ёны людзей: „сэнс пытаньня ў тым, каб ва ўмовах пролетарскай улады лепшыя дасягненьні буржуазнай культуры сталі дасягненьнем мас“. (Словы Леніна у перадачы Я. Якаўлева).

Ленін быў праціўнікам „выдуманай, аранжарэйнай пролетарскай культуры, узрошчанай у якой-небудзь камэры“ і якая мае бляклыя рысы якогасьці абстрактнага „індустрыяльнага пролетарыяту“. Супроць такой „пролетарскай“ культуры (і літаратуры) Ленін з усёй сваёй непрымірымасьцю і рэзкасьцю змагаўся, ратуючы за сапраўдную пролетарскую культуру, якая вырасла ў непасрэдным гістарычным процэсе ў выніку дыялектычнага перамаганьня буржуазнай культуры і вялізарнага культурнага ўздыму мас. Такая сапраўды пролетарская культура зможа быць чыннай і непарушнай зброяй у жорсткай клясавай барацьбе, якую вядзе пролетарыят у эпоху сваёй дыктатуры.

---

[1] У гэтым сэнсе характэрныя радкі Леніна аб Талстым: “...у яго спадчыне ёсьць тое, што не адыйшло ў мінулае, што належыць будучаму. Гэтую спадчыну бярэ і над гэтай спадчынай ратае расійскі пролетарыят“ (Гэтыя радкі Леніна адносяцца да 1910 г.)

Гаворачы аб пролетарскім мастацтве, Ленін з усіх яго адзнак высоўваў і асабліва падкрэсьліваў зразумеласьць і даступнасьць яго аграмадным масам. „Мастацтва, казаў Ленін, павінна уваходзіць сваімі найглыбейшымі карэньнямі ў самую гушчу шырокіх працоўных мас. Яно павінна быць зразумелым гэтым масам і любіма імі. Яно павінна аб‘яднаць пачуцьцё, думку і волю гэтых мас, падымаць іх“. (З успамінаў Клары Цэткін аб Леніне). Гэтыя словы Леніна ня трэба, зразумела, разумець у тым сэнсе, што мастацтва павінна „зьніжацца“ да мас, павінна стаць якімсьці ўбогім мастацтвам для бедных, „мастацтвам для народу“. Словы Леніна аб зразумеласьці і даступнасьці мастацтва шырокім працоўным масам трэба разумець у сэнсе органічнай сувязі мастацтва з імкненьнямі, перажываньнямі і інтарэсамі пролетарыяту. Процэс набліжэньня мастацтва да шырокіх працоўных мас ёсьць процэс двухбаковы: „для таго, каб мастацтва магло наблізіцца да народу і народ да мастацтва, мы павінны спачатку ўзьняць адукацыйны і культурны ўзровень“. (З успамінаў К. Цэткін). З думак Леніна аб новым мастацтве і яго разьвіцьці трэба яшчэ адзначыць думку аб неабходнасьці плянамернага кіраўніцтва стыхійным процэсам разьвіцьця мастацтва. Тэй самай Клары Цэткін Ленін казаў:

„Але, зразумела, мы камуністы. Мы не павінны стаяць, склаўшы рукі, і даваць хаосу разьвівацца, куды хочаш. Мы павінны цалкам плянамерна кіраваць гэтым процэсам і фармаваць яго вынікі“.

Суадпаведна з гэтаю думкаю Леніна будуе і праводзіць сваю мастацкую політыку Ленінская партыя. Улічваючы рэальныя суадносіны сіл, партыя імкнецца даць мастацкаму процэсу пэўны кірунак, у суадпаведнасьці з агульнымі задачамі пролетарыяту на даным этапе нашага соцыялістычнага будаўніцтва.

Рэзолюцыя ЦК РКП(б) аб політыцы партыі ў галіне мастацкай літаратуры (прынятая ў 1925 г.) канстатавала, што „як ня спыняецца ў нас клясавая барацьба наогул, дык зусім так яна ня спыняецца і на літаратурным фронце. У клясавай грамадзе няма і ня можа быць нэйтральнага мастацтва, хоць клясавая прырода мастацтва наогул і літаратуры ў асаблівасьці выражаецца ў формах, бясконца больш размаітых, чымсь, напрыклад, у політыцы“. У тагочаснай літаратурнай сітуацыі (рэзолюцыя, як вышэй адзначана, была прынята ў 1925 г.) неабходна было перш за ўсё улічыць і разьвіць натуральную дыфэрэнцыяцыю ў асяродку так званых „падарожнікаў“. Заклікаючы да барацьбы з ідэолёгіяй новай буржуазіі, якая фармавалася сярод групы „падарожнікаў“ „зьменавехаўскага“ толку, рэзолюцыя ЦК патрабавала беражлівага падыходу да асноўнай масы падарожнікаў і забесьпячэньня ўсіх умоў „для магчыма больш хуткага іх пераходу на бок комуністычнай ідэолёгіі“. Што тычыцца пролетарскай літаратуры і патрабаваньня яе гэгэмоніі на літаратурным фронце, рэзолюцыя ЦК адзначала, што „гэгэмоніі пролетарскіх пісьменьнікаў яшчэ няма, і партыя павінна дапамагчы гэтым пісьменьнікам запрацаваць сабе гісторычнае права на гэтую гэгэмонію“.

Гэтым сваім тэзісам рэзолюцыя цалкам солідарызавалася з пунктам погляду Леніна, выступаўшага супроць цяплічных мэтадаў вырашчваньня пролетарскай літаратуры, і які настайваў на яе непасрэдным росьце ў ходзе жывога гісторычнага процэсу.

З часу прыняцьця адзначнай рэзолюцыі ЦК аб мастацкай літаратуры надзвычайна зьмянілася і агульная і спэцыяльна-літаратурная сітуацыя ў нашай краіне. Мы цяпер на рубе новага, рэконструкцыйнага пэрыоду ў нашым соціялістычным будаўніцтве. Клясавая барацьба, наперакор прадсказваньням таварыша Бухарына і іншых правых, прыняла ў сувязі з індустрыялізацыяй, растучай суцэльнай колектывізацыяй і ажыцьцяўленьнем ліквідацыі кулацтва, як клясы, новыя і больш жорсткія формы. У галіне літаратурнай мы зьяўляемся сьведкамі значных перамог і дасягненьняў пролетарскай літаратуры на размаітых вучастках слоўнага мастацтва. Вырасла і ўзмацнілася асноўная пролетарская літаратурная організацыя—ВОАПП. Адначасова мы назіраем пэўны рост сялянскай літаратуры, якая ўсё больш набліжаецца па сваёй ідэолёгіі да пролетарскай, і значнае набліжэньне да пролетарыяту шэрагу падарожніцкіх груповак (побач з рэзкімі варожымі вылазкамі „аддыфэрэнцыяваўшыхся“ некаторых ранейшых „падарожнікаў“ і прадстаўнікоў кулацкай ідэолёгіі ў літаратуры). Усе гэтыя акалічнасьці значна відазьмяняюць суадносіны літаратурных сіл і высоўваюць новае вырашэньне цэлага шэрагу пытаньняў, зьвязаных з пролетарскай літаратурай. (Аб агульнай бальшавізацыі і арабочаньні пролетарскага літаратурнага руху, аб задачах пролетлітаратуры ў рэконструкцыйны пэрыод аб адставаньні літаратуры ад агульных тэмпаў соц. будаўніцтва, аб заваяваньні пролетлітаратурай ідэйнай гэгэмоніі ў найкаротшыя гісторычныя тэрміны, аб узаемадзейнасьці з сялянскай літаратурай аб перавыхаваньні лева-падарожніцкай літаратуры і г. д.). Новая рэзолюцыя, што падрыхтоўваецца Цэнтральным Комітэтам партыі аб мастацкай літаратуры, дасьць гэта новае вырашэньне, улічыўшы ўсе зрухі, якія адбыліся.

Об‘ектыўным сьцьвярджэньнем росту нашай пролетарскай літаратуры зьяўляецца тая пільная ўвага, якая зараз выклікае да сябе абгаварэньне мастацкага мэтаду пролетарскай літаратуры, абгаварэньне так званых „творчых пытаньняў“. Ужо Ленін казаў, што новае комуністычнае мастацтва „створыць форму суадпаведна свайму зьместу“. (З успамінаў Клары Цэткін). Рэзолюцыя ЦК 1925 г. не змагла, зразумела, ды й не павінна была даць свой канчатковы адказ па гэтым пытаньні Выказваючыся за „вольнае спаборніцтва розных груповак і плыняў [1]) у дадзенай галіне“, г. зн. у галіне літаратурнай формы, рэзолюцыя падкрэсьлівае толькі неабходнасьць—уноў суадпаведнасьці з думкаю Леніна—„сьмялей і рашучай парываць з забабонамі панства у літаратуры і, выкарыстоўваючы ўсе тэхнічныя дасягненьні старога майстэрства, выпрацоўваць адпаведную форму зразумелую мільёнам“.

Але якавы адзнакі гэтай „адпаведнай формы“?

Мы ведаем, што процэс станаўленьня стылю вельмі складаны і цяжкі процэс. У пачатку свайго шляху стыль маладое клясы адчувае часта зусім чужародныя ўплывы. Такія ўплывы ведала і наша пролетарская літаратура. Першая задача пролетарскай літаратуры у галіне літаратурнае формы і заключалася ў перамаганьні гэтых чужародных уплываў, якія заўсёды прыўносілі з сабой і элемэнты чужароднага „зьместу“. Роўналежна ставілася пытаньне аб сьвядомай вучобе і прысваеньні „старога майстэрства“ 1) (па выражэньню рэзолюцыі ЦК), усіх станоўчых момантаў гэтага „майстэрства“. Цяжкасьць задачы тут заключаецца менавіта ў азначэньні гэтых станоўчых момантаў. Аналёгія з тэхнікай у пытаньнях мастацкай формы зусім не сумяшчальна і недапушчальна, дзеля таго, што мастацкую „форму нельга браць абстрактна, яна заўсёды спалучаецца з пэўным „зьместам“. Тут дзеля гэтага ня можа быць гутаркі аб простым перайманьні, гутарка тут ідзе аб крытычным прысваеньні „майстэрства“, яго дапасаваньні, яго функцыянальным відазьмяненьні, яго асыміляцыі сабе.

---

[1]) Тут, бязумоўна, не разумеюцца ўсе групоўкі і плыні, безадносна да іх клясавага зьместу, як гэта спрабуюць вытлумачыць розныя правыя опортуністы. Рэзолюцыя ЦК мае на ўвазе толькі розныя групоўкі і плыні ў межах пролетарскай літаратуры, або блізкія пролетарыяту плын- Правы опортунізм усюдых ўмудраецца выхаласьціць клясавы зьмест, па сваёй ліквідатарскай сутнасьці заўсёды, нарэшце, сутыкаючыся з „левай“ орыентацыяй. Вельмі характэрны ў гэтым сэнсе выступленьні А. Сьлепкова па пытаньню аб пролетарскай культуры і культурнай рэволюцыі. Адповедзь Сьлепкову даў Л. Авэрбах (гл. яго кніжку „Наши лит. разногласия“)

Неабходна было паэтаму ўсе шуканьні ў галіне формы падпарадкаваць пэўнаму прынцыпу. Выстаўленае ў пачатку патрабаваньне новай, рэволюцыйнай і пролетарскай, рабочай тэматыкі, якая адпавядала процэсам, якія адбываюцца вакол рэволюцыйнай барацьбы і соцыялістычнага будаўніцтва, было патрэбным, неабходным і сваячасовым патрабаваньнем, не загубіўшым свайго значэньня і па сёняшні дзень, дзеля таго, што ва ўтварэньні новага стылю тэматыка звычайна адыгрывае вялізарную ролю (асабліва ў пачатку шляху). Але тэматыка ёсьць толькі найбольш агульны момант у разуменьні „формы“, неабходна было напоўніць разуменьне новай іскомай „формы“ конкрэтным зьместам конкрэтнымі адзнакамі.

Усе сходзіліся і сходзяцца на тым, што пролетарская літаратура павінна ўладаць такім мастацкім мэтадам, які павінен адпавядаць па сваёй моцы, значнасьці і якаснаму зьместу мэтоду дыялектычнага матэрыялізму, заваёванаму пролетарыятам у галіне філёзофіі і іншых соцыяльных навук. Ці адпавядае гэтаму мэтоду дыялектычнага матэрыялізму, які-небудзь з мастацкіх мэтодаў, што існавалі раней ці існуюць зараз? Не. Але можа ў вопыце літаратуры ёсьць такі мастацкі мэтод, які хоць бы набліжаецца да іскомага мэтоду?

Мы ведаем, што буржуазія стварыла найбагатшую літаратуру. У эпоху найбольшага свайго росквіту буржуазная літаратура выпрацавала і свой тонкі мастацкі мэтод, мэтод мастацкага рэалізму. Мы ведаем, напрыклад, як усьлед за Марксам захапляўся творчасьцю Бальзака Плеханаў, які адзначаў вялізарныя заслугі Бальзака, як мастацкага дасьледчыка сучаснае яму буржуазнае грамады. Рэалістычны мэтод буржуазіі, аднак, ведаў свае межы, ня ўздымаючыся над агульнай концэпцыяй натуральна-навуковага матэрыялізму, прысвоенага буржуазіі. Відавочна, што паміж мэтодам мастацкага рэалізму, якім карысталася ў сваёй літаратуры буржуазія, і іскомым мэтодам нашай пролетарскай літаратуры, павінна ляжаць уся тая адлегласьць, якая аддзяляе мэханістычны натуральна-навуковы матэрыялізм буржуазіі ад дыялектычнага матэрыялізму рэволюцыйнага пролетарыяту. Але мы можам опэраваць буржуазным мастацкім рэалізмам, як выйсьцёвым пунктам у нашых шуканьнях мастацкага мэтоду.

Якавы агульныя адзнакі буржуазнага мастацкага рэалізму? Гэтыя агульныя адзнакі могуць быць зьведзены да двух: адпаведнасьці акаляючага жыцьця (зразумела, у межах буржуазных уяўленьняў) і вялізарнай псыхолёгічнай насычанасьці (зразумела, у пляне буржуазнай індывідуальнасьці). Іншымі словамі, буржуазны мастацкі рэалізм (у яго лепшых дасягненьнях) можа быць ахарактарызаваны як псыхолёгічны рэалізм. У якой жа ступені псыхолёгічны рэалізм можа стаць мастацкім мэтодам пролетарскай літаратуры?

---

1) Гэта значыць аб тым, што інакш называецца „вучобай у клясыкаў“.

Тут, зразумела, менш за ўсё можна абмежавацца догматычнымі рэцэптамі, якія ня ўлічваюць усёй асablівасьці паасобных этапаў разьвіцьця пролетарскай літаратуры. ы ўжо перажылі ў нашай рэволюцыі некалькі этапаў; розныя гэтыя этапы ставілі перад нашай літаратурай розныя мастацкія задачы, якія патрабавалі прыстасаваньня розных мастацкіх сродкаў. У эпоху грамадзянскай вайны вялізарную ролю, напрыклад, адыграла агітка,[1]) адыгралі „дзем‘янаўскія“ жанры; вельмі вялікую службу і для пролетарскай літаратуры тады саслужылі ўрывістыя, рэзкія, заклікаючыя прыёмы Маякоўскага, якія вядуць сваё пахаджэньне яшчэ ад футурызму, але набыўшыя новую якасьць ва ўмовах рэволюцыйнай эпохі. Але ці мог задавальняць схэматызм агіткі на наступных этапах нашай рэволюцыі? Не. Неабходна было даць глыбокае асьвятленьне процэсаў, якія адбываліся ў нас, неабходна было ўскрыць дыялектычныя супярэчнасьці нашай рэчаіснасьці, каб паказаць асноўныя тэндэнцыі разьвіцьця гэтай рэчаіснасьці, і каб паказаць адзінства, што вырастае з супярэчнасьцяй. Ажыцьцяўленьне культурнай рэволюцыі, апрача таго, патрабавала фіксацыі зьмен, што адбываюцца ўва ўсёй псыхоідэолёгічнай прыродзе новага чалавека.

Кінуты некаторымі таварышамі з „На лит. посту“ лёзунг „жывога чалавека“ і „псыхолёгічнага рэалізму“ мог у гэтых умовах адыграць станоўчую ролю. Разуменьне „жывога чалавека“ павінна было, зразумела, мысьліцца толькі як супроцьстаўленьне ранейшаму абстрактнаму схэматызму, які ведаў толькі „blanc et noir“ (белы і чорны колер), толькі як патрабаваньне жыцьцёвай паўнаты і мастацкай пераканальнасьці замест рэволюцыйнай „иконописи“. Таксама „псыхолёгічны рэалізм“ быў перш за ўсё супроцьстаўленьнем „бытавізму“, голаму „апісацельству“, што ня ўлічваў глыбокіх унутраных зьмен, і з другога боку—абстрактнаму „індустрыялізму“. Але абодвы гэтыя азначэньні тояць у сабе надзвычайна пададзронны прысмак і могуць пацягнуць за сабой памылковыя тлумачэньні. Азначэньне „жывы чалавек“ можа быць вытлумачана (і ў літаратурнай практыцы мы былі сьведкамі гэтага) як аполёгія „агульна чалавечага“, як супроцьстаўленьне „клясаваму чалавеку“. Таксама „псыхолёгізм“ можа абярнуцца ў індывідуалістычны „самааналіз“, у інтэлігэнцкае „калупаньне“ ў душы“, „психоложество“. Тым больш, што лёзунг „псыхолёгізм“ суправаджаўся ў некаторых таварышоў вельмі спэцыфічнай тэорыяй „непасрэдных уражаньняў“, як рэгулятара ўспрыяцьця мастака.

Усе гэтыя староньнія напластаваньні і шэраг дапушчаных асобнымі таварышамі недакладных формуліровак, што абапіраліся да таго на няўдалыя ўзоры літаратурнай практыкі, прывялі да таго, што дыскусія, якая разгарнулася пра творчыя шляхі пролетарскай літаратуры, адбывалася не заўсёды плённа. Зразумела, ні аб якім індывідуалістычным, пасыўна-сузіральным „псыхолёгічным рэалізьме“ ня было гутаркі. Калі „рэалізм“ высоўваецца, як адзін з асноўных, істотных адзнакаў іскомага стылю пролетарскай літаратуры, як „слупавая дарога пролетарскай літаратуры“, дык маецца на ўвазе той дзейны рэалізм, які Ленін характарызуе (у сваім вядомым артыкуле аб Талстым), як „зрываньне усіх і ўсялякіх масак“, рэалізм актыўны, які змагаецца, ня толькі адлюстроўваючы якуюсьці рэчаіснасьць, але заўсёды выступаючы ў імя вядомай рэчаіснасьці. З другога боку, гэты „рэалізм“ нічога агульнага ня мае і з струвіянскім „об‘ектывізмам“, які апраўдвае любую існуючую рэчаіснасьць, а імкнецца да дыялектычнай об‘ектыўнасьці, г. зн. імкнецца вызначыць сапраўдныя тэндэнцыі разьвіцьця рэчаісьнасці, зьяўляючыся такім чынам „тэндэнцыйным“ у лепшым і сапраўдным сэнсе гэтага слова. „Рэалізм“ гэты, значыць, уключае ў сябе элемэнты барацьбы, сатыры, грамадзкага памфлету палітычнай загостранасьці („абдземьяніваньня“), публіцыстычнасьці. І калі рэконструкцыйны пэрыод, што перажываецца намі, характарызуецца намі „разгорнутым наступам на капіталістычныя элемэнты па ўсім фронце“, дык дыялектычны рэалізм можа быць надзвычайнай мастацкай зброяй у гэтым агульным разгорнутым наступе. Так што супраціўнікі дыялектычнага рэалізму зусім дарэмна ламаюць свае палемічныя пікі.

---

[1]) Азначэньне „агітка“ мае для нас станоўчае значэньне пэўнага літаратурнага жанру.

Што тычыцца падкрэсьліваньня псыхолёгічнага моманту і патрабаваньня псыхолёгічнай насычанасьці, дык яно, па-першае, ні ў якай меры не супярэчыць патрабаваньню ідэйнай насычанасьці, а ідзе з ім побач; па-другое, асноўны сэнс гэтага патрабаваньня заключаецца ў падкрэсьліваньні той непарушнай і бясспрэчнай для нас прадумовы, што „не чалавек для суботы, а субота для чалавека“, што для чалавека, а не для кога іншага, ідзе ўпартая і жорсткая барацьба за перамогу соцыялізму. Вось дзе абрадуюцца розныя аматары чырвонага слаўца: ды, бачыце, мы прапаведуем яўны „гуманізм“. Так, пролетары ня ёсьць якісьці штучны „homunculus“, вырашчаны ў якімсьці „індустрыяльным“ інкубатары; ён ёсьць творца і носьбіт новай грамадзкай псыхолёгіі. У стварэньні гэтай новай грамадзкай псыхолёгіі, бачыце, і заключаецца ўвесь сэнс культурнай рэволюцыі. А ў чым іншым можа выявіцца ўдзел пролетарскай літаратуры ў культурнай рэволюцыі, як не ў раскрыцьці гэтай новай грамадзкай псыхолёгіі, у абмалёўцы процэсаў, што адбываюцца ў гэтым кірунку і ў паказаньні шляхоў да новых форм чалавечага жыцьця, і які заваёўваецца пролетарыятам? Вось у чым сэнс таго новага „псыхолёгізму“, які павінен ўвайсьці ў якасьці аднэй з істотных адзнак у дадзены стыль пролетарыяту. І толькі ў гэтым, а ня ў чым іншым. Ніякага прымату „бесьсьвядомага“ і іншай шалухі тут няма. Мы ўсе добра ведаем, што вядучая роля належыць сьветапогляду, і мы ўсе ратуем за сапраўдную комуністычную, марксысцка-ленінскую сьвядомасьць. Бо і самая спроба сьвядомае пабудовы мастацкага мэтоду кажа супроць стыхійнасьці і супроць бесьсьвядомага ў імя вышэйшых форм рацыянальнага і сьвядомага.

Калі розныя супраціўнікі адзначаных вышэй поглядаў выступаюць з абаронай так званых „вытворчых“ і іншых падобных жанраў, дык яны па сутнасьці паўтараюць даўнія пролеткультаўскія і лефаўскія рэцэпты. Яны прыходзяць з ампаўскім тэхніцызмам, урбанізмам і іншымі прыналежнасьцямі капіталістычнага „індустрыялізму“ і, насьпех усё гэта пераліцаваўшы, спрабуюць гэта выдаць за пролетарскія жанры. Ніякая індустрыялізацыя ня выкліча нашага энтузіязму, калі яна ня будзе адухоўлена новымі вытворчымі адносінамі, якія яна нараджае. Мы не захапляемся „вытворчасьцю“, як якімсьці сваеасаблівым урбанічным пэйзажам ці „натурмортам“; для нас соцыялістычная вытворчасьць ёсьць крыніца новых соцыялістычных вытворчых адносін. І вось гэтыя новыя вытворчыя адносіны, што „мяняюць нашу прыроду“ і ствараюць новага пролетара, правобраз новага чалавека, знаходзяцца ў цэнтры нашай увагі. Наш мастак і павінен сачыць гэтае новае жыцьцё, што нараджаецца, і выяўляць яго ў сваёй творчасьці, адначасова ўбіраючы ў сябе і адлюстроўваючы і іншыя грандыёзныя грамадзкія процэсы, процэсы соцыялістычнай перабудовы вёскі, што перараджаецца ў выніку суцэльнай колектывізацыі, процэсы пераплаўкі, што засталося ў нас, як спадчына старога, усялякай соцыяльнай прымешкі і мешаніны, усялякай соцыяльнай „лігатуры“.

Пытаньне аб стылі пролетарскай літаратуры яшчэ далёка ня вырашана. Мы тут далей першых выведак яшчэ не пашлі. Неабходна прыцягнуць да спрэчак аб творчых шляхох, аб стылі пролетарскай літаратуры ўсе нашы марксысцкія літаратурна-навуковыя сілы, зьвязаўшы гэту тэорэтычную працу з непасрэднай літаратурнай практыкай. Дзеля таго, што справа тут ідзе не аб дасужых, манілаўскіх фантазіях аб тым, якой будзе пролетарская літаратура, а справа ідзе аб сьвядомай пабудове мастацкага мэтоду, аб сьвядомым кірунку мастацкай працы пролетарскага пісьменьніка.

Марксысцка-ленінскае літаратуразнаўства павінна падыйсьці да вырашэньня проблем, што высоўваюцца пролетарскай літаратурай, са сьвядомасьцю ўсяе паважнасьці і значнасьці гэтых проблем. Стварэньне пролетарскай літаратуры ёсьць апошні этап па шляху да бясклясавай літаратуры (і культуры) будучай комуністычнай грамады. І наша навука, што творыцца рэволюцыйнай марксысцкай думкай пролетарыята, жыве не для мінулага, а для сучаснага і будучага. Нашай літаратурнай навуцы, як і ўсёй пролетарскай навуцы, чужое адчуваньне „грузу гісторыі“, адчуваньне „ветхага Адама“. Ведаючы, для чаго і ў імя чаго рэволюцыйны пролетарыят вядзе сваю ўпартую і жорсткую барацьбу, мы кажам разам з Энгельсам („Анти-Дюринг“):

„Якая маладая яшчэ гісторыя чалавецтва“...

РЭЗОЛЮЦЫІ ВОАПП‘а

3

Рэзолюцыя пленуму пашыранага сэкратарыяту ВОАПП‘а па дакладу т. Селівапоўскага

(26—29 мая 1920 г.)

1. Пленум пашыранага сэкратарыяту ВОАПП лічыць у асноўным правільнай літаратурна-палітычную лінію РАПП, зьмешчаную ў рэзолюцыях пленуму праўленьня РАПП у верасьні 1929 г., і Ленінградзкай конфэрэнцыі АПП аб задачах РАПП у рэконструкцыйны пэрыод. Сэкратарыят асабліва настойліва падкрэсьлівае, што пролетарская літаратура яшчэ не перабудавала сваіх шэрагаў у рэконструкцыйны пэрыод. Неабходна мобілізацыя ўсіх сіл пролетарскай літаратуры для гэтай перабудовы.

2. У сувязі з выступленьнямі на сэкратарыяце прадстаўнікоў так званага „блёку“ (група Беспалава-Гарбачова-Бязыменскага і г. д.), якія высоўвалі супроць кіраўніцтва РАПП шэраг літаратурна-палітычных абвінавачваньняў пад маскай барацьбы творчых кірункаў, пленум напамінае аб рашэньні ўсесаюзнага зьезду пролетпісьменьнікаў, якое забараняе стварэньне літаратурна-палітычных фракцый унутры організацый ВОАПП і папярэджвае так званы „блёк“ аб небясьпецы, якая стаіць на яго шляху: можа ператварыць яго (блёк) у групу, што будзе процістаяць літаратурна-палітычнай лініі ВОАПП. Пленум даручае сэкратарыяту РАПП, забясьпечваючы вольнае спаборніцтва творчых кірункаў у рамках мэтоду дыялектычнага матэрыялізму, праводзіць паступовую лінію выкрыцьця ўсіх тэндэнцый, што вядуць да рэвізіі асноўных прынцыпаў пролетарскага літаратурнага руху.

3. Пленум констатуе, што творчая дыскусія ў РАПП яшчэ не дайшла да значнай часткі нізавых мас організацый. Неабходна, разгортваючы творчую дыскусію, прыцягваць у якасьці матэр'ялу да яе магчыма большую колькасьць творчай продукцыі пролетарскіх пісьменьнікаў, паглыбляючы і конкрэтызуючы на ёй проблемы дыялектыка-матэрыялістычнага творчага мэтоду і праясьняючы сутнасьць рознагалосьсяў паміж напастоўскай плыньню, што прадстаўляецца часопісьсю „На литературном посту“ і яго працаўнікамі. Неабходна выпрацаваць шэраг пляцформенных докумэнтаў творчых кірункаў унутры РАПП, падпарадкаваўшы крытыцы ў сьвятле новага этапу творчай дыскусіі ранейшыя выказваньні па пытаньнях апошняй, неабходна пачаць дыскусію аб творчым мэтодзе ў маштабе ўсяго ВОАПП.

4. Адзначаючы ўзмацненьне „левых“ настрояў і прымірэнцтва з імі

ўнутры РАПП і паказваючы на неабходнасьць правядзеньня рашучай барацьбы з імі, пленум у той-жа час з усёй сілай падкрэсьлівае, што галоўнай небясьпекай унутры РАПП зьяўляюцца правыя, адкрыта опортуністычныя тэндэнцыі і што на іх, а таксама на прымірэнцтва да іх павінна быць накіравана асноўная сіла агню.

Пленум адзначае, што ў сувязі з цяжкасьцямі перабудовы шэрагаў пролетлітаратурнага руху ў рэконструкцыйны пэрыод, разгубленасьцю і дэзорыентацыяй, што ўзьнікае на глебе гэтых цяжкасьцяй, у некаторых членаў РАПП, унутры організацыі ўзьнікаюць і разьвіваюцца настроі абывательскі-буфэрнага парадку, што выяўляюцца ў імкненьні паўстаць паміж позыцыяй большасьці організацый і т. зв. блёку, разглядаючы кіраўніцтва, як бок у барацьбе з блёкам. Такія спробы (што выявіліся ў прыватнасьці ў выступленьнях шэрагу таварышоў на апошніх абласных конфэрэнцыях РАПП) узыйсьці на „трэцюю“ об‘ектыўную позыцыю фактычна ўзмацняюць блёк, што змагаецца супроць раппаўскага кіраўніцтва і служаць тормозам для справы бальшавізацыі пролетарскай літаратуры.

Разам з гэтым павінен давацца рашучы адпор усялякім спробам прадставіць самакрытыку, што вядзецца на падставе літаратурна-політычнай лініі ВОАПП, як позыцыю буфэрную ці балотную.

Пролетарскія пісьменьнікі, члены РАПП, змогуць вырашыць задачу бальшавізацыі пролетарскай літаратуры толькі шляхам мобілізацыі ўсіх сіл для перамаганьня цяжкасьці перабудовы шэрагаў, шляхам разгортваньня бальшавіцкай самакрытыкі зьнізу і даверху і перамаганьня паасобных прарываў і „вузкіх месц“ на фронце пролетарскай літаратуры, — шляхам яднаньня ўсіх членаў організацыі вакол напостаўскага кіраўніцтва.

Рэзолюцыя пашыранага сэкратарыяту ВОАПП па дакладу тов. Сутырына

(26—29 мая 1930 г.)

1. Лічыць неабходным склікаць 2-гі ўсесаюзны зьезд пролетарскіх пісьменьнікаў не пазьней пачатку 1931 году; 2-гі пленум савету ВОАПП склікаць у канцы верасьня 1930 г. Даручыць сэкратарыяту ВОАПП на пленуме савету паставіць пытаньне аб удзеле воаппаўскай організацыі ў агульным фронце культурнай рэволюцыі па масавай рабоце нашай організацыі (разумеючы пад гэтым работу гурткоў і нізавых організацый) і даклад аб творчай дыскусіі ў мэтах падвядзеньня некаторых вынікаў для пастаноўкі гэтага пытаньня на 2-м усесаюзным зьезьдзе.

2. Лічыць неабходным вызваліць ад усялякіх іншых літаратурных прац т. т. Сутырына і Селіваноўскага з тым, каб на іх ускласьці толькі працу ў сэкратарыяце ВОАПП.

3. Прапанаваць сэкратарыяту РАПП вылучыць са складу дэлегацыі РАПП у ВОАПП пэўную частку таварышоў, для якіх праца ў ВОАПП‘е зьяўлялася-б асноўчай раппаўскай нагрузкай.

4. Даручыць сэкратарыяту да чарговага пленуму сэкратарыяту ВОАПП‘а падрыхтаваць свае меркаваньні наконт пераводу аднаго з асноўных працаўнікоў рэспубліканскіх організацый на сталую працу ў сэкратарыяце ў Маскве.

5. Констатаваць, што з прычыны загружанасьці значнай часткі сэкратарыяту раппаўскай працай праца ў сэкратарыяце ВОАПП фактычна не вялася.

Рэзолюцыя пашыранага сэкратарыяту ВОАПП‘а аб „Кузьніцы“

(26—29 мая 1930 г.)

1. Сэкратарыят ВОАПП‘а з задавальненьнем прымае заяву „Кузьніцы“ аб аднаўленьні ёю працы ў ВОАПП‘е.

2. Пашыраны сэкратарыят даручае да чарговага пленуму савету ВОАПП‘а падрыхтаваць усе матар‘ялы аб выкананьні ранейшых рашэньняў органаў ВОАПП‘а што тычацца „Кузьніцы“.

3. Заслухаўшы заяву прадстаўнікоў „Кузьніцы“ аб жаданьні „Кузьніцы“ на пачатках колектыўнасьці ўвайсьці ў РАПП, сэкратарыят, не прадрашаючы пытаньня аб формах уваходу „Кузьніцы“, прапануе сэкратарыяту РАПП і цэнтральнаму савету „Кузьніцы“ прыняць усе меры да таго, каб у найкаротшы тэрмін аб‘яднаць усе сілы пролетарскіх пісьменьнікаў на тэрыторыі СССР у аднэй організацыі і дабіцца аб‘яднаньня „Кузьніцы“ і РАПП.

Рэзолюцыя пашыранага сэкратарыяту ВОАПП‘а аб Азэрбайджанскай асоцыяцыі пролетарскіх пісьменьнікаў

(26—29 мая 1930 г.)

Заслухаўшы даклад адказн. сэкратара АЗАПП т. Назарлі і судаклад прадстаўніка ЗАПП тав. Невяровіча аб стане Азэрбайджанскай асоцыяцыі пролетарскіх пісьменьнікаў, пашыраны сэкратарыят ВОАПП констатуе наступнае:

Соцыялістычная рэконструкцыя, зьвязаная з рэзкім абвастрэньнем клясавай барацьбы ў краіне, ставіць перад Азэрбайджанскай асоцыяцыяй, так сама, як і перад іншымі, шэраг новых адказных задач, вырашэньне якіх АЗАПП тым больш важна, што АЗАПП разгортвае сваю працу ў цэнтры нафтавай прамысловасьці, у прыватнасьці ў горадзе, што мае баявыя традыцыі рэволюцыйнага змаганьня пролетарыяту, — у Баку. У пэрыод рэконструкцыі пролетарскай літаратурнай організацыі, калі лёзунг бальшавізацыі зьяўляецца асноўным азначаючым момантам пролетарскага літаратурнага руху, АЗАПП, якая мае ўсе магчымасьці абаперціся на перадавыя колы Бакінскага пролетарыяту, можа і павінна заняць вядучую ролю ў пролетарскай літаратуры Закаўказьзя.

Сэкратарыят ВОАПП констатуе, што сапраўдны стан АЗАПП далёка яшчэ не забясьпечвае выкананьня вялікіх задач, якія стаяць перад ёю.

Рэорганізацыя, праведзеная АЗАПП пасьля 2-га Азэрбайджанскага зьезду пролет. пісьменства ўвосень 1929 г., ня выжыла поўнасьцю недахопаў і памылак, што меліся ў мінулай працы АЗАПП. Пры наяўнасьці шэрагу дасягненьняў, што выявіліся ва ўстанаўленьні правільнай у асноўным літаратурна-політычнай лініі, у некаторым узмацненьні партыйнага асяродку ўнутры асоцыяцыі, у прыватнасьці ў асноўным для АЗАПП цюрскай сэкцыі, стварэньні ўласнага органу асоцыяцыі „Эдэбіяэт Джэбкасында“ і організацыйнай перабудове асоцыяцыі,—Азэрбайджанская асоцыяцыя ўсё яшчэ не змагла правільна паставіць справу энэргічнай барацьбы з праяўленьнямі ў цюрскай літаратуры рэакцыйнай буржуазнай мяшчанскай і ханскабэкскай ідэолёгіі, не змагла ўзяць на сябе задачу комуністычнага перавыхаваньня папутніцкіх і сялянскіх пісьменьнікаў. Слабасьць барацьбы з клясава-варожымі тэндэнцыямі і выступленьнямі палягчаецца слаба разгорнутай самакрытыкай унутры самой асоцыяцыі і нездавальняючым станам барацьбы як з асноўнай правай небясьпекай унутры пролетарскай літаратуры, так і з „левымі“ загібамі. Для Азэрбайджанскай асоцыяцыі правая небясьпека так сама, як і для іншых, зьяўляецца зусім нясумненнаю, што паглыбляецца конкрэтнымі абставінамі, небясьпекаю. Унутры АПП знаходзяцца адзінкі, якія да гэтай пары ня выжылі поглядаў, вельмі блізкіх да вароншчыны, у яе найбольш вульгарным выяўленьні, якія адмаўляюць самы факт наяўнасьці пролетарскай літаратуры ў Азэрбайджане, што лібэральна-прымірэнцкі адносяцца да рэакцыйных пісьменьнікаў і правых папутнікаў, якія не разумеюць важнасьці ўзмацненьня рабочых кадраў асоцыяцыі, якія не даацэньваюць неабходнасьці бальшавізацыі пролетарскай літаратуры.

Налічча правых і прымірэнцаў сярод кіруючага актыву асоцыяцыі робіць больш лёгкім пралязаньне ў асяродзьдзе асоцыяцыі поглядаў, зусім нясумяшчальных з пролетарскім сьветапоглядам (артыкул Гусэйн-Задэ-Мэхты з яўным прымірэнцтвам у адносінах да Мусавату), стварае абставіны, у якіх бесьперашкодна і без усялякай марксысцкай крытыкі выказваюцца адкрыта-правыя погляды на проблему сялянскай літаратуры, абараняецца рэакцыйная пляцформа конструктывістых (Рафілі), сэкратарыят—ВОАПП'а констатуе недастатковасьць барацьбы з правымі ўнутры АЗАПП.

Тая акалічнасьць, што АЗАПП зьяўляецца адзінай літаратурнай організацыяй у Азэрбайджане, узмацняе націск на АЗАПП рэакцыйнай дробнай буржуазіі, процідзеяньне якой абцяжарваецца наяўнасьцю вялікай колькасьці дробнабуржуазных элемэнтаў і слабасьцю рабочага ядра ўнутры АЗАПП. У прыватнасьці трэба адзначыць, як недахоп, адсутнасьць выразнай грані ва ўнутранай працы асоцыяцыі паміж асноўным пролетпісьменьніцкім складам і левымі папутнікамі, якія зьяўляюцца членамі АЗАПП.

У гэтых умовах набывае асаблівае значэньне сыстэматычнае партыйнае кіраўніцтва АЗАПП. Сэкратарыят ВОАПП констатуе, што партыйная організацыя Азэрбайджана, якая сваячасова зрабіла пералом у працы АЗАПП у мінулым годзе, у далейшым недастаткова аддавала ўвагі асоцыяцыі, не рэагавала сваячасова на правыя і памылковыя літаратурна-палітычныя настроі і погляды ўнутры АЗАПП.

У галіне літаратурнай творчасьці неабходна констатаваць бязумоўны зрух у бок узмацненьня мастацкай продукцыі цюрскіх пролет. поэтаў і пісьменьнікаў. У творах як цюрскіх, так і расійскіх і армянскіх пролет. пісьменьнікаў і поэтаў сустракаюцца праяўленьні чужых ідэолёгічных уплываў, якія часта не сустракаюць належнай марксысцкай крытыкі.

Нацыяналістычныя, упадніцкія, эстэцкія, эротычныя, індывідуалістычныя настроі не атрымліваюць рашучага адпору.

АЗАПП не замацавала ўмоў, якія адзіна могуць забясьпечыць ідэолёгічную вытрыманасьць творчасьці членаў асоцыяцыі—сувязі асоцыяцыі з шырокімі масамі рабочае клясы, марксысцка-ленінскай вучобы пролетпісьменства. Уцягненьне рабочых у асоцыяцыю, масавая праца асоцыяцыі ня былі разгорнуты. Літаратурнаму унівэрсытэту ня былі забясьпечаны ўмовы пасьпяховай працы, і ён распаўся.

Выходзячы з ахарактарызаванага стану АЗАПП, пашыраны сэкратарыят ВОАПП зьвяртае ўвагу партыйнай організацыі Азэрбайджану і ўсіх членаў АЗАПП на патрэбнасьць карэннай перабудовы працы АЗАПП на наступных падставах:

Павінна быць абавязкова ўзмоцнена і сыстэматызавана партыйнае кіраўніцтва АЗАПП, ажыўлена праца комфракцыі АЗАПП.

Консолідацыя комуністычных сіл у пролетарскай літаратуры зьяўляецца неабходнай умовай выпраўленьня ўсіх недахопаў АЗАПП, узмацненьня клясава-баявой ролі цюркскай пролетарскай літаратуры. Сэкратарыят ВОАПП лічыць абсолютна патрэбным максымальнае ўцягненьне шэрагу цюркаў—комуністых-пісьменьнікаў і крытыкаў, якія ня маюць прынцыповых разыходжаньняў з АЗАПП, у працу АЗАПП.

АЗАПП павінна разгарнуць самую шырокую бязьлітасную самакрытыку як па лініі літаратурна-палітычнага стану асоцыяцыі, так і па лініі творчай практыкі. АЗАПП павінна пачаць бязьлітасную барацьбу з важнейшай для АЗАПП яўна-правай і лібэральна-прымірэнцкай небясьпекай, адпаведным чынам пабудаваўшы працу органу АЗАПП „Эдэбіят-Джэбкасыяда“, даючы ў той жа час адпор усялякім рэцыдывам левых поглядаў і настрояў.

АЗАПП павінна разгарнуць рашучую крытыку і выкрыцьцё ўсіх праяўленьняў у літаратуры ідэолёгіі мусаватызму, іттыхадызму, буржуазных, мяшчанскіх і памешчычых колаў, не ігноруючы ў той жа час задачы таварыскай, але строга прынцыповай крытыкі блізкіх папутнікаў як па-за АЗАПП, так і прынятых у АЗАПП.

АЗАПП павінна ўзмацніць крытыку антымарксысцкіх тэорый у галіне літаратуразнаўства, працягнуўшы барацьбу з меншавіцкай концэпцыяй Пераверзева, разгарнуўшы бязьлітасную барацьбу з пантурксіцкімі і шовіністычнымі ідэямі, што працягваюцца ў працах такіх „літаратуразнаўцаў“, як Мусаканлі, Эмін-Абід, і адначасова ўзмацніўшы выкрыцьцё ідэалістычных тэорый проф. Евлахова і формалістага Багрыя.

Сэкратарыят ВОАПП лічыць неабходным з прычыны слабасьці кадру марксыстых-крытыкаў у Азэрбайджанскай рэспубліцы прыцягненьне да крытыкі паказаных тэорый і кірункаў маладых крытыкаў-марксыстых—членаў цюрскай сэкцыі МАПП‘а, таксама крытыкаў іншых рэспублік Закаўказьзя.

Сэкратарыят ВОАПП лічыць мэтазгодным правядзеньне ў бягучым годзе чысткі складу АЗАПП з прычыны таго, што ў АЗАПП ёсьць шэраг чужых соцыяльна і ідэолёгічна элемэнтаў. Чыстка павінна быць праведзена пад кутом погляду максымальнага палепшаньня соцыяльнага складу АЗАПП, павялічэньня рабочага ядра асоцыяцыі за лік, у першую чаргу, лепшых сіл з рабочых літгурткоў.

Сэкратарыят ВОАПП‘а лічыць неабходным констатаваць, што артыкул т.т. Сулеймана Рустама, Алі-Назіма і Фовзі ў „Літаратурнай газэце“, правільна адзначаючы паасобныя права-апортуністычныя памылкі, што былі дапушчаны асобнымі кіраўнікамі АЗАПП, дае няправільную агульную ацэнку гэтым памылкам і зьмяшчае ў сабе неабгрунтаванае агульнае абвінавачваньне ўсяго кіраўніцтва АЗАПП у права-опортуністычным ухіле.

Сэкратарыят ВОАПП‘у пастанаўляе вылучыць комісію з прадстаўнікоў ЗАПП, ВУСПП і Бел. АПП для праверкі ўвосень бягучага году выкананьня гэтай пастановы.

Ал. Кучар

Памяці беларускага пролетарскага поэты Паўлюка Труса

(Да першай гадавіны з дню яго сьмерці)

28-га жніўня г. г. споўнілася гадавіна сьмерці беларускага поэты Паўлюка Труса. За гэты год соцыялістычнае будаўніцтва пад кіраўніцтвам комуністычнае партыі дасягнула нябачаных у сьвеце перамог у галіне рэконструкцыі прамысловасьці, сельскае гаспадаркі і зьнішчэньня апошняе эксплёататарскае клясы ў краіне—кулацтва—на базе суцэльнай колектывізацыі.

Адпаведна соцыялістычнаму будаўніцтву ішоў рост пролетарскае культуры, як аднэй з сустаўных частак соцыялістычнага будаўніцтва.

Складаючы моцнае зьвяно ў ланцугу культурнай рэволюцыі, дапамагаючы соцыялістычнаму будаўніцтву і ідучы ў ногу з ім (хоць часамі з вялікімі адставаньнямі), адбываўся рост беларускай пролетарскай літаратуры.

Гэты процэс суправаджаўся абвостраным клясавым змаганьнем на ўсіх вучастках соцыялістычнага будаўніцтва. Адпаведна яму-ж адбываўся процэс абвостранага клясавага змаганьня і на ідэолёгічным фронце, у прыватнасьці, на фронце літаратуры.

І вось у гэты момант абвостранага клясавага змаганьня мы страцілі аднаго з нашых найбольш адданых, шчырых таварышоў па барацьбе, страцілі таварыша Паўлюка Труса. Страцілі яго ў той момант, калі ён надзвычайна складаным, крывым і хісткім шляхам прышоў да пролетарскай літаратуры. Прышоў сваім творам „Дзесяты падмурак“, які па існасьці адзначаў рэзкі пералом у беларускай лірыцы—пераход ад вузка-суб‘ектыўнай, беспрадметнай, салодка-абывательскай лірыкі да тэм, да рытмікі соцыялістычнага будаўніцтва.

Прышоў і ўпэўнена мастацкай мовай сказаў аб Беларусі, якая індустрыялізуецца, аб Беларусі

Фабрык дымных
і машын.

Гэта быў пачатак. Але сьмерць не дала поэту разьвінуць усе потэнцыяльныя сілы, якія былі ў ім закладзены.

⁂

Паўлюк Трус прышоў у беларускую літаратуру, як кабзар, як чулы лірнік-казачнік. Ён заўжды іграў на сваёй ліры ва ўнісон з народнай песьняй, з народнай казкай.

Прышоў з казкамі
У залатое раньне—
Ад Сожу ціхага,
Ад берагоў Дняпра.

І прышоў у нашую літаратуру прадстаўніком асноўнае масы сялянства, якое ў сваім разьвіцьці мае: „дзьве душы“—душу ўласьніка і душу працоўнага. Справа тае ці іншае найбольш устойлівае клясы—павесьці гэтыя асноўныя масы сялянства за сабой. У гэтым заключаецца вялікая гісторычная місія рабочае клясы, самае ўстойлівае і перадавое ў гісторыі чалавецтва клясы, якая павяла сялянства ў якасьці свайго саюзьніка за сабой.

Толькі з гэтага, а не з якога іншага пункту погляду становіцца зразумелым увесь рознастайны і складаны шлях Паўлюка Труса, які завяршыўся пераходам поэты на рэйкі пролетарскай ідэолёгіі.

Асноўную масу сялянства павёў за сабой творца Кастрычнікавае рэволюцыі—пролетарыят.

Паўлюк Трус, выступіўшы ў літаратуры, як прадстаўнік гэтае асноўнае масы сялянства, адгукнуўся на Кастрычнік шчырым, бунтарным маладым задорам:

Чую песьні стыхіі—разводзьзя,
Ня стрымаць твае вольнае плыні.
Упусьціла старое паводзьдзе—
Калі вір маладога нахлынуў.
О, бурліва-кіпучыя хвалі...
Вам ня страшны пажар навальніцы,
У прыгожа люстраныя далі
Разам з вамі і мне ня спыніцца.

Так, гэта было поўнае прыняцьце Кастрычнікавае рэволюцыі, галоўным чынам у яе віхуры, у яе навальніцы, у яе „паўстанчых віхурах“, у яе вызваленчым подыху.

І каціліся водгукі глуха
Па грудзёх срэбна-воднага Нёмну;
Пела песьні свае завіруха,
Адбівалася у сэрцы агнём.
Беларусь убінтоўвала раны,
Беларусь спавівалі пажары,
Апускаліся рукі на пана,
Ня стрымоўвала помсты душа.

Вось у гэтай помсьце, у гэтым разгуле, у „нястрыманым сакаліным палёце паўстанцаў арлоў віхрагонаў“, якія змагаюцца за „маладога жыцьця акіян“,—вось у гэтым Паўлюк Трус поўнасцю прымаў рэволюцыю.

Паўстаюць вобразы партызанаў, маладых адважных змагароў, якія выйшлі на змаганьне там, дзе „віхура бур‘ян ўздымала“, поўныя помсты да пана, поўныя сілы і веры.

І туды, дзе дыміліся сёлы,
Янка сьмела глядзеў па-за станцыю,
Яна там маладая,
вясёлая
Грамада разудалых паўстанцаў...
Іх імкненьне—
Бязьмежна-прывольле,
Нястрыманы палёт сакаліны.
Яны поўны
змаганьня за волю,
Яны сэрцам за вольнасьць краіны.

. . . .

А ў грудзёх акіянскім прыбоем;
Напявала душа вызваленьне.
Яны там,—
Арляняты абое,
Ставяць сьвет пажылы на калені.

Уся творчасьць Паўлюка Труса пэрыоду „Вершы“ носіць актыўна-дзейны характар. Паўлюк Трус захапляецца юнымі змаганцамі, протэстуе, ганьбуе „стары сьвет, які ставяць комсамольцы на калені“.

Адным з цікавых твораў гэтага пэрыоду ў творчасьці П. Труса зьяўляецца верш „Астрожнік“ — прысьвечаны расстрэлу маладога партызана.

Ён памёр...
Расстралялі Якіма.
Цёмны лес зашумеў галасьней,
Але справа магутнага КІМ‘у
Не памрэ, будзе вечна квітнець...
Ой, ня раз Беларусі абшары
Чырванелі крывавай расой.
Буду помніць яго—комунара,
Буду помніць паўстанца лясоў.
І вянок з кіпарысаў Варшавы
Прынясу на магілу байца.
Ой, пракоцяцца новаю славай
Яго справы, што я заляйцаў.

І ў тэты час вёска ў Паўлюка Труса выступае здаровай, сакавітай, па новаму прыгожай:

Вёска, вёска—
Верасьнёвая прозалаць кроў..[1]
Ну аб чым ты сумуеш сягоньня?
Майго сэрца журбою ня крой.
Яно—звон,
Павясноваму звоніць.

У творах Паўлюка Труса гэтага пэрыоду вёска і „акорды-песьні“, якія ён „у зрэбнай радасьці насіў“, навяваюць яму здаровыя, вясковыя мэлёды—„зацьвітаюць асеньнія сады“ і „кіпучай радасьці прылівы хвалююць сэрца поэты пералівам“.

Бурлівым подыхам прадвесьня
Вы сны калышыце н зін.
Даўно я вас акорды-песьні
У зрэбнай радасьці насіў.

---

[1] Падкрэсьлена ўсюды намі.

Яшчэ з маленства, як ніколі,
Мне матка зычыла сьпяваць,
Калі трымала на прыполе
У сьпелай постаці жніва.

Гэтая новая вёска, якая „купаецца ў сьпелай постаці жніва“, выклікае ў поэты жаданьне захапляцца яе радасьцю, працаваць на яе далейшае адбудаваньне.

І тады на крыльлях вольна-сакаліных
Поглядам арліным
Мераю прасьцяг.
Дый люблю-ж я ў полі на прыпол-даліны
Сыпаць цьвет маліны—
Новага жыцьця..

Поэту захапляе вясковае жніво, дзе

Пад рогат-сьмех—
Задорна малады,
На ўзмахі вёсел
Коціцца жняярка.

Гэты-ж пэрыод у творчасьці Труса ў галіне так званага ягонага „філёзофскага“ аспэкту характарызуецца нянавісьцю да абывательска-мяшчанскай багны, нянавісьці да застою, да ўсяго мёртвага, гнілога і захапленьнем здаровым, моцным, маладым.

Цалуйце-ж, хвалі,
Дно і гніль,
Крышэце ў бурах
Няжывое...
Яго разьвеюць
Заўтра дні
Шырока-пеністым
Прыбоем.

Але сацыяльная прырода творчасьці Труса давала магчымасьць нацыяналістычнаму атачэньню, у якім ён знаходзіўся, накіроўваць яго творчасьць на романтычнае захапленьне ня вёскай, „амаладжанай“ буйнымі, крывава-агністымі подыхамі Кастрычніка, а вёскай старой, поўнай свае ўбогасьці, з „ціхім лірнікам пад сасною“, які дарые перад сьмерцю поэту сваю ліру.

Табе дарую сваю я ліру,
Ідзі дарогаю у сьвет,
На дне жыцьця, ў прадоньні жвіру.
Ты ўбачыш сьлёзы на траве.

Выступае сумны вобраз сіраты Алесі:

Алеся, бедная Алеся,
Краса наднёманскіх дзяўчат,
Ты сінь вазёрнага Палесься
Адбіла ў сонечных вачах.
Адбіла чэрвеньскія зоры,
Смуглявасьць ціхіх вечароў,
І гнеў зажынкавага мора,
І казкі дзіўныя палёў.

„Смуглявая“ сірата Алеся ўмоўлена ў Паўлюка Труса самымі шчырымі, самымі прыгожымі словамі.

У паданым вышэй ня дужа новым вобразе з формальнага боку яшчэ зварачае на сябе ўвагу выдатнае абнаўленьне старога вобразу. (Мы не паглыбляемся ў падрабязны формальны аналіз творчасьці). Зазвычай вобраз „сініх вачэй“ да таго састарыўся, выцерся і выветрыўся вякамі ад бязьлікага ўжываньня поэтамі розных часоў і народаў, што ён ня робіць аніякага ўражаньня.

Але абнаўленьне вобразу ў Паўлюка Труса, дзе вочы зьяўляюцца толькі чыстымі люстэркамі, у якіх адбіваецца „сінь вазёрнага Палесься“, і стварае моцнае ўражаньне ад вобразу.

Старую, мінулую, убогую вёску, паданую ў глыбока лірычных словах, мы адчуваем ужо нават у першы, так званы, бунтарскі пэрыод творчасьці Паўлюка Труса, пэрыод зборніку „Вершы“.

У гэтай тэндэнцыі да выяўленьня старое вёскі, з адначасовым захапленьнем рэволюцыйным змаганьнем, і выступае выразна дваістасьць социяльнае прыроды творчасьці Паўлюка Труса пэрыоду „Ветры буйныя“.

⁂

З цягам часу, з паглыбленьнем і абвастрэньнем клясавага змаганьня, пад уплывам нацыянал-дэмократычнае ідэолёгіі ў Паўлюка Труса ўсё заціхае і заціхае захапленьне пасьлярэволюцыйным поступам вёскі да новага. Яшчэ больш выразна выступае захапленьне старой, па-свойму ідэалізаванай, жабрачай вёскай. Узьнікае захапленьне прыродай, адарванай ад людзей, якія працуюць у майстэрн гэтай прыроды, характэрны адрыў поэты ад конкрэтнага сялянскага жыцьця. І гэтае конкрэтнае жыцьцё ён бачыць не ў гэроічным поступе новага на вёсцы, а ў вобразе жанчыны, якая

... йдзе
У блізкае сяло...
На пальцах кроў.
Расхлістаныя грудзі.
Ідзе дарогаю,
Вачыма блудзіць,
Руку кастлявую
Уздымае над чалом.
Паволі хрысьціцца...

У гэты-ж час усплывае романтычны, афарбаваны ў народныя колеры вобраз цыганкі Марыўлы. Зноў выступае сірата Алеся. Пасьля ранейшых хвілін каханьня ў Алесі ідуць працяжныя дні чаканьня, разваг:

Чаму, чаму, ды на купальле,
Як месяц чаркай піў расу,
Ты кветку дзіўную купальля
Мне завіваў тады ў касу.

Гэта азначае шчасьце, алё ёсьць і іншае—

Чаму ў той вечар, на купальле
(Было, здаецца, кагадзе),
Вянкі чароўныя на хвалях
Русалкі скралі на вадзе?

Так па народнаму вырашаецца лёс сіраты Алесі.

Як вяночкі плавалі на вадзе.
Выхадзіла дзеўчына паглядзець,
Выхадзіла дзеўчына паглядзець.
Ці ня едзе суджаны, ці ня йдзе.
Ой, ня едзе суджаны і ня йдзе;
Дзе ж, красуня дзеўчына, шчасьце дзе?
І пагасьлі водсьветы на вадзе.

Вобразы „купальскай ночы“, таемная варажба, „шуканьне кветкі-шчасьця“, якая вырасла ў народных паданьнях, прасякае ўсю поэму „Сірата Алеся“. Гэтая варажба Алесі да дабра ня прыводзіць. Вяночкі і сьвечкі, што пускаюць на ваду, вянуць і гаснуць. Шчасьця няма. Алеся кончыла самагубствам.

І далей „купальская ноч“ і яе „кветка шчасьця“ ня зьнікае з экрану творчасьці Паўлюка Труса пэрыоду „Ветры буйныя“.

У купальскую ноч,
Над прасторамі вод
Цалаваліся явар з калінаю.
Як драмалі палі,
Засыпаў небазвод—
Я спаткаўся з чароўнай дзяўчынаю.

Да гэтых вобразаў, у якіх захапленьне мінулай, старой вёскай пераважае, дадаюцца гусі, якія навяваюць сум на поэту:

Ой, куды, куды вы,
Ды шэрыя гусі?
Ці-ж няма вады вам
Тут на Беларусі?..
Ці-ж няма крыніц вам
У любай Беларусі?
Ой, куды, куды вы,
Гускі, мае гусі?

У гэтым вобразе адплываньне гусей, якім захапляецца Паўлюк Трус, адчуваецца адарванасьць поэты ад конкрэтнае рачаіснасьці і павольнае адплываньне ў сфэру абстрактнага лірызму, эстэтызму.

Вось у гэтай ідэалізацыі мінулае, старое вёскі, у захапленьні сумным вобразам сіраты, які так характэрны для аджыўшай убогай вёскі, у гэтым захапленьні вобразамі старога лірніка, купальскай кветкай шчасьця, гусьмі, што „адплываюць у далёкі край, за Дунай, Дунай“ і з якімі, адрываючыся ад абноўленай бурамі Кастрычніка вёскі, адплывае сам поэта, адчуваецца моцны ўплыў на творчасьць Паўлюка Труса нацыянал-дэмократычнага атачэньня, якое часткова адрывала яго ад поўных, сьвежых, здаровых вобразаў сучаснае вёскі і кідала поэту ў бок захапленьня „слаўнай мунуўшчынай“, афарбаванай у нацыяналістычныя колеры старой беларускай вёскай, хоць і жабрачай ды прыціснутай панскім ботам.

Гэты пэрыод у творчасьці Паўлюка Труса, які характэрны падпаданьнем поэты пад уплыў востра-расьпусьціўшай у той час свае кіпцюры нацыянал-дэмократычнай ідэолёгіі, адзначаецца ўбогасьцю агульнага ідэёвага зьместу вершаў Паўлюка Труса, вялікай данінай формальным спробам у галіне культываваньня нацыянальных сонэтаў, трыолетаў і трыпціхаў.

Усе ранейшыя Трусовы адважныя „арлы-віхрагоны“—Янка, Якім—зьнікаюць з фронту мірнага будаўніцтва. Гэтым і характарызуецца другі пэрыод у творчасьці Паўлюка Труса, пэрыод ціхага, кволага, лірычнага суму, пэрыод зборніку „Ветры буйныя“. У гэты час старое, зацьвілае нацыянал-дэмакратычнай тваньню, якое жыло побач з віхрагонным, маладым, бунтарскім, жыло і змагалася з ім, ветрам буйным захліствае „вясновы звон маладога сэрца“ Паўлюка Труса.

* * *

Посьпехі соцыялістычнага будаўніцтва, шпаркі тэмп індустрыялізацыі краіны, далейшае абвастрэньне клясавага змаганьня, рост пролетарскае культуры актывізавалі ўсе клясавыя групоўкі ў краіне і абумовілі пераход Паўлюка Труса на рэйкі пролетарскае літаратуры.

Бязумоўна, гэты пераход быў заложаны ў самой творчасьці Паўлюка Труса, як пісьменьніка асноўнае масы сялянства, якое ідзе пад кіраўніцтвам пролетарыяту і якое, нарэшце, зрабіла рашучы паварот у бок соцыялізму.

Набліжэньне Паўлюка Труса да пролетарскае літаратуры і перамаганьне нацыяналістычнае твані ўжо выразна адчуваюцца і ў творы, яшчэ даволі далёкім ад пролетарскага—„Чырвоныя Ружы“. У гэтай ліро-поэме, дзе апяваецца грамадзянская вайна, Паўлюк Трус ад свае мінулай хваравітай, поўнай лірычнага суму, творчасьці зноў пераходзіць да захапленьня сьвежым росквітам „чырвоных руж“.

І ў красе за вакном
Расьцьвілі яны зноў.
Расьцьвілі ружы кветкі над краем.

Расьцвілі.

Арлы дзе біліся ў змаганьні
Над кручай роспачы жыцьця...
Сягоньня там у барваваньні
Над краем зоры шалясьцяць.

Расьцвілі і ў

Вянкі чароўныя зьвіліся
На сьцежках бур і навальніц...
—Дзе кроў сачылася калісьці.—
Ня меркнуць заўтрага агні...
Агні гараць... І ў хвалях Сожу
Губляюць пэрлы пад гарой.
Там льлюцца песьні з Запарожжа.
Шуміць сярдзіта Волхаўстрой.
Агні гараць... Агні ў надзор'і
Залатацьветам шалясьцяць.
Пад песьні казачных прастораў,
Пад звон мэлёдыі жыцьця.

Між іншым, у поэме „Чырвоныя Ружы“ пераважае яшчэ захапленьне народна-казачнымі, авеянымі мінуўшчынай, вобразамі. Так поэта разумее нават нашу грамадзянскую вайну, калі яна параўноўваецца ў пэўным сэнсе з змаганьнем украінскага казацтва за сваё вызваленьне.

Ой, ды ў полі дым,
У полі пыл—туман...
Эскадрон вядзе
Грозны атаман.
Вочы—
Гнеў-агонь,
Погляд—
Думы-сны...
Пад ім сокал конь —
Лёгкі-вараны.

Але ў гэтай поэме Паўлюк Трус ужо ўяўляе (праўда, яшчэ няясна) будучнасьць краіны, аб якой ён так упэўнена сказаў у поэме „Дзесяты падмурак“. Ён бачыць па існасьці ужо тую краіну, якая індустрыялізуецца ў гуле і шуме „сярдзітага Волхаўстрою“.

Аднак, гэтая Волхаўбудаўская будучнасьць краіны ўяўляецца поэту яшчэ толькі ў міганьні „заўтрага агнёў“ і ў „шалясьценьні зор над краем“ і авяваецца яна казачнасьцю прастораў ідэалізаванай мінуўшчыны.

Вось „Дзесяты падмурак“ канчаткова разбурыў гэтыя казачныя, авеяныя мінуўшчынай, унесеныя ў творчасьць Паўлюка Труса нацыяналістычнымі ўплывамі, прасторы і станавіў новыя прасторы—

волатаў муроў

* * *

Надзвычайнымі творчымі цяжкасьцямі Паўлюк Трус прышоў ад таго краю, які быў:

Край лягенд,
  адвечных песень-казак,
Край поэм—
  бальзам жывых крыніц...
Край балот,
  тугі азёраў наскіх,
Край цішы
  і громаў навальніц...
Край лясоў,
  мінулых дзён паўстаньня,
Край нізін,
  прастораў дальніх шыр
  да краю фабрык дымных і машын.

У „Дзесятым падмурку“ Паўлюк Трус змог паказаць усю складанасьць процэсуператварэньня краю жабрацкага: „лягенд“, „крыжоў“, „магіл“, „курганаў“, краю „тугі“, „бялявых кос туманаў“ у край Асінбудаў, фабрык і машын.

І ў гэтым нараджэньні новай фабрычнай, індустрыяльнай Беларусі, якая разбурае твань беларускіх балот, патрыярхальшчыну і „легендарную“ дзікасьць старой вёскі, сталася і адмаўленьне ранейшай творчасьці Паўлюка Труса, у яе нацыяналістычных уплывах, паколькі гэтая творчасьць апявала стары край лягенд, балот, вазёраў і станаўленьне новае.—

Песьні Асінстрою
І захапленьне музыкай турбін.

І нібы незнарокам у творы „Дзесяты падмурак“ адбіты ўвесь творчы шлях Паўлюка Труса ў яго перамаганьні і станаўленьні новага вышэйшага этапу—у разьвіцьці творчасьці поэты—станаўленьні песьні індустрыяльнае Беларусі.

Нездарма ў пачатку Паўлюк Трус, блукаючы па не сваіх дарогах, разважае:

Па якой-жа тая доля,
Па якой нядоля.
Па якой-жа тое шчасьце,
А ці ліха-гора—
Мяне стрэне на чужыне,
Стрэне й пагаворыць.

І сталася так, што пасьля ўпартага змаганьня дзьвёх процілеглых тэндэнцый, якое (змаганьне) прайшло і праз ліра-поэму „Чырвоныя Ружы“, перамог шлях апяваньня будаўніцтва рабочае клясы;

Дзе раджаюцца надзеі
У муках чалавечых...
Я пайду, каб абагрэць іх
Песьняю адвечнай.

У „Дзесятым падмурку“ Паўлюк Трус паказвае ўвесь шлях гэраічнага змаганьня рабочае клясы за савецкую Беларусь. Гэтае змаганьне ахапляе тую Беларусь, дзе:

Жабракі перасьпявалі
І прайшлі дарогай.
Зноў навокала маўклівасьць,
Цішыня, убогасьць.

І вось гэтая ўбогая сваёй цішынёй краіна „захлябнулася крывёю“:

...Сьлёзы... Кроў...
Літаньне... Жудасьць...
І крыжы на ўсходзе.
...А над вогнішчам жахлівым
Сонца узыходзіць.

Але „сьціхлі ветры, навальніцы ў палёх адгаманілі“. Пачынаецца мірнае будаўніцтва. Пролетарыят пачынае ператвараць „краіну цёмнага надхмар‘я“ у краіну, дзе „пад небам зорнасьці маўклівай вырастаюць волаты муры“.

Паўлюк Трус тым-жа адмаўленьнем мінулай сваёй ідэалізацыі старой, жабрача-песеннае вёскі стварыў станаўленьне шчырае прыязьні да пролетарскага гораду.

Добры дзень, асьнежныя прасторы,
Добры дзень, сталіца харастваў...
Скора ў бляску вечара, ой, скора
Празьвініць на вуліцах трамвай.

Гэтае-ж стварыла прыязьнь і любоў да машыны, фабрыкі, турбіны:

Буду слухаць песьні Асінстрою,
Захаплюся музыкай турбін.

У „Дзесятым падмурку“ зноў зьяўляюцца паўстанцы—„юныя“, імклівыя „сокалы“, якіх мы сустракалі ў Труса пэрыоду „Вершы“. І заклік да іх паўстаньня пад кіраўніцтвам КПЗБ ва ўмовах падняволенай, расьціснутай ботам Пілсудзкага і праданай беларускімі нацыянал-фашыстымі Заходняй Беларусі, заклік, які коціцца туды грознымі хвалямі Нёмну, гучыць бадзёра, імпэтна:

— Арлы маладыя—
няволі сыны!
Узьнімайце халодныя крыльлі.
Хоць рукі закованы
У сталь, кайданы—
А сілу рыхтуйце вы сіле.

„Дзесятым падмуркам“ Паўлюк Трус паклаў буйную песенную цагліну ў падмурак нашага будаўніцтва. Гэтым творам Паўлюк Трус заняў адно з першых месцаў у радох беларускіх пралетарскіх лірыкаў.

Далейшы шлях поэты да зразуменьня і апяваньня нашага соцыялістычнага будаўніцтва ў яго штодзённай урачыстасьці быў перапынены выпадковаю сьмерцю.

МАСТАЦТВА

А. М. Пэўзнэр

Аб творчасьці народнага мастака Ю. М. Пэна

Падсумоўваючы нашыя культурныя дасягненьні да 10-годзьдзя аслабаненьня Беларусі ад белапалякаў, неабходна асобна спыніцца на творчасьці нашага народнага мастака Ю. М. Пэна. Мы, занятыя задачамі найвялікшага будаўніцтва, пабудовай соцыялізму, захопленыя імкненьнем зьбіраньня ўсё большых і большых каштоўнасьцяй, нібы скідаем у адно ўсё сабранае і вельмі мала аддаем увагі сартыроўцы і адбору найбольш каштоўнага ад менш значнага, мала займаемся падлікам нашага багацьця, не ў выстарчальнай меры знаходзім тую культурную карысьць, якую маглі-б знайсьці. І толькі пры ацэнцы нашага тэмпу ў будаўніцтве соцыялізму, пры ацэнцы нашай напружанасьці і мэтаімкнёнасьці, лёгка зразумець, чаму здарылася так, што за межамі пра многія нашыя багацьці ведаюць больш за нас. Хто ведае, напрыклад, што мастак Ю. М. Пэн атрымоўвае прапановы з Бэрліну і Вэны аб перасылцы сваіх карцін для выстаўкі, дзе яны пакажуць цэлую эпоху яўрэйскага быту? Пэна просяць прыехаць у Нямеччыну, пра Пэна пішуцца монографіі ў Амэрыцы—і Пэна зусім недастаткова ведаюць у нас на Беларусі.

У творчасьці Пэна на цэлай галярэі яго палотнаў адлюстравана цэлая эпоха няшчаснага дарэволюцыйнага яўрэйскага быту, разбуранага і зруйнаванага рэволюцыяй.

Наша юнацкая зьмена, якая расьце ва ўмовах рэконструкцыі савецкай дзяржавы, па карцінах Ю. М. Пэна пазнаёміцца з адыйшоўшымі назаўсёды ў сфэру гістарычных успамінаў бытам і жыцьцём бяз пэўных заняткаў, „прасмыканьнем“ слабых і гэроічнымі мукамі больш моцных, тых, што асьмеліліся змагацца са старымі асновамі царызму. Творчасьць яго пакажа яскрава і мастацка адлюстраваныя традыцыі і вераваньні, разбураныя Кастрычнікам і цяпер ужо напалову забытыя. Калі вялікаму яўрэйскаму пісьменьніку Шолам-Алэйхэму трэба было напісаць цэлы твор, дык Пэну ўдалося ў адным палатне „Шадхан“ паказаць сюжэт тэмы „Мэнахэм Мэндэль“ Шолам-Алэйхэма. У іншай надзвычайнай карціне кожны мазок пэндзалю, кожны штрых, кожная дэталь зьяўляецца балонкай гісторыі, балонкай быту. Вочы, запаленыя шчасьцем ідэі і разуменьня, адначасова адбіваюць цень нявер‘я і трывогі: „Ці падыйдзе гэты жаніх да тэй маладой, ці ня крыху збочаны пакамечаны капялюш, адарваны гузік у пройме абшарпаных порткаў"—чалавек—увесь прага, увесь у руху, аднаўляе вобраз вялікай групы беспрацоўнага яўрэйства, якая траціла энэргію і сілу на здабычу сродкаў да існаваньня не земляробствам і работаю па фабрыках і заводах, куды яўрэі, як рэволюцыйнае брадзіла, не дапускаліся, а на вечныя шуканьні і падчас зусім адарваныя на аршын ад зямлі крочаць у паветры, як трактаваў гэтую-ж тэму другі вялікі беларускі майстра, вучань Пэна, Марк Шагал. Ня дзеля кожнага з падрастаючага пакаленьня будзе знаёмым тып „Магіда", які, раз'яжджаючы па гарадох і мястэчках „черты оседлости" і выступаючы з прамовамі па сынагогах, атрымоўваў ад слухачоў тую ці іншую добраахвотную мзду.

Патрэбны, вельмі патрэбны грошы старому яўрэю, каб выдаць замуж сваю немаладую дачку, а крыніцы для здабываньня сродкаў няма, і выкарыстоўваецца схолястыка, набытая доўгім вывучэньнем талмуду. Нікога яшчэ няма ў сынагозе, але хутка пачнуць зьбірацца да вячэрняга маленьня, і, чакаючы, „Магід" прысеў ля аўтару і глыбока задумаўся, пакручваючы кончык сівой барады. Хто ведае, ці разблытвае ён клубок схолястычных вузлоў сваёй будучай прамовы, ці перапляліся яго думкі думкамі аб доме, аб дачцы, каторай так патрэбны пасаг, або аб тым, калі ён ужо дасягне сваёй мэты; цяжка на душы, але жыцьцё патрабуе барацьбы і энэргіі, і на разумным абліччы ўсё так яскрава, характэрна адбіваецца. „Магідаў" няма ўжо, як зьнік амаль стары быт, але гісторыя прапаведніцтва, якое займала немалое месца ў жыцьці яўрэйства, як і сват-шадханы, рэльефна адлюстравана ў творчасьці. Ю. М. Пэна. Няма цяпер і карабейнікаў яўрэяў, каторыя з карабамі на плячох хадзілі з дому ў дом па мястэчку, прапануючы розныя тавары. Але вось хутка падыходзіць субота і, зьбіраючы апошнія сілы, прыгнуўшыся пад цяжкасьцю корабу са жмутком зялёнай цыбулі і куранём у руках, зручна зьмяняным на што-небудзь, сьпяшаецца ён хутчэй да дому, каб адпачыць. А вось яшчэ адна профэсійная рыска—стары шкляр прытуліўся да сьцяны з сваім корабам абапёршыся на кій. Куды яму ісьці, калі ўсюды шыбы цэлыя, толькі ў яго корабе рэльефна вырысоўваецца край разьбітага ліставога шкла. Або вось стары кравец, які пырue старыя ахвіцэрскія порткі, ці спадабаецца работа, і як лепш зрабіць, каб дагадзіць заказчыку. Гэта ўжо—творчая праца яўрэя. Але ўвогуле тып старога яўрэя—гэта схолястык, бяз глебы, бяз спэцыяльнасьці і кваліфікацыі. Існасьць жыцьця яго адлюстравана ў маленькім палатне, дзе намалёвана толькі крыху пагорбленая сьпіна пэўне старога яўрэя, галава турботамі прыгнута да грудзей, рукі закладзены за сьпіну і бяз мэты, ня ведаючы куды, ідзе ён, можа, здарыцца што-небудзь зрабіць. Гэта песьня бяз слоў, карціна без асобы, дзе контуры лініяў у багатых фарбах апавядаюць доўгую аповесьць забітага прыгоннага аўрэя, катораму... нічога нельга. Нельга ня толькі замацавацца на зямлі і абрабляць яе, але і на вёску заходзіць нельга. Вось рохкае тлустая кормная сьвіньня-вураднік і пагражае жвавай сухой казе, якая прыпынілася каля ваколіцы з нявырашаным пытаньнем: ці можна ісьці далей, ці не. Гэтая прыгожая карціна—адзін з сымболічных твораў Ю. Пэна, які часткай адбіў і гэты кірунак.

Не пералічыш, бясспрэчна, вякікага мноства твораў гэтага плённага мастака, гісторыка і бытапаказчыка яўрэйскага недалёкага мінулага. Прабяжыш позіркам па палотнах—перагорнеш балонку за балонкай, хочацца агледзець усё, і баішся, што ня хопіць часу, а адарвацца нельга, так прывабліва і дасканальна адбіта ў іх сапраўднасьць. Сьледам за гэтымі момантамі ідзе жыцьцё і быт. Папалуднаваў стары яўрэй і напалову адурэлы ад сытасьці, напалову заклапочаны пытаньнем: што рабіць далей, куды ісьці, працягвае сядзець за сталом з машынальнай звычайнаю малітваю на вуснах, а на стале рэшткі чорнага хлеба, паламаная сялёдачніца з рэшткамі хвосьціка і галоўкі ад селядца, гладыш з вадой. Гэта ўвесь раскошны полудзень. Ня менш радасныя ў абмалёўцы Пэна традыцыі яўрэя. Панурая, цяжкая карціна: „Дэр гэт“, „Апошняя субота“ ды інш. Аднак і больш сьветлыя моманты жыцьця не абмінулі чулую душу Ю. Пэна — „Пасьля суботняга абеду“, „За тайц хумешо“, але ў агульнай творчасьці гэта асобны штрых, які яшчэ больш рэальна падкрэсьлівае незабясьпечанасьць, турботнасьць, і бязгрунтоўнасьць існаваньня яўрэяў „гетто“, яўрэяў „голуса“. Вось таму і ўсе карціны Пэна захоўваюць у сабе гэты таемны протэст, вось адсюль і таемная нянавісьць бо энэргіі шмат, сілы таксама, а рабіць нельга нічога. Адсюль і мэтаімкнёнасьць на творах характэрная для сваеасаблівай барацьбы. Але Пэн паказаў нам на некаторых палотнах і іншую барацьбу, барацьбу з праклятымі традыцыямі. Праўда, сумныя пакуль што вынікі: ляжыць скалечаны на дэмонстрацыі рэволюцыянэр, паранены, галава прабіта, кроў на грудзёх афарбавала палатняную сарочку. Нездаволены стары бацька сваім сынам, але матчына сэрца ня думае аб політыцы,—трэба адратаваць сына, грошай няма, і падсьвечнік для суботніх сьвячэй нясе яна ці прадаваць, ці закласьці, абы толькі выкупіць у аптэцы рэцэпт, неабходны для падтрыманьня яго жыцьця. Другі змагар, хаця і трапіў у турму, але ня зломяць яго таўстыя жалезныя краты, панурыя каменныя сьцены, на яго абліччы мэтаімкнёнасьць і прага, так бурна і мяцежна ўзьнімаюцца грудзі, такой дзікай нянавісьцю гараць вочы, што забываешся на краты, на сьцены турэмныя. Праўда, патрэбна барацьба, але перамога будзе, будзе і жыцьцё шчасьлівейшае, вольнае, будзе радасная праца, бяз прымусу, вось там, за вакном, маячыць ніва зялёная ў праменьнях сонца, людзі вольныя, шчасьлівыя, будзе радасьць...

На вялікі жаль, трэба адзначыць, што наш народны мастак не адбівае ў сваёй творчасьці патосу сучаснай эпохі. Вялікая будоўля соцыялізму, выпрастаныя сьпіны, творчы агонь у вачох, радасьць узрастаючага соцыялізму, дзеці-кветкі, дзеці-радасьць, дзеці вольных комун, дамоў і ясьляй, новы быт, не знайшлі патрэбнай адлюстроўкі ў творчасьці нашага вялікага мастака. Мы гэтага яшчэ чакаем ад яго. А мастак Пэн прыкмячае і цудоўна ўмее перадаць нявычарпную моц і хараство. Прагледзьце толькі яго галярэю яўрэйскіх красуняй. Колькі маладога жыцьця, колькі выдатных здольнасьцяй, колькі хараства навакол вас, ня гледзячы на мінулую бязгрунтоўнасьць існаваньня.

Аб творчасьці Ю. М. Пэна трэба пісаць монографіі, яго трэба вывучаць як гісторыю. Нельга з маленькай заметачкі ахапіць і частку яго творчасьці. Шмат можна пісаць аб Пэне, як аб філёзофе, які імкнецца вырашыць філёзофскія проблемы на сваім палатне „Аўтопортрэт“, „Рогат сьмерці“ і інш. Можна пісаць аб Пэне, як аб тэхнічных яго выкананьнях, аб Пэне, як жанрыстым. Аб Пэне Беларусь павінна ведаць ня менш Заходняй Эўропы, якая выстаўляла яго карціны і не аднойчы набывала пэрлы яго творчасьці.

БІБЛІОГРАФІЯ

Р. Мурашка. ПРЫГРАНІЧНЫ МАНАСТЫР. Ул. Сядура.—Головко. БУР'ЯН. Хв. Шынклер. — „НАШИ ДОСТИЖЕНИЯ“. Хв. Шинклер.— В. Солянов. — СОВРЕМЕННЫЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ГРУППИРОВКИ. Борис Микулич.—Т. Кляшторны. ВЕТРАЗІ. С. Куніцкі.

Р. Мурашка — «Прыгранічны манастыр»—(апавяданьні). Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва. Менск 1930 г. Стр. 92. Цана 30 кап. Сэрыя—«Мастацкае слова—масам».

Рэцэнзуемы зборнік апавяданьняў Р. Мурашкі—«Прыгранічны манастыр» мае тры апавяданьні: «Вінчэстэр», «Прыгранічны манастыр» і «Галіна». І трэба сказаць, што яны розьняцца адно ад другога як сваёй тэматыкай, мотывамі, гэтак і літаратурна-грамадзкай вартасьцю.

Апавяданьне—«Вінчэстэр» напісана ў надзвычайна жывых і маляўнічых танох. Перад намі з усім уласьцівым яму бурным, часамі з анархісцкім індывідуалістычным, бунтарскім запалам супроць клясавага ворага,—характарам паўстае вобраз загартаванага працаю пятнаццацігадовага сялянскага хлопца—Якуша, якому на трынаццатым годзе выпала стаць поўным гаспадаром, бо бацьку Якушовага на вайну забралі. У часе грамадзянскай вайны яму дасталася стрэльба—«вінчэстэр», якою ён, улажыўшы некалькі палякаў і ўцёкшы да «чырвоных», стаў бараніць «ад палякаў і ўсяе буржуазнае сволачы наш бальшавіцкі край»...

Манэра жывой, сакавітай абмалёўкі тыпажу ў гэтым апавяданьні, падфарбаваная значным налётам здаровага гумару, робіць яго вельмі прыемным для чытаньня, узбуджаючы ў чытача здаровыя эмоцыі. Ня зусім станоўчай, на мой погляд, у гэтым апавяданьні зьяўляецца залішняя сымпатыя аўтара да Якуша, прынамсі, да яго бунтарска-анархістычнага характару і яго апоэтызаваньне.

Тэмай другога апавяданьня—«Прыгранічны манастыр»—узята жыцьцё пагранічнікаў. У апавяданьні знайшлі сваё адлюстраваньне тыя ўмовы працы савецкіх прцаўнікоў на дзяржаўнай граніцы, цяжкасьці іх працы ва ўмовах штохвіліннай небясьпекі быць забітым з падзавугольля рознымі палітычнымі дзяльцамі, калі выяўляюцца цэлыя «організацыі. якія ставяць сабе мэтаю зьбіраньне сэкрэтных вестак, дапамогу палітычным контрабандыстым і, нарэшце,—і самае галоўнае, шырокую дапамогу ў перапраўцы з таго боку на савецкую тэрыторыю дывэрсыйных аддзелаў. Задачай апошніх зьяўляліся-б напады і разгром савецкіх установ, «біць камуністых» і выклікаць у вакольнага насельніцтва нянавісьць да «жыдоў». Нарэшце, ставіцца мэта паўстаньня».

Праўда, мастацкія сродкі аўтара ў гэтым апавяданьні нязначныя. Але твор значна выйграе ад складана-разьвітай у прыгодніцкім аспэкце фабулы, па складаных лябірынтах разьвіцьця якой аўтар вядзе чытача.

Тэмай апошняга апавяданьня «Галіна»—паслужыла выпадковая сустрэча аўтара з аднэй дзяўчынай Галінай, якую прасьледваў якійсьці злачынец. Дзяўчына апавядае аб сваім жыцьці: «Дачка беспрацоўнага і наймічкі. Паваложжа. Голад незабытны. Людзі сыплюцца, як сьпелыя яблыкі пад восень.

— «Мне было толькі пятнаццаць год...».

І далей ідуць жудасныя малюнкі людаедзтва ў часы голаду, калі бацька душыць яе маці і, наеўшыся чалавечага мяса, тут жа падае над трупам маці мёртвым. Галіна едзе сюды і працуе спачатку па дзіцячых садох і дамох, а, нарэшце, работніцай на гуце.

Зусім па іншай дарозе пайшоў яе сустрэчны брат:

«Правадыр цёплае хэўры—стрэчны брат Галіне. Паваложжа выкінула яго ў часе голаду. З юнацкіх год ён знаёміцца з начною вуліцаю, разбэсьціўся, забасякаваў і, урэшце, стаў за галаву ў яе (?!). Аб працы ён і ня думаў. У галодныя часы, калі па кішэнях гуляў вецер, ён прыходзіў да Галіны і вымучваў астатнія грошы. Перад усімі гэтымі падзеямі ён прыйшоў ізноў і папрасіў дваццаць рублёў, каб выехаць, быццам, у другі горад. Думаючы тым самым выратавацца ад яго, Галіна дала яму грошы. Але праз тыдзень ён вынырнуў ізноў, ужо затым, каб распачаць новыя прасьледваньні, ужываючы нават шантаж». Ён падае заяву на Галіну ў заўком, што быццам-бы Галіна зьяўляецца простытуткай. І далей праз цэлы шэраг прыгодніцкіх пэрыпэтый-здарэньняў з аўтарам у барацьбе за вызваленьне Галіны з-пад падначаленьня яе гэтаму нахабнаму «брату» і разгортваецца апавяданьне. Канчаецца яно заарыштаваньнем гэтых злачынцаў і выхадам Галіны на вольны жыцьцёвы шлях.

Сюжэт, як бачым, даволі складаны, а прыгодніцкае разьвіцьцё фабулы зноў такі надае твору значную цікавасьць і вартасьць.

Але ўсё-ж гэта апавяданьне для сэрыі—«Мастацкае слова—масам» ня мае значнае ідэёвае вартасьці, і яго варта было-б замяніць творам з большай соцыяльна-клясавай актуальнасьцю на сёняшні дзень.

Значнымі недахопамі зьмешчаных у гэтым зборніку апавяданьняў зьяўляецца тое, што аўтар часта зьбіваецца з мастацкага паказу на голую публіцыстыку і, па-другое, неапрацаванасьць мовы, якая ў Мурашкі даволі цяжкая і непаваротлівая для мастацкага ўспрыйманьня і засьмечана безьліччу русізмаў, і цэлымі зрусіфікаванымі зваротамі.

Гэтых недахопаў Р. Мурашку ў працэсе свае далейшае творчае працы неабходна ўнікаць. Гэта неабходнасьць набывае тым большую значнасьць яшчэ тым, што Р. Мурашка, бясспрэчна, здольны пісьменьнік з шырокім творчым дыапазонам, глыбокім шырачэзным полем творчага зроку і сьветапоглядам, ён умее даць твор з складана-разьвітай фабуляй, шырокі мастацкі паказ рэчаіснасьці.

І яшчэ адна перасьцярога—не ўганяцца да ўпаду прыгодніцтвам, бо ўсё мае вартасьць ў пэўнай меры і да пэўнай мяжы, а ў Р. Мурашкі часта прыгодніцкая фабуля як-бы засланяе сабою, зацямняе сапраўдную рэчаіснасьць, яе соцыяльны твар; а менавіта ёй, яе рэалістычнаму паказу павінна аддавацца перавага ў мастацкім творы.

Пару слоў пра тэхніку выданьня. У вапошні час Белдзяржвыдавецтва наогул пачало надзвычайна неахайна адносіцца да сваіх выданьняў. Гэта асабліва дае ведаць у справе выданьня мастацкае літаратуры. Сэрыя «Мастацкае слова—масам» выдаецца на самай горшай паперы, з самымі горшымі вокладкамі і г. д. Але яшчэ горш, калі ў самым тэксьце твораў часта па неахайнасьці, з-за напляваецельскіх адносін да працы стыльрэдактароў і іншых работнікаў дапускаюцца гэткія ляпсусы, як і з рэцэнзуемай намі кнігай. На вокладцы зборніку Р. Мурашкі—«Прыгранічны манастыр»— стаіць заместа **Р.** (ініцыялу імя—«Рыгор») Мурашка—**М.** Мурашка. Добра яшчэ, што хоць не дадумаліся «паважаныя «дзядзі» з Белдзяржвыдавецтва і друкарні і само прозьвішча аўтара зьмяніць, замяніўшы яго якім-небудзь іншым «по усмотрению» выдаўцоў.

Такой безадказнасьці ў працы Белдзяржвыдавецтва і яе друкарні мы павінны аб'явіць самую рашучую барацьбу, бо, чаго добрага, «даўшы іх рукам волю», «мудрагельствы» іх пойдуць і далей. Па ўсякіх спробах спасылкі Белдзяржвыдавецтва на об'ектыўныя ўмовы і тэмпы, неабходна біць, бо задача выкананьня промфінпляну мае на мэце ня толькі колькасны бок, а і якасны.

Ул. Сядура.

А. Головко. Бур'ян. Аповесьць. Пераклад з украінскае мовы БДВ. Менск 1929. Стар. 215. Тыраж 3000. Цана 1 руб. 35 кап.

З братняй украінскай літаратурай беларускі чытач крыху знаёмы па тых перакладах, што зьмяшчаліся ў беларускіх часопісах, выходзілі паасобнымі невялічкімі кніжачкамі. «Бур'ян»—першы буйны твор, выдадзены ў асобным выданьні на беларускай мове.

Аўтар аповесьці, сялянскі пісьменьнік Украіны, належыць да згуртаваньня «Плуг». Ён набыў шырокую вядомасьць сярод чытачоў, маляўніча падаўшы ў сваіх творах эпізоды клясавага змаганьня на вёсцы. Асабліва вядома ягоная аповесьць, якая ўдала абрана для перакладу на беларускую мову.

На вёску зьвяртаецца дэмобілізаваны чырвонаармеец, былы партызан Давід. Тут ён даведаўся, што сельсавет тэрорызаваны бандытамі, якія сталі на чале ўлады, або блізкімі да прадстаўнікоў яе. За адно з бандытамі і кулакамі і старшыня с/с,—былы партызан, партыец Мацюха, які ажаніўся на дачцы кулака. Давід згуртоўвае вакол сябе лепшую частку вёскі—бядняцтва, распачынае барацьбу з бандытамі, што абсталяваліся ў сельсавеце. Ён піша корэспондэнцыі ў газэты. Ворагі парашылі выдаваць Давіда з свайго шляху, яны абвінавачваюць яго ў абрабаваньні коопэратыву, арыштоўваюць, зьверскі зьбіваюць, намерваюцца застрэліць пры перапраўцы ў горад. Тут Давіда і арыштаваных з ім выратоўвае атрад ДПУ, які выкліканы Давыдавай каханкай Зінкай.

Вось сюжэт аповесьці. Аповесьць паказвае глыбокае веданьне аўтарам вёскі; тыпы, паказаныя ім, натуральныя, пераканаўчыя. Цікава пабудованая фабуля захапляе чытача, трымае яго ў напружаньні. Чытач разам з аўтарам і яго гэроямі перажывае ўсе пэрыпэтыі змаганьня, ён спалучаецца з позытыўнымі тыпамі аповесьці, нібы сам удзельнічае ў барацьбе з негатыўнымі. Такі эмоцыянальны ўплыў можа мець толькі высока мастацкі твор. І «Бур'ян» менавіта такі і ёсьць.

Аднак, твор не пазбаўлены хібаў. Адказным момантам у агульнай ідэі твору зьяўляецца організацыя колектыву, чытач гэтага ня бачыць, ён чуе ад сябра Давыдава, што запісалася столькі-та, казалі гэтак і так. Выпадае значная аргумэнтацыя, аўтар захаваў яе за кулісы. Пэўны немалазначны зрыў . Канчатак аповесьці скалечаны, дзея ідзе з кінематографічнай хуткасьцю (але не дынамічнасьцю), усё выходзіць як «па картах»—Давыда выратоўваюць, пры чым гэта абумоўлена выпадковасьцю.

Гэта мала пераканальна. А дзе-ж позытыўныя сілы вёскі? Яны стушаваны...

Головко бязумоўна рэалісты. Але рэалізм ягоны мае сымболічныя плямы, якія мяжуюць амаль з містыцызмам. Так, на ход дзеі маюць значны ўплыў нейкія «вещие» сны гэрояў. Гэта памылка Головко, якая ўносіць у агульную ўстаноўку твору прыкры дысонанс.

Наколькі можна меркаваць па перакладу, мова Головко сакоўная і багатая. Мусіць перакладчык удала выканаў сваю працу, калі твор не паказвае шурпатасьцяў на беларускай мове (орыгіналу мы ня бачылі).

Будзем спадзявацца, што пераклады буйных твораў з украінскае мовы не абмяжуюцца адным толькі «Бур'янам».

Хв. Шынклер.

Наши достижения. Штомесячны часопіс пад рэдакцыяй М. Горкага. Масква 1930 г. №№ 1, 2, 3, 4, 5 і 6.

Пачынаючы другі год сваёй працы, рэдакцыя часопісу падкрэсьліла, што задачай часопісу зьяўляецца: «паказваць рабочай масе посьпехі яе працы ва ўсіх галінах будаўніцтва і ва ўсіх пунктах Саюзу Саветаў».

Гэтыя посьпехі рэдакцыя мае намер процістаўляць фактам адмоўнага характару, якія асьвятляюцца самакрытыкай. Аднак, рэдакцыя ні ў якой ступені не пераменшвае ролі самакрытыкі, яна маніцца даваць ёй прыклады для параўнаньняў і супастаўленьняў.

Неабходнасьць азнаямленьня з нашым соцыялістычным будаўніцтвам ва ўсіх ягоных дэталях, ва ўсіх кутках краіны мае вялізарнае значэньне. Возьмем мы пабудову Турксібу. Яна ў шмат разоў і па значэньню і па гэроічнасьці яе будаўнікоў-працоўных перабольшвае многае з таго, што мы ведаем, пра што чытаем штодня ў газэтах. Але мала хто уяўляе сабе Турксіб, як ён ёсьць на справе. Возьмем яшчэ адзін прыклад. Мы часта гаворым: «мы будуем новыя і новыя Волхаўбуды». Аднак мала хто ведае і ўяўляе тое, што новыя, пабудаваныя пасьля Волхаўбуду, электростанцыі значна магутнейшыя ад яго. Мала хто разумее, што слова «Волхаўбуд» стала тэрмінам росту, перамог, дасягненьняў. Словы разумеюць у конкрэтных межах разуменьня, ставяць без расчосу, «под гребенку», розныя па магутнасьці об'екты.

Мы прыводзім гэтыя прыклады для таго, каб яскравей падкрэсьліць ролю і значэньне такога выданьня, якое з месяцу ў месяц знаёміць нас з дасягненьнямі будаўніцтва соцыялізму, вядзе ў ногу з ім, не пакідае на застыглым уяўленьні таго, што стала ня дзіўным, а існуе ўжо як тэрмін. Нічога лепш не пераканае, не організуе псыхіку працоўнага, як веды дасягненьняў, уяўленьне велічы іх, адпаведная ацэнка. Вось у чым каштоўнасьць часопісу «Наши достижения».

І, трэба сказаць, часопіс удала і пасьпяхова выконвае сваю задачу. Нумар часопісу яго чытач прачытае з большай зацікаўленасьцю, чымся любы «душещипательный» або прыгодніцкі роман. Тут гаворыць само жыцьцё, сьвежае сваёй новай, нябачанай маладосьцю, дзіўнае сваёй разумнай і навукова-абгрунтаванай дзёркасьцю, творчым энтузіязмам мільёнаў, што будуюць соцыялізм. Кожны нумар забясьпечвае веды, прасьвятляе позірк на наўкольле.

Рэдакцыя паступова пачынае ўводзіць тэматычную падборку матар'ялаў, што дае больш грунтоўныя і поўныя веды. Так, № 2 і 6 маюць пераважна матар'ялы бальшавіцкае вясны. У № 2—нарысы аб тэхнічнай базе сельскае гаспадаркі—Трактарбуд, савецкія комбайны, падагуленьне барацьбы за колгасы. У № 6—вынікі сяўбы ў саўгасе «Гігант», шэраг нарысаў на тэму «Навука ў барацьбе за ўраджай». № 3 адводзіць значнае месца савецкай жанчыне. № 4 дае нізку нарысаў «Заваяваньне поўначы», якія разгортваюць перад чытачом пэрспэктывы аўладшчаваньня і скарыстаньня багацьцяў далёкае поўначы, якія прыносіць паўпочны шлях у арктыцы. № 5 прысьвячаны ўбольшасьць сьвяту друку. Тут цікавыя нарысы аб газэце, кнізе, вытворчым процэсе друкаваньня. У кожным нумары месьціцца багатая хроніка.

Нарысы ў сваёй большасьці напісаны жыва, уражальна, яны аспаджаны значным лікам фотографій. Амаль у кожным нумары чытач знойдзе нарыс, альбо артыкул Горкага, прысьвячаны самым надзённым тэмам, пададзены так ярка, як гэта можа рабіць болей адзін Горкі.

Сёлета ўведзены і невялічкі літаратурны аддзел, у якім зьмяшчаюцца рэчы, якія ізноў-такі могуць характарызаваць нашы дасягненьні.

Да адзінай хібы часопісу трэба аднесьці тое, што пра дасягненьні Савецкае Беларусі можна зрэдку прачытаць толькі сьціслую нататачку ў хроніцы.

Нарысаў пра Беларусь няма. Але тут мусіць віны літаратары і пісьменьнікі Беларусі. І гэтую хібу ім трэба безадкладна выправіць. У нас ёсьць нямала вартага ўвагі «Наших достижений».

Значэньне часопісу вялізарнейшае. І ён пасьпяхова працярэблівае сабе шлях у шырокія масы працоўных, маючы цяпер ужо тыраж у 62500 экз. Горача можна зычыць, каб ня малая частка гэтага тыражу прыпадала на Беларусь. «Наши достижения» дасканала рэгіструюць перамогі нашага будаўніцтва ва ўсім СССР, пра іх трэба ведаць і працоўнаму Савецкае Беларусі.

Хв. Шынклер.

В. Саянов. Современные литературные группировки—«Прибой». 1930 г. Старонкі 163—164.

Комуністычная партыя і ўся перадавая пролетарская грамадзкасьць асабліва вялікую ўвагу аддае справе братняга супрацоўніцтва нацыянальнасьцяй Савецкага Саюзу. Не апошняе месца ў гэтай увазе прыпадае на культурнае будаўніцтва, наогул, і на літаратуру, у прыватнасьці. Вось чаму мы з асаблівай пільнасьцю павінны сачыць за кожным друкаваным словам, што да пытаньня нацкультуры, каб унікаць маючых месца памылак.

Расійскае выдавецтва «Прибой» выпусьціла ў сьвет новую кніжку В. Саянава, праўдзівей гэта другое, але **«переработанное и дополненное»**, як заўважана на тытульным аркушы кніжкі, выданьне. Кніжка Саянава надзвычайна каштоўная, і каштоўнасьць яе менавіта ў тым, што надзвычай популярна, надзвычай проста аўтар расказвае аб пролетарскай літаратуры, аб асноўных дыскусыйных баёх, аб групоўках расійскай сучаснай літаратуры.

Нам хочацца зьвярнуць увагу чытача на разьдзел «Краткие сведения о национальных литературах СССР». Разьдзел гэты складзены Н. Ружыцкім і носіць «характер информационный», «является справочным отделом книги».

Але інфармаваць таксама трэба спраўна, адказваючы за свае словы. У чым жа, таварышы, справа? На гэта запытаньне адкажам вынятками з разьдзельчыку «Литература БССР»: «Одной из важнейших литературных групп Белоруссии считается «Полымя». В группу входят революционные писатели и поэты различных возрастов и формальных установок. В «Полымя» находим белорусских классиков-поэтов-Я. Колоса и Я. Купалу, прозаика и поэта Ц. Гартного. Находим М. Чарота, едва ли не единственного пролетарского поэта Белоруссии (экономика страны определила крестьянский характер ее литературы; пролетариат, индустрия в Белоруссии народились не так давно). Увидим поэтов Александровича и Дударя, прозаика Зарецкого. Группа издает свой ежемесячный журнал под тем же названием «Полымя».

Прадмова да кніжкі датавана «Апрель 1930 год». І гэтая датыроўка кажа нам, што аўтар кніжкі ня ведае таго, аб чым ён піша. Казаць аб «главенствующей» ролі «Полымя», групы, якая палітычна і арганізацыйна амаль што памерла,—гэта небясьпечная памылка аўтара.

Але давайце далей:

«Молодняк»—старейшее по времени образования (1923 г.) литературное об'единение—неоднократно испытывал организационные кризисы. В настоящее время группа вошла в ВАПП (!? Б. М.), издает журнал».

Гэта цытата, на нашу думку, дастаткова выразна кажа аб «недобросовестности» аўтара інформацыі. Відаць, што кніжка не перароблена, што адышоўшае «в лету» яшчэ «красуется» на старонках расійскіх кніжак. Далей не забываюць і пра «Літаратурна-мастацкую комуну» (ці варта, т. Саянаў, яе рэстаўрыраваць?!). У інформацыі адсутнічае клясавая, пролетарская ўстаноўка. Аўтар ня ведае—можна гэта заявіць з упэўненасьцю—літаратурнай рэчаіснасьці нац. рэспублік. Падобная неразьбярыха пануе і ў інформацыі пра ўкраінскую літаратуру.

—Мы накіроўваем увагу тав. Саянава на яго памылку, каб у далейшым ён змог выправіць яе. Лыжка дзёгцю сапсавала бочку мёду... І гэта тым хутчэй, бо кніга напісана блізкім нам пісьменьнікам, таварышом па ВАПП'у. Трэба больш сур'ёзных адносін да сваёй працы.

Барыс Мікуліч.

БІБЛІОГРАФІЯ

Т. Кляшторны. «Ветразі». Зборнік вершаў. БДВ. Менск. 1930 г. Ст. 130. Цана 90 кап.

Да гэтага часу з-пад пяра паэты Т. Кляшторнага вышлі ў сьвет зборнікі: «Кляновыя завеі» (1927 г.), «Сьветацені» (1929 г.), затым на «Узвышшы» за 1927 г. была надрукавана яго вядомая ўпадніцкая поэма «Калі асядае муць»; толькі што вышаў з друку зборнік «Ветразі»; затым у 4-5 нумары «Узвышша» за 1930 г. надрукавана новая поэма, у якой аўтар імкнецца паказаць калгаснае будаўніцтва,—«Палі загаманілі».

Мы ня ставім сабе мэтай аналізаваць усю творчасьць паэты Т. Кляшторнага, адшукоўваць яе (творчасьці) соцыялёгічны эквівалент (гэта зрабіць ў рэцэнзіі, бязумоўна, не магчыма), але мы хочам толькі зазначыць, што ўся творчая продукцыя паэты, усе яго зборнікі, поэмы, вершы па сваёй псыхо-ідэолёгічнай накіраванасьці вельмі шчыльна паміж сабою зьвязаны, што поэзія тав. Т. Кляшторнага, разам узятая, дае досыць поўны адбітак псыхо-ідэолёгіі пэўнай соцыяльнай групы.

Апошні зборнік «Ветразі» вельмі шчыльна зьвязан з агульнай творчасьцю паэты, з агульнай яе накіраванасьцю. Таму рэцэнзуючы зборнік «Ветразі», даючы яму ідэолёгічную ацэнку, мы будзем мець на ўвазе і іншыя творы паэты Т. Кляшторнага.

Усе настроі, якія прасякаюць вершы і поэмы рэцэнзуемага зборніка, камбінуюць адзін вобраз, вобраз чалавека, які падчас губляе ўсякі сэнс жыцьця, губляе ўсякую зацікаўленасьць жыць, не знаходзіць у жыцьці ніводнага месца, за што-б можна было ўхапіцца, чым бы можна было зацікавіцца. Вобраз гэтага чалавека разрывае ўсе тыя ніткі, якімі ён зьвязан з грамадзкім жыцьцём, спакойна, бяз крыку апускаецца ў няведамую бязжыцьцёвую глыб і толькі праз некаторы час пачынае праяўляць да жыцьця некаторую зацікаўленасьць, пачынае бачыць у жыцьці нейкі сэнс, і тады ён з няўпэўненасьцю зноў выбіраецца на бераг гэтай глыбі і шукае навакол абарваных канцоў, каб завязаць вузлы жыцьця, каб зьліцца з тым жыцьцём, якое так хутка імчыць чалавецтва ў лепшую будучыну. Але гэта толькі імкненьні і мары. Зьліцца цалкам з новым жыцьцём, зьліцца з нашай імклівай уперад сучаснасьцю, накіраваць свае сілы на перабудову старога жыцьця, стаць у першых шэрагах для барацьбы за лепшую будучыну працоўных—гэты вобраз ня ў сілах. У яго няма упэўненасьці ў перамогу працоўных, ён не зацікаўлен ператвараць старое жыцьцё ў іншае. Гэты вобраз пад час толькі робіць спробу крыкнуць за новае жыцьцё, але яго крык так слаб, што на яго не аддаецца рэха і ён павісае ў прасторах паветры, аглядаючыся на мінулае, на самаго сябе і ўперад на вагромнае новае.

Вобраз гэтага чалавека пранізвае кожны верш, кожную поэму паэты Т. Кляшторнага. Даволі поўным ён выступае і ў зборніку «Ветразі». У гэтым зборніку поэта часта зварочваецца да мінулага, да перажытага. Ён нэрвуецца і яго цікавіць:

«— Хто прыціх там быццам мумія?
Хто падпёр капуры дах?!
— «Чалавек» і цень мінулага,
І бяскрайняя жуда ..
— Што згубілі птахі дальнія—
Праўду, веру ці закон?!
— Мы шукаем косьці даўняга
На руінах даўніх дзён».

Часта поэта зварочваецца ў глухую старажытную вёску, у якой хоча найсьці сабе спакой, хоча разагнаць сярод прыроды свой няведамы смутак, падбадзёрыць сваё анямеўшае сэрца, зажывіць яго раны. У поэме «Беларусь» поэта зварочваецца да старога дзеда і просіць яго, каб ён расказаў яму пра мінулае:

«— Паслухай, дзядуля, прысядзем
пад клён,—
А ты раскажы аб мінулым,
Скажы, як у нашых палёх і гаёх
Зьвінелі варожыя кулі...».

Але і мінулае поэту не супакойвае. Поэта і тут ня можа разагнаць свайго суму. Яго ўсёроўна «нейчы сум, як восень каласы, точыць сэрца». Для яго стала не зразумелай і вёска. Ён ніяк ня можа цяпер распазнаць:

«Аб чым шумяць над возерам
бярозы?
Аб чым гавораць хвалі між
трысьця?
Ці гэта ноч і месяц над гіпнозам?
Ці я пад хмелем мудрасьці
жыцьця?
Як разгадаць?!
А ўрэшце і ня варта
Канцоў прычын няведамых шукаць.
О, ня філёзаф я... і не на зорнай
варце,
Каб таямніцы сьвету вартаваць.

Не знайшоўшы сярод прыроды сабе спакою, поэта адпіхаецца ад яе і зноў нападае на раздарожжа жыцьця. Ён на гэтым раздарожжы доўга вырашае, куды яму ісьці, на які шлях ступіць, дзе знайсьці прытулак для жыцьця... і, нарэшце, адчайваецца ісьці па няведамаму шляху «у няведамыя сеці».

«Сам пайду ў няведамыя сеці,
У палон к няведамай пайду,
Каб ніхто на сьвеце ня прыкмеціў,
Не заўважыў ціхую хаду».

Прайшоўшы па няведамаму шляху, апусьціўшыся па дню жыцьця, адарваўшы сябе ад усяго, поэта стараецца зноў падняцца і спрабаваць другі жыцьцёвы шлях. Ён накіроўвае сябе на шлях нашай сучаснасьці, яму хочацца запяяць пра сучаснае будаўніцтва.

Па гэтаму шляху поэта накіроўвае вобраз дзяўчыны—Праксэду, у якой таксама, як і ў поэты, няма жыцьцёвай пуцявіны, таксама

«Загубіла доля пуцявіну
Між абвалаў чорных і трывог...».

Але яна імкнецца сабе пуцявіну найсьці. Яна кажа, што: «Я хачу ў трагічную часіну хоць загінуць з Кімам на грудзёх». Разам жа з гэтым імкненьнем у яе «у душы,—бы ў кратары вулкана,—чалавек змагаецца і зьвер... Я люблю адважнага Сьцяпана, і мне дораг зараз афіцэр». Унутры ў яе адбываецца страшэнная барацьба. Пайсьці па новаму шляху ёй неяк страшна, яна ня можа гэтага вырашыць.

Часамі гэту страшэнную барацьбу са старым поэта перамагае, хаця гэта яму даецца з вялікай цяжкасьцю і не надоўга. Але ўсё-ж такі поэта даволі гучна заяўляе, што ён па новаму шляху ісьці ня можа, што

«Будаваць той храм патрапім мы,
Дзе пад сонцам сінявым
Мільёны новых трактараў
Запяюць жалезны гімн».

Поэта бачыць вялікі размах новага жыцьця, бачыць новую вясну, яго кранае «гром і пажар рэволюцыі».

«Ад Эўропы, Кітаю да Турцыі
Гэта рэха стралы пяруна,
Гэта гром і пажар рэволюцыі,
Ледаход, будаўніцтва, вясна,
Гэта тое магутнае, новае,
Гэта новых падзей уладар...».

Але як поэта ні імкнецца зьліцца з новым жыцьцём, кінуцца ў «пажар рэволюцыі», аддацца ўладару новых падзей, ён зрабіць гэта ня ў сілах. Ён гэта новае бачыць, яно дакранаецца да яго сваімі крыльлямі, шукае сваім полымем, але разабрацца ў гэтым усім ён ня можа. Для яго гэта зьяўляецца складанай загадкай, няяснай пуцявінай.

Поэта, не атрымаўшы адказу ад новага жыцьця, не разабраўшыся ў яго дынаміцы, зноў ставіць перад сабою пытаньне, што рабіць яму далей, зноў губляе пуцявіну жыцьця. Ён праз вусны сваёй каханай Паракеэды заяўляе:

«Што рабіць?!
Аб прычасьці я ня мару:
Абарваны дальнія шляхі...».

Поэта ня ведае, куды яму накіравацца, дзе адшукаць сэнс жыцьця, чым жыць.

«Што любіць?
Аб чым пашкадаваць?...
Мо' і жыць ня трэба і ня варта?
Мо' ня варта сэрдца надрываць?»

Поэта, не пашоўшы сэнсу ў жыцьці, згубіўшы жыцьцёвую пуцявіну, ставіць пытаньне, ці варта жыць, ставіць пытаньне, ці варта змагацца за жыцьцё, ці варта быць нават поэтам. Ён зноў хвалюецца, зноў нэрвуецца:

«Я усхвалёваны чагосьці,
Чамусьці сэрца гэтак ные?
Ці па далёкай маладосьці?
Ці над памылкамі сваімі?».

Поэта ніяк ня можа адказаць сабе на гэтыя пытаньні, ня гледзячы на тое, што

«Жыцьцё вакол цячэ з імпэтам,—
Жыцьцё ня можа плыць іначай»

Ён кажа:

«Ці варта сёньня быць поэтай?
Ці варта лірыкай займацца?
Я штодзень думаю аб гэтым.
Ці не страшэнная памылка
У час вялікі будаўніцтва
На леры лірніку пілікаць
І з леры гэнае карміцца?

Зноў раздарожжа, зноў згублена мэта жыцьця. Спрабаваўшы ісьці па некалькіх шляхох, пабыўшы ў горадзе, паспрабаваўшы гарадзкое жыцьцё, перапалохаўшыся яго шуму, поэта зноў паварочваецца да любае вёскі. Бурлівае гарадзкое жыцьцё, шпаркае будаўніцтва ня вылечылі поэту, не разагналі яго невядомага суму, у яго зноў імкненьне ў палі...

«Сумна тут, у мурох, да адчаю.
Здэцца просіцца сэрца ў палі,
Дзе вясна залатымі ключамі
Адмыкае таемнасьць зямлі».

У поэты цяга назад, зноў цяга да перажытага. Ён сам сябе стараецца разьвесяліць, стараецца пацешыць мінулымі днямі, бярозамі, вясной.

«Ня журыся, таварыш Кляшторны,
Ня рыдай аб далёкай вясьне,
Ня рыдай...
Там пад месяцам недзе,
Дзе склікаюцца тайны начэй,
У гаі беларускую «лэдзі»
Аклікае поэт—салавей.
І яна—векавая бяроза
Лепш умее каханьне дарыць...
Ты прыпомніш юнацкія крозы,
Ты прыпомніш далёкія дні»

Вось гэты блукаючы вобраз, які не знаходзіць месца ў нашай рэчаіснасьці, які часта выходзіць за межы яе, якога не здавальняе жыцьцё наогул: не здавальняюць муры, не здавальняе прырода, чужая бязьдзейнасьць, блуканьне—характэрным зьяўляецца для ўсей творчасьці поэты Т. Кляшторнага і асабліва для рэцэнзуемага зборніку «Ветразі».

Гэты вобраз ёсьць адбітак псыхоідэолёгіі тэй часткі сялянства, якая ня ўсілах была ўспрыняць ідэі Кастрычнікавай рэволюцыі, якая не змагла зьмірыцца з высунутай рэволюцыяй новай грамадзкай формай жыцьця. Гэты пласт сялянства ня ў сілах быў пераламаць свае індывідуалістычныя погляды і ўласьніцкія тэндэнцыі, ён разьбіўся аб соцыялістычныя тэндэнцыі, аб соцыялістычную форму грамадзкай гаспадаркі, якую высунула Кастрычнікавая рэволюцыя.

Разьбіўшыся аб новае жыцьцё, адчуваючы, што стары ўклад жыцьця ўступае месца новаму, і не зразумеўшы дынамікі гэтага новага жыцьця, гэты пласт сялянства ўпадае ў пэсымізм, губляе пуцявіну жыцьця, губляе сэнс яго. Ён (гэты пласт сялянства) кідаецца на розныя шляхі, але нідзе не атрымоўвае сабе адказу, нідзе не знаходзіць сэнсу жыцьця і тады ставіць перад сабой пытаньне:

«Мо' і жыць ня трэба і ня варта?
Мо' ня варта сэрца надрываць?»

Псыхоідэолёгію вось гэтага пласту сялянства поэта Т. Кляшторны ў сваёй творчасьці выявіў ў дастатковай паўнаце.

Усе компанэнты яго творчасьці цалком накіраваны менавіта на выяўленьня вось гэтай псыхо-ідэолёгіі, гэтых соцыяльных поглядаў.

Калі прасачыць яго параўнаньні, яго эпітэты, мэтафары, слоўны матар'ял, то яны цалком компануюць з агульнай накіраванасьцю ўсяе творчасьці поэты, яны знаходзяцца ў цесным адзінстве і накіраваны на адну мэту. Яго эпітэты, мэтафары, параўнаньні гучаць разьдзіраючым нутро сумам, ледзяным холадам, нявызначаным настроем, атручанай бядой.

Вельмі цяжка сустрэць з надрукаваных твораў поэты Т. Кляшторнага, у якіх бы чытач ня сустрэў падобны да такіх параўнаньняў, мэтафар і эпітэтаў як: «наліў жанчыне віна і атруты», «чорная магіла», «бяду разбаўлялі атрутай», «халодная сьмерць», «павісла туга», «белая здань», «журацца сосны», «пануры дах», «бяскрайняя жуда», «чорная спадчына», «чорныя сьляды», «сьцежкай чорнаю», «плачуць клёны», «атруцім жальбу», «чарней ад сажы», «халодны кольт на вуліцы пустой алядзянеў», «стомленая ціш», «чорнае паліцы», «глухое неба», «як труна», «аледзянела чорнаю расою» і г. д.

З мастацкага пункту гледжаньня мы можам разглядаць поэту Т. Кляшторнага, як здольнага мастака, які шчыра паказаў нутро тэй сацыяльнай групы, якая вызначыла самога поэту.

Куды накіруецца ў далейшым творчы вобраз поэты, таца цяжка. Магчыма гэты вобраз пасвойму сальлецца з нашай сёньняшняй рэчаіснасьцю, магчыма ён з затоеным нутром, з невядомым сумам будзе блукаць і далей, а магчыма ён актыўна будзе імкнуцца да мінулага. Аб далейшым яго шляху пакажа далейшая творчасьць поэты. Зараз жа мы можам сказаць, што творчасьць Т. Кляшторнага, а ў прыватнасьці яго апошні рэцэнзуемы зборнік «Ветразі», зьяўляецца ў поўнай меры шкодным для нашай сучаснасьці. Тыя пэсымістычныя настроі, тыя недаверлівыя ідэі да нашага шпаркага соцыялістычнага будаўніцтва, якія выяўляюцца ў гэтым зборніку, ніякім чынам не саўпадаюць з ідэямі рабочае клясы, з ідэямі ўсіх працоўных наогул.

Творчасьць Т. Кляшторнага (паўтараем) мае толькі тую каштоўнасьць, што яна зьяўляецца досыць поўным матар'ялам для вывучэньня псыхоідэолёгіі пэўнай соцыяльнай групы сялянства.

С. Куніцкі

DEVLET

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ на 1930 г.

НА ШТОМЕСЯЧНУЮ
ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКУЮ.
ГРАМАДЗКА - ПАЛІТЫЧНУЮ
ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

8-мы ГОД ВЫДАНЬНЯ

Орган Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў

ПАТРАБУЙЦЕ

ва ўсіх кнігарнях
Белдзяржвыдавецтва,
у коопэрацыйных крамах Белкоопсаюзу, ва
ўсіх газэтных кіёсках

І ЧЫТАЙЦЕ

„МАЛАДНЯК“

Цана асобнага нумару
40 кап.

„МАЛАДНЯК“ зьяўляецца баявой часопісьсю ў барацьбе за пролетарскую літаратуру.

„МАЛАДНЯК“ на сваіх старонках будзе і надалей рашуча праводзіць цьвёрдую пролетарскую лінію ў галіне літаратуры, рашуча змагацца са ўсялякімі хістаньнямі і ўхіламі, са шкоднымі тэндэнцыямі і варожымі праявамі ў літаратуры.

„МАЛАДНЯК“ у 1930 годзе дасьць сваім падпісчыкам лепшыя ўзоры пролетарскай літаратуры (романы, аповесьці, апавяданьні, поэмы, вершы, драматычныя творы).

„МАЛАДНЯК“ у 1930 годзе зьмяшчае шэраг артыкулаў па пытаньнях пролетарскага мастацтва і творчых дасягненьняў беларускай пролетарскай літаратуры, а таксама літаратуры братніх рэспублік.

„МАЛАДНЯК“ будзе даваць аддзел сатыры і гумару (шаржы, пародыі, літаратурныя гумарэскі і фэльетоны).

У „МАЛАДНЯКУ“ будзе давацца багаты аддзел бібліографіі і хронікі, культурнага жыцьця як БССР, гэтак і іншых рэспублік.

У ЧАСОПІСІ БЯРУЦЬ УДЗЕЛ ЛЕПШЫЯ СІЛЫ ПРОЛЕТАРСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ І МАРКСЫЦКАЙ КРЫТЫКІ

У 1930 ГОДЗЕ Ў СКЛАД СУПРАЦОЎНІКАЎ УВАХОДЗЯЦЬ:

Александровіч А., Аляхновіч М., Астапенка З., Аршанскі Б., Бандарына З., Барашка Іл. Баранаў С., Бобрык Я., Броўка П., Будзінскі С., Бузук П. проф., Бухаркін У., Бядуля З. Выкавец М. (Харкаў), Бэндэ Л., Вазёрны Я., Вансоўскі, Вечар А., Васілевіч Я., Васілеўскі Д., Вішнеўская П., Галавач П., Гародня А., Гарэцкі М., Гаўрук Ю., Губарэвіч К., Гурло А., Гурскі І., Дунец, Друскоўскі. Дыла Я., Ефімаў Н. проф. (Смаленск), Жылуновіч З. (Ц. Гартны), Замбржыцкі С., Звонак Ал., Івашын Я., Ігнатоўскі Ўс. проф., Каваль В., Канакоцін О., Карак Ул. (Харкаў), Касьпяровіч М., Ковалэнко Б. (Кіёў), Колас Я., Кулік І. (Харкаў), Купала Я., Кучар Ал., Ліманоўскі Я., Ліхадзіеўскі С., Лыньkoў М., Лявонны Ю., Мазуркевіч Я., Маракоў В., Масэнко Т. (Харкаў), Мікітэнка І. (Харкаў), Мікуліч Б., Моркаўка А., Мурашка Р., Некрашэвіч Ал., Нікановіч М., Нёманскі Я., Плаўнік І., Пракунас А. Бр. (Масква), Прыбыткоўскі Ў., Пфляўмбаўм Е., Салагуб А., Селіванаўскі А. (Масква), Скрыган (Відук Я.), Сутырын В. (Масква), Сташэўскі В., Сянькевіч А., Сякерская Я., Таўбін Ю., Траецкі А., Туміловіч Я., Усэнка П. (Харкаў), Фамін С., Хадыка Ул., Хадкевіч Т., Харык І., Хведаровіч М., Хурсік С., Чарот М., Чарвякоў Ал., Шушкевіч С., Шчакаціхін М. ды інш.

Кожная партыйная і комсамольская ячэйка, клюбная бібліотэка, чырвоны куток фабрыкі і заводу, нардом, хата-чытальня, школа, літгурток—павінны выпісаць часопісь „МАЛАДНЯК“.

Рабочы, селянін, настаўнік, студэнт, кожны, хто цікавіцца пытаньнямі літаратуры і мастацтва, выпісвайце і чытайце часопісь „МАЛАДНЯК“.

У 1930 годзе часопісь будзе выходзіць рэгулярна кожны месяц на 10 аркушах.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

на год	на 6 м.	на 3 м.	на 1 м.
3 руб.	1 р. 60 к.	90 кап.	30 кап.

Падпіска прымаецца: ва ўсіх паштовых аддзяленьнях, агенцтвах, ва ўсіх кнігарнях Белдзяржвыдавецтва, усімі аддзяленьнямі „Правда“ і спэцыяльнымі ўпаўнаважан. Выд. „Чырвоная Зьмена“.

Падпіску можна пасылаць у Выд-ва „Чырвоная Зьмена“ па адрасу: Менск, Комсамольская, 25, альбо непасрэдна на адрас рэдакцыі: Менск, Савецкая, 68, „Дом пісьменьніка“, рэдакцыі „Маладняк“—тэл. № 877.

1212

964 г.

ЦАНА

60

КАП.

СКЛАД ВЫДАНЬНЯ
МЕНСК.
КОМСАМОЛЬСКАЯ, 25
„ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“